Sarajevo, april—juni. — 1889 — Сарајево, април—јуни.

Glasnik

zemaljskog muzeja
u
Bosni i Hercegovini.

Knjiga II. Godina I.

Гласник

земаљског музеја
у
Босни и Херцеговини.

Књига II. Година I.

Uredništvo:
Sarajevo, zgrada zemaljske vlade.
Administracija:
Sarajevo, zemaljska štamparija.
Godišnja cijena Glasnika sa poštarinom 2 for. a. vr.
Pojedine knjige stoje sa poštarinom 80 nč.

Уредништво:
Сарајево, зграда земаљске владе.
Администрација:
Сарајево, земаљска штампарија.
Годишња цијена Гласника са поштарином 2 фор. а. вр.
Поједине књиге стоје са п^штарином 80 нч.

Riznica

porodice „Hranići“ (nadimak Kosača).[1]

Priopćio Em. Lilek[2])

Ako pregledamo arheološki odjel zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu naći ćemo u njemu malo predmeta iz srednjeg vijeka. Kako to? Jesu li bile Bosna i Hercegovina za vrijeme svoje državne samostalnosti na tako niskom stepenu kulture i tako siromašne, da se nije imalo šta sačuvati? Da li narod nije mario za udobnost i spoljašni sjaj? Ako nije to, gdje su onda predmeti njegove sredovječne prosvjete?

Za dokaz, da Bosna i Hercegovina u srednjem vijeku nijesu bile siromašne zemlje bez prosvjete, nego obratno bogate i prosviježene zemlje, — ne ću ovdje istaknuti potpune slike o sredovječnoj materijalnoj kulturi ovijeh zemalja, ne ću naime govoriti o tome, kako je onda cvalo stočarstvo, pčelarstvo, ratarstvo, šumarstvo, vinogradarstvo, lov, svilarstvo, rudarstvo, trgovina i obrt — dosta je ako tu osim ovoga, što slijedi, spomenem samo to, da je mljetački

---

[1]) Spominje se samo dva puta. Vidi u Mikl. 391, u P. II. 124.

[2]) Gragju sakupio sam iz:

„Monumenta serbica“ ed. Miklosich 1858 (u citatima Mikl.)

„Spomenici srpski“ II. 1862 izdao Pucić (u cit. P. II.)

„Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mljetačke republike“, knjiga VI i VII.; uredio Sime Ljubić (u Monumenta spectantia historiam Slavorum merid. vol. nonum i vol. duodecim ed. Academia-Zagrabiae).

„Monumenta historica Slavorum merid.“ a Vic. Macuscev vol. I.

Polag toga upotrebio sam:

„Financije srpskog kraljevstva“ sp. Mijatović (Glasnik knj. VIII.)

„Opis jugosl. novaca“ od S. Ljubića. Zagreb 1875.

„Studije za istoriju srpske trgovine“ sp. Mijatović (Glasnik XXXIII, XXXVII. XXXVIII.)

„Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters“ von Dr. Const. Jireček.

„Rječnik iz književnih starina srpskih“ I., II., III. od Daničića.

„Poviest Bosne“ od Klaića.

Primjedba pisca.

dužd g. 1463., kad su Turci zauzeli Bosnu, Florentincima javio, „da im pred očima gori najbogatije kraljevstvo“.[1])

Da su Bošnjaci odavna voljeli sjaj i udobnost, vidi se iz toga, što je bosanski ban Stefan 831 g. sklopio ugovor s Dubrovčanima, po kome mu ovi imadu svake godine slati 14 lakata čistoga skrleta.[2]) Povijest trgovine uči nas, da se je u srednjem vijeku osobito iz talijanskih i primorskih gradova u Bosnu i Hercegovinu uvozila:

1. svakojaka roba za odjeću i gotova odjeća (fino sukno, skrlat, grimiz, svilene tkanine, pamučna i svilena pregja, zibilin, zlatne postave, plaštevi, šube i kuntuši)

2. radnje od metala, bisera i dragog kamenja (zlatne i srebrne posude za stô, za nakit i za crkve; oružje; svakojake stvari od željeza, tuča (pirinča), bakra, bisera, dragog kamenja i t. d.)[3])

Bošnjaci nijesu se samo po tugjoj modi vladali. Oni su imali i svoju sopstvenu, po kojoj se poglavito vladao pazar i nošnja u Primorju i u Italiji. Dubrovnik morao je slati bos. banu svake godine po jedan plašt bosanskoga kroja (un mantello alla Bosnense).[4]) U Italiji nosilo se ponegdje ruho po slovenskoj modi (alla schiavonell).[5])

Da je bos. plemstvo voljelo pokazati sjaj i bogatstvo pred svijetom, dokaz je tome i to, što je bos. vojvoda Hrvoje, kad je išao na dvor ugarski, od svoje žene Jelene uzajmio za put 6000 zl. dukata.[6]) A najbolju sliku o sredovječnom bogatstvu i sjaju bosansko-hercegovačke vlastele daje nam riznica porodice Kosače. Za ovo, o čemu je ovdje riječ, najviše nam iz te porodice vrijede: Sandalj Hranić, njegova žena Jelena ili Jela i herceg Stjepan Vukčić.

Sandalj Hranić (1398—1435) bijaše najprije vlastelin u pravoj (gornjoj) Bosni. Iza pada Sankovića zavlada humskom zemljom (1404), koju kašnje razgrani preko Drine i Lima. U njegovoj vlasti bijahu gradovi i tvrgje: Blagaj, Nevesinje, Konjic, Goražde, Samobor, manastir Mileševo, Kukan kod Plevlja, Sokol na sutoku Pive i Tare, Kozman izmegju Foče i ušća Sutjeske, Nikšić, Konavli (do 1420) Risan, Novi i neko vrijeme takogjer Budva. Tako bijaše Sandalj silniji od samih bos. kraljeva, koje je skidao i namještao. — On je imao dva brata: Vuka i Vukca. Oko 1400 oženi se Katarinom, kćerju hrvatskog bana Vuka Vukčića (brat Hrvoju Vukčiću) i banice Anke. Oko 1420 oženi se Jelenom, kćerju srpskog kneza Lazara († 1389).

Sandalj († 1435) ne ostavi za sobom muškoga poroda. Njegovo prostrano vladanje naslijedi sinovac mu Stjepan Vukčić (1435—1466). Ovaj pridruži Humskoj još Trebinje s okolicom (1438).

[1]) Makušev I. 533.
[2]) Mijatović Studije Gl. XXXVIII. str. 99.
[3]) „ „ „
[4]) „ „ „ XXXVIII. p. 108.
[5]) „ „ „ XXXIII. str. 212.
[6]) Klaić Pov. Bosne str. 244.

G. 1448. primi naslov: božijom milosti homski herceg i t. d. Po ovome naslovu prozvala se kašnje sva njegova zemlja „hercegova zemlja“ ili „Hercegovina.“[1]) — Stjepan je imao za prvu ženu Jelenu, kćer zetskoga kneza Balše III., za drugu Ciciliju. Sina imao je tri: Vladislava, Vlatka i Stjepana. Njegova kći Katarina udala se za bos. kralja Stjepana Tomu.[2])

Da Hranići nijesu davali novce i ine dragocjene stvari u privremenu pohranu u Dubrovnik ili u Mljetke, ništa ne bismo znali o tome, šta je bilo u riznici ove znamenite hercegovačke porodice. A tako možemo iz dokumenata dubrovačkog i mljetačkog arhiva sakupiti ono, svakako najdragocjenije, što se je čuvalo u njezinoj riznici. Bijaše tu:

I. Svakovrsnih novaca i nekovanog metala;
II. svakovrsnog posugja;
III. „ nakita;
IV. svakovrsne odjeće;
V. povelja i knjiga;
VI. mošti i ikonica;
VII. jedan glazbeni stroj.

[1]) Jireček str. 38—40; Klaić 213, 281—282, 297.

[2]) Rodovnica Hranića

Hranja Vuković

Sandalj Hranić, † 1435
1. žena Katarina, kćer Vuka Vukčića bana hrvatskoga i banice Anke,
2. žena Jelena † 1442 kćer srpskog kneza Lazara.

Vuk

Vukac

herceg Stjepan Vukčić † 1466
1. žena Jelena, kćer zetskog kneza Balše III., a unuka Sandaljeve žene Jele.
2. žena Cicilija (hercežica).

Vladislav, vel. vojv. bos. — Vlatko, herceg — Stjepan, knez — Katarina, bos. kraljica † 1478 u Rimu

Predmeti riznice, postavljeni u privremeni poklad.

I. Novci i nepreragjeni metali.

a) što ih dadoše u Dubrovnik ili u Mljetke zajedno u poklad Sandalj, banica Anka, njegova punica i Katarina, žena njegova.

Godina i mjesto	A. Novci			B. Nepreragjeni metali			
	Broj	Vrsta		Vrsta	Mjera		
		Računski novac	Pravi kovani novac		Litre	Unce	Aksage
1406 4. maja u Dubrovnik	700 1731 22 6	— perpera perpere perp.	dukata zlatih dinara dubrovačkih dobrih dinara dubrovačkih zlih mezalina P. II. 49.	srebra plika 10 komada	10	10	3
1406 20. dec. u Dubrovnik	2640	—	dukata zlatih P. II. 53.	srebra 69 komada	55	—	—
1407 jan. u Dubrovnik	8564	—	aspre, a jest u njih (аспрѣ тѹрьчцѣхь) P. II. 59.	—	29	9	—
prije 1412 u Mljetke	12000	—	dukata List. knj. VI. 253.	—	—	—	—
b) što ih Sandalj sam postavi u poklad ili prima sub titulo duga, carine ili dobitka.							
1413 4. apr. Mljetci	6000	—	dukata zahtijeva Sandalj od Mlječana s. titulo duga List. knj. VII. 99.	—	—	—	—
1413 4. maja Mljetci	10000	—	dukata zahtijeva Sandalj od Mlječana s. t. poklada List. knj. VII. 118.	—	—	—	—

Godina i mjesto	A. Novci			B. Nepreragjeni metali			
	Broj	Vrsta		Vrsta	Mjera		
		Računski novac	Pravi kovani novac		Litre	Unce	Aksage
1419 4. aug. u Dubrovn. u poklad	4960 1040	perpera perpera	dinara dubrov. dinara kotorskih P. II. 64.	—	—	—	—
1419? u Dubrovn. u poklad	2000	—	dukata zl. P. II. 66.	—	—	—	—
1419 28. jula u Dubrovn. u poklad	9702 3060 2079 24247	— perp. perp.	dukata zl. dinara dubrov. dinara kot. aspri (тѹрьчцѣхь аспри) P. II. 67.	—	—	—	—
1419? u Dubrovn. u poklad	18000	perp.	dinara dubr. P. II. 69.	—	—	—	—
1420 22. jula u Dubrovn. u poklad	2000	—	dukata zl. P. II. 73.	—	—	—	—
1422 6. maja u Dubrovn. u poklad	2840	—	dukata zl. P. II. 75.	—	—	—	—
1423 16. febr. u Dubrovn. u poklad	12542 3060	— perp.	dukata zl. dinara dubr. P. II. 76.	srebra plika	122	5	—
1429 15. jula u Dubrovn. u poklad	16562	—	ostatak svega poklada dukata zl. P. II. 86, Mikl. 356.	srebra plika	122	5	—

Godina i mjesto	Broj	A. Novci — Vrsta: Računski novac	A. Novci — Vrsta: Pravi kovani novac	B. Nepreragjeni metali: Vrsta	Mjera: Litre	Mjera: Unce	Mjera: Aksage
1431 6. febr. u Dubrovn. u poklad	6758 4266	— perp.	dukata zl. dinara dubr. Mikl. 364.	srebra plika	131	11	—
1433 21. febr. u Dubrovn. u poklad	8731	—	dukata zl. Mikl. 372.	—	—	—	—
1429 12. maja od Dubrovn. primio	6000	—	dukata zlatih „carine drevske" P. II. 85.	—	—	—	—
1430 3. aug. od Dubrovn. primio	300 500	— perp	dukata zl. od dobitka od 6000 dukata zl. „dinari" od dohotka od „Konavli" P. II. 91.	—	—	—	—
			c) Pokladi gospogje Jele.				
1423 16. febr. u Dubrovn.	2000	—	dukata P. II. 78, Mikl. 321.	—	—	—	—
1429 15. jula u Dubrovn.	1000	—	dukata P. II. 87, Mikl. 358.	—	—	—	—
1436 12. nov. digla u Dubrovn	1000	—	dukata Mikl. 386.	—	—	—	—
1438 18. apr. u Dubrovn. u poklad	1000	—	dukata P. II. 95.	—	—	—	—
1442 25. nov. u testamentu	500 1000 600	—	dukata vojv. Stjepanu „ njegovoj ženi Jeleni „ novoj crkvi u Gorici Mikl. 415—416.	Olovo za 200 dukata crkvi u „Gorice"			

d) Pokladi hercega Stjepana.

Kako su se podijelili Sandaljevi rogjaci u njegove poklade, kad je uzeo svaki od njih svoj dio i koliko, kako je herceg Stjepan pomnožio svoje novce dobitkom od 6000 dukata, založenih u Dubrovniku od Sandalja i dohotkom konavaoskim i t. d , o tome vidi u Miklošića CCCXXI, CCCXXVIII, CCCXXXII, CCCXXXVI CCCXLVII, CCCLV, CCCLVIII, CCCXCVI, CCCXCVII—IX i u Pucića II. str. 92 i 111.

Za našu radnju osobito vrijedi testament Stjepanov od g. 1466. Tu čitamo da su Dubrovčani primili od njega u ostavu:

Godina i mjesto	Broj	A. Novci — Vrsta: Računski novac	A. Novci — Vrsta: Pravi kovani novac	B. Nepreragjeni metali: Vrsta	Mjera: Litre	Mjera: Unce	Mjera: Aksage
1466	70000 (71000 u Pucića)	—	dukata zl. (bnetačkih) u 14 „soklinovь" (sacculus) M. 497, P. II. 124.	kova zlatoga kova srebrnoga „u toi staveće dva plika fina srebra"	33 1570	11 4	— —

Koliko je herceg od tog poklada ostavio „za moju dušicu na slavu i službu božiju", koliko svojim sinovima i ženi, kad bje primljen od ovijeh sav poklad, kako je Vlatko riznicu svoju obogatio dohotkom od Konavli — o tome vidi u Pucića II. str. 124—136 i u Miklošića CDVI, CDIX, CDXI—CDXXX, CDXXXI—CDXXXIV, CDXXXIX, CDXLI i CDXLIV.

Ad A) Nabrojeni novci dijele se po metalu u:
zlatne (dukati)
srebrne (dinari, mezalini i aspre).

Po porijeklu jesu dukati bnetački,[1]) dinari dubrovački[2]) ili kotorski,[2]) a aspre turske.[3]) Mezalini spominju se u bosanskim spomenicima samo jedan put, naime u pokladu od 1406 g. Iz koje su kovnice oni potekli, to se ne kaže.

[1]) Vidi u Mikl. str. 497, gdje se kaže, da su Dubrovčani iz ostavštine hercega Stjepana primili 70 000 duk. zl. (бнетачцнехь).

[2]) Vidi poklade od godina 1406, 1419, 1423, 1431.

[3]) Aspre spominju se u bos. spomenicima na 4 mjesta; u Pucića II. na str 59, 67 i 69 — i posvud zovu se turske, — u Mikl. samo na str. 329 i tu se samo kaže „aspri naše", „aspri vse", „rečene aspri".

1. *Dukati.*

Dukati — iz Bizanta preneseni u Italiju — počeše se kovati u Mljecima 1284. Po zakonu sakovalo se od jedne litre zlata 67 dukata. Jedan dukat vrijedio je onda 18 groša ili dinara. G. 1470 zlatni dukat vrijedio je u Dubrovniku 41 groš ili $3^1/_5$ perpere. [1])

Što ima megju nabrojenim novcima Hranićevim dukata više nego li svih ostalih skupa, svjedoči nam, da bijaše dukat već tada po Bosni i Hercegovini veoma obljubljen.

2. *Dinari* (lat. denarius).

Riječ dinari ima na spomenutim mjestima značenje pravog kovanog novca. [2]) Dinari u riznici Hranića zovu se dubrovački ili kotorski radi toga, što su iz ceke dubrovačke ili kotorske. Možda su imali jedni i drugi svoju posebnu valutu.

Težina i vrijednost dinara.

Dinari težili su s početka oko 2 grama. No kašnje je težina sve više padala. G. 1452. težio je jedan dubrov. groš ili dinar samo 1 05 grama.

Spočetka kovahu naime od jedne litre srebra samo 144 groša; a 1452 već 270 groša. [4])

U XIII. vijeku išlo je u jedan dukat 18 dinara, a u XV. vijeku 41 dinar (1470.) [5])

3. *Mezalini.*

Mezalin (u lat. sp. mezalinus, mezaninus; talij. mezzanino) jest polugroš. U Mljecima počeo se je kovati za dužda Dandala (1329—1339); u Dubrovniku počevši od 1370. [6])

4. *Aspre.*

Aspre (grčki aspron) bijahu tada orijentalski srebrni novac razne veličine i težine. Išlo ih je 285—290 u litru dubr., a 30—32 u dukat. [7])

5. *Perpere.*

Perpera bijaše s početka pravi zlatni novac [8]) (u Bugarskoj, po svoj prilici i u Bizantu). U Bosni, u primorskim gradovima, u Srbiji i u Mljecima perpera se pojavljuje u XIII. i u XIV. vijeku kao računski novac. Perpera dijelila se uvijek u 12 dinara.

---

[1]) Vidi: „Opis jug. nov." od Ljubića XIV. i XV. str , „Financije" od Mijatovića 235—237 str., Miklošić CDXXXVI 514 str.

[2]) Riječ „dinar" označavala je i to, što mi danas označavamo riječju „novac." V. Mijat. Fin. str. 194. Štajerski Slovenci kažu još sada: Nemam denara = nemam para = nemam novaca. U bos. spom. upotrebljuje se u tom smislu riječ „пѣнеѕь". U Pucića II. 85. ρечене пѣнеѕе примисмо, str. 111 пенеѕе. I Slovenci kažu takogjer još sada: daj mi penez.

[3]) Mij. Financije 218—219, 226 str.

[4]) Op. jugosl. nov, str. XVI.

[5]) Op. jugosl. nov. str. XIV—XV. Mikl. CDXXXVI.

[6]) Op. jugosl. nov. str. IX. Mijat. Fin. str. 211. P. II. 173.

[7]) Op. jugosl. nov. str. XI—XII. Mijat. Fin. str. 207—210

U primjedbama kaže Mijatović „da je dinar i aspra na svu priliku jedno isto." — Narod u Bosni kaže još sada: nemam jaspri = nemam para = novaca.

[8]) Op. jugosl. nov. XIV. Mijat. Fin. 205.

U XIII. vijeku kovalo se još iz jedne litre srebra 12 perpera = 144 dinara.
U XV. vijeku kovalo se još iz jedne litre srebra 22 perpera i 6 din. = 270 din. [1])

Mjera.

Kovine mjerile su se na litre, unce i aksage.
1 litra dijelila se u 12 unaca.
1 unca dijelila se u 24 aksage.

Srebro pliko.

Srebro što Hranići dadoše u poklad, zove se izuzevši jedan poklad srebro pliko. Daničić u svom „Rječniku iz knj. st. srpskih" kaže, da je srebro pliko njemački „Blicksilber". Njemačkim rudarima je Blicksilber ono srebro, koje ima još nešto olova u sebi. „Blicken" zove se procedura, kojom se srebro od olova očisti. — Mijatović u „Studijama" Gl. XXXVII. str. 246—47. kaže o tome ovo:

Srebro se prodavalo i na strane trgove (pazare) izvozilo u pločama, u zrnu i još u jednoj trećoj formi, koja se po našim spomenicima zove pliko srebro, nego o kojoj za sada ne znamo ništa izvjesnoga, premda je prilika, da se pod tim imenom misli srebro u vitkim listovima." U opasci kaže Mijatović protiv Daničića, da se riječ „pliko" nema odnositi na čistoću, na kakvoću, već na formu srebra što dolazi u redu, gdje se govori od srebra u ploči i u zrnu. — Time je Mijatović po mome mnijenju pravo pogodio. No ni on ni Daničić nijesu se obazreli na ono, što Pucić kaže u II. knj. Spom. na strani 101. Tu piše Pucić:

„Ex margine stoji latinski zabilježeno . . . . da je na 2. okt. 1455. despotov poslanik za podpuni povratak srebra glamskoga [2]) primio u plikama 109 litara . . . a u pteis 231 litru; da je na 22. nov. 1455. primio u pet plika 509 litara."

Nema nikakve sumnje, da je Pucić lat. tekst pravilno preveo. Po tome ima riječ пликь u gore spomenutim primjerima značenje forme. Pucić upotrebljava u prijevodu subst. oblik „plika." Možda se kaže i u lat. tekstu „plica."

I jedan bos. spomenik može nam služiti u potvrdu, da se riječju пликь hoće označiti oblik, a ne sadržaj srebra. U pokladu hercega Stjepana je pisano: u toi staveće dva plika fina srebra."

Po mome shvaćanju je „dva plika" nom. dual. od subst. пликь, a; a „fina srebra" gen. sing. — Daničić tumači ovu rečenicu ovako:

„Tu mislim da je izmegju riječi plika i fina izostavljena riječ і." (Vidi riječ пликь u njeg. rječniku) Na mjestu, gdje govori o srebru (vidi riječ „srebro" u njeg. rječniku) popunjava tu rečenicu ovako: „U toi staveće dva (mislim komada) plika (i) fina srebra."

Ja mislim da je riječ „пликь" njem. Blech = eine feine Metallplatte. Jesu li saski rudari, koji su kopali rude po Bosni i Srbiji u svome narječju govorili „plik" mjesto plêih kako se sada u njem. dialektu kaže, to pomagalima, koja su mi ovdje pri ruci, ne mogu kazati. U rječniku Karla Weigand-a 4 izdanje. našao sam sasvim naličan oblik na пликь, naime blik.

---

[1]) Op. jugosl. nov. XV—XVI.

[2]) O glamskome srebru vidi u Jirečeka str. 47. i u „Archiv für slav. Phil," III. 523 šta piše Novaković.

Još jednu:

Miklošić ima na strani 151. i na str. 321—322. natiskana dva spomenika istog sadržaja: Comes, Nobiles et totum Commune Ragusii fatentur ab Helena, usore vojevodae Sandalj, se accepisse depositum duorum millium ducatorum aureorum. Prvi spomenik je datiran 17. febr. 1403; drugi 16. febr. 1423. U srpskome tekstu obiju spomenika je samo ta razlika, što je u spomeniku od g. 1403. ispušteno „dva deseti.“

Helena (Jela) 1403 još nije bila žena Sandaljeva. Po tome je bez ikakve sumnje tekst od 17. febr. 1403. pokvarena kopija teksta od 16. febr. 1423.

II. Posugje (privremeno postavljeno u poklad u Dubrovnik).

a) Srebrno posugje.

Broj	Vrsta	Mjera		
		Litra	Unca	Aksaga
7	plitic' razbijenih nepozlakjeněh' (plitica = plitka zdjela = eine flache Schüssel = patina. V. Rječnike Vuka i Daničića) . . . . . P. II. 49.	32	3	—
1	bačin běl' s' zlamen'jem' voivodiněm' (od talj. bacino, vaso per uso di lavarsi le mani e il viso = Waschbecken. U pokladu Gjurgja Brankovića zove se rukomija) . . . . . P. II. 49.	4	1	—
—	čaše velike s' zlamen'jem' sandaljevěm' i			
4	čaše male běle a jest u vseh'	7	9	—
8	čaš' okruglěh' pozlakjenih' jedna u drugu a jest u nih' . . . . P. II. 49.	16	9	—
12	čaša pozlakenieh' uglaste, potezaju . .	23	9	—
12	čaša okruglieh' sr'ebr'nieh' od' kojeh su deset' pozlakenieh' a dvie biele, potezaju . . .	34	7	—
12	čaša s ručnicami pozlakene potezaju . . .	15	4	—
8	čaša poteže (poklad Jele 1441) . . . . . P. II. 103.	10	8	—
10	čaša okrugle }	—	—	—
6	čaša z držci } iz ostavštine Sandaljeve . .	—	—	—
4	čaše uglaste } . . . . Mikl. 394.	—	—	—
3	ladice dvě velike a tret'ja mala pozlakjene a jest u nih'	9	4	—

Broj	Vrsta	Mjera		
		Litra	Unca	Aksaga
3	ladice jedna velika a dvě male běle jest u nih' . (Poklad banice Anke i t. d.) P. II. 49.	3	2	—
12	ladica bilieh' sr'ebr'nieh', potezaju	37	8	dva aksaga
6	ladica bělih . . . . (Poklad Sandaljev; riječ ladica) Mikl. 372 i 394.	—	—	—
4	krugle s' pokrivači od' kěh' dvě pozlakjene a dvě běle a jest u nih' u vseh'	11	11	—
3	krugle bez' pokrivačev' od kěh' jedna pozlakjena a jedna běla a tret'ja nedos'vr'šena od rabote mala a jest u nih' . . . . . . P. II. 49, 56.	5	—	—
2	krugli sr'ebr'ni s pokrivači pozlakeni a potezata . . . . Mikl. 380, P. II. 92.	5	8	—
5	krugala pozlakenieh' . . . . Mikl. 94.	—	—	—
(2)	krugle dvě (od' sudov' srebr'něh'; test. herceg). . P. II. 125.	—	—	—
12	krugala sr'ebr'nieh' pozlakenieh' potezaju . Mikl. 372. (Isporedi staronjemačko crugula, sredonjem. chrugel, novonjem. Krug, Krügel. U latinskome prijevodu testamenta hercega Stjepana je riječ krugla prevedena sa crugla. P. II. 131)	34	11	3
9	možulov' bělih' a jest u nih'	4	1	—
1	možul' velik' pozlakjen' s' pokrivačem' a jest u njem' . . . . P. II. 49.	2	8	—
20	mžulov' sr'ebr'nieh' . . . . Mikl. 372.	37	6	—
8	mžulov' (sada žuml) . . . . Mikl. 394.	—	—	—
3	bokari s' pokrivači od' kěh' dva jesu běla a treti pozlakjen' a jest u nih' . . . . . P. II. 49.	19	11	—

Broj	V r s t a	Mjera		
		Litra	Unca	Aksaga
1	bokar' sr'ebr'n' na miesta pozlakevan' s pokrivačem a poteza . . . . Mikl. 380, P. II. 92.	6	5	3
2	bokara sr'ebr'na s pokrivači pozlakeni na miesta a potezaju . . . . Mikl. 372.	15	8	3
1	bokar (vidi kupe srebrne)	—	—	—
1	bokar velik . . . . Mikl. 394. (bokar ist eine Kanne von Fayence; talij. boccale, nhd. Pokal, grč. βαυκαλιον. Mikl. Etym. Wört.)	—	—	—
3	kupe na stopěh' a jest u nih'	4	10	3
1	kupa od' aspra okovana s' ustni i s' nogami sr'ebr'němi pozlakjeněm' a jest u noi . . P. II. 49, 56.	3	6	5 ak'sagi
2	kupe (od' sudov' sr'ebr'neh') . . . . P. II. 125.	—	—	—
2	kupe s' poklopci (i bokar jedan) tegle . . P. II. 103. (poklad Jele 1441), (i u lat. prijevodu testamenta hercega cup-a)	6	—	—
1	kon'der' s' pokrivačem' i s' povrazom' kožiěm' a jest' u njem' . . . . P. II. 49.	11	3	—
1	konder' veliki ko-je bio gosp. v. sandaljaa srebr'ni . . . . P. II. 125. (Sada kondir, Trinkglas. Isporedi lat. cantharus Vidi rječnike Vuka, Miklošića i Daničića. U lat. prijevodu testamenta hercega Stjepana riječ je konder' prevedena sa flaschum magnum. V. P. IV. 131).	—	—	—
10	ožic' a jest' u nih' . . . . P. II. 49.	1	7	3 ak'sagja
2	žlice srebrne pozlaćene . . . . Mikl. 498.	—	—	—

Broj	V r s t a	Mjera		
		Litra	Unca	Aksaga
6	žlic' (od sudov' srebr'něh'; testam. hercega Stjepana) . . . . P. II. 125.	—	—	—
?	lažica (vidi poklad)			
2	brokete srebr'ne s četiri kameni c'akleni i s' šest' grane okrugle srebr'ne na vsakoi a jest' u nih' . . . . (Od tal. brocchetta, vaso per servizio dell' acqua o di altri liquori. Montanari)	—	4	4
2	suda srebr'na ki se imenuju čabri a potezaju na měru oba čabra . . . . P. II. 64, 67, 69. (Riječ je čabr' postanjem od staronjem. zwipar, zupar; zubar = sud od dva uha. V. D. Wörterb. von Weigand, Lexicon palaoslov. od Mikl., Rječnik iz star., i Rj. hrv. ili srp. jezika)	44	2	—
2	velika pehara srebr'na i pri vsakoi dva kapca srebr'na s' veržicami a jest u vsem 6 poglav'ja a na potegu . . . . P. II. 64, 67, 69. (U lat. prijevodu „patera". V. P. II. 131)	17	6	—
(1)	romenča sr'ebr'na pozlakena . . . . . . P. II. 121, Mikl. 415. (Lat. situlus, kupfernes Wassergefäss. Isporedi talij. ramina kupf. Gefäss od rame = Kupfer. Mikl. Etymol. Wörterb. d. slav. Spr. Beč 1886. Vidi i u Daničića).	—	—	—
2	zděle (od sudov srebr'neh')	—	—	—
?	zděle srebr'ne . . . . P. II. 125.	—	—	—
1	zdela sr'ebr'na . . . . Mikl. 394.	—	—	—
2	zdiele sr'ebr'ne i na miesta pozlakevane a potezaju . . . . Mikl. 372.	12	7	—

Broj	V r s t a	Mjera: Litra	Unca	Aksaga
8	zdiela sr'ebr'neh' (i lažica) tegle ..... P. II. 103. (U lat. prijevodu „patina". P. II. 1 1.)	17	10	3 „aksagi"
(1)	stucija velika srebrna koja je največja .. P. II. 125. (Iz sr. njem. die Stutze: einem abgestuzten Kegel ähnliches mit einer Seitenhandhabe versehenes Gefäss. Dr. Fr. Karl Weigand's D. Wörterbuch. Isporedi Stutzglas i Stutzen. U lat. prijevodu „stucia". P. II. 131.)	—	—	—
2	konatice srebr'ni s pokrivači (a u nih' dva deseti mžulov' sr'ebr'nieh'), a potezaju .. Mikl. 372.	37	6	—
1	konatica (sa 8 mžulov') .... Mikl. 394. (Novonj. Kanne, mensura vinaria. V. Lex. pal. od Mikl. i Rječn. iz srp. starina od Daničića).	—	—	—
1	kutal' s' ručnicom sre'br'nom' pozlakjenom' na stl'pu i s' pokrivačem' a jest' u njem' .. P. II. 50. (Stl'p' = stup, lat. pes.)	8	1	—
1	zastrug' s pokrivačem' .... Mikl. 394. „Zastrug m. zastruga f. od drveta kao čanak sa zaklopcem, koji se unutra zavrne, eine hölzerne Schüssel mit Deckel (auf Reisen, für Käse, Kaviar u. d. gl.) vas ligneum cum operculo". Vuk u svom rječniku.	—	—	—
	„sr'br'ni sudi koi su u komuni zdele i pehari" . (Iz test. Jele; Mikl. 416, P. II. 121).	—	—	—
	b) Zlato posugje.			
1 2 2	krugla s pokrivačem zlata s kamenkom safinom zdiele zlate i zastruga zlata, a svi ti zlati sudove potezaju .... Mikl. 372.	26	8	3

Broj	V r s t a	Mjera: Litra	Unca	Aksaga
(1)	zdela zlata i zastrug' potezaju ...... Mikl. 394.	11	6	5
1	broketa zlata s' jeděm' balasom' velicěm' i s' tri balase male i s' tri safini i šest' zr'n' bisera velikoga i tri zr'na maloga a jest u vsem' ...... P. II. 50.	—	4	4
2	kupe zlate potezaju .... sa dva kamenka, koji su skovane u našoj (dubrov.) ceki od dukat' prinesenih' od g. Sandalja. Mikl. 380.	8	3	4
1	bucat' serpentin' napravljen zlatom koje učini Rambot' .... Mikl. 498. (Bucat je sud za vino i za vodu. Isporedi sadanje buca i boca. Vidi rječnike od Daničića i Vuka. Serpentin od sr. lat. serpentina, lapis pretiosus, dragocj. kamen. V. Du Cange' Glossarium editio nova 1883—1887.)	—	—	—
	c) Posugje i stolne sprave, za koje se ne kaže, jesu li od srebra ili zlata.			
	krugla velja [1] } iz ostavštine Jele. Mikl.	—	—	—
	„ mala } 415—416; P. II. 121.	—	—	—
6	žmulaka [2] }	—	—	—
12	žlica } iz ostavštine hercega Stjepana P. II. 125.	—	—	—
6	čašica }	—	—	—

[1]) Ove dvije krugle jesu po svoj prilici od srebra, jerbo u zapisu, kojim potvrdiše herceg Stjepan, njegova žena Jelena i sin mu Vladislav, da su primili cijeli poklad što je bila položila Jelena Sandaljica u komun dubr. pisano je: „primismo . . . u sudovieh' srebrnieh'" . . . Mikl. 425.

[2]) Da su ove stvari od srebra ili od zlata, možemo razabrati iz zapisa, kojim potvrdi Vladislav 16. juna 1469. Dubrovčanima, da je primio „sve inokupnice . . kov' zlati i nekov' i kov' srebr'ni i nekov". P. II. 129.

d) Posugje i stolne sprave od dragog kamenja ili ine tvari.

Broj	V r s t a	Mjera Litra	Unca	Aksaga
3	žlice od koralja srebrom' pozlaćene; . .	—	—	—
2	piruna[1]) od koralja srebrom' (raz. načinjena;)	—	—	—
1	zubalka[2]) od koralja s malo srebra; . .	—	—	—
10	noža s crěnom'[3]) kosteniem' u dvě nožnice napravni srebrom' i pozlaćeni; . . .	—	—	—
6	noža ot' gristalda[4]) i	—	—	—
1	pirun ot' gristalda;	—	—	—
12	noža gvozdenieh' u nožnici bez' naprave; .	—	—	—
1	čaša drěvena crvena s malo srebra; . . .	—	—	—
1	boketa (m. broketa) u sredio edan' balas'[5]) a okolo 5 perala i edan' diaman(t)' maljahan' i edan rubinik' na glavi od' angeoka;	—	—	—
4	bokete s nešto bisernih' zrna	—	—	—
	Mikl. 498.			
1	konder ko-je od' rambota ko-je od kamena jašpara[6])	—	—	—
	P. II. 125.			
	(Sve ovo iz ostavštine hercega Stjepana)			

[1]) Pirun = viljuške, iz tal. pirun, novgr. πηρούνι. Vidi Vukov Rj, Daničićev Rj. iz starina i Mikl. Etym. Wörterb.

[2]) Zubalka, l. dentiscalpium, nj. Zahnstocher.

[3]) Crěn' = manubrium, držalo, Griff. V. Dan.

[4]) Gristal'd' od lat. crystallus ili cristallum. Du Cange tumači cristallum sa lapis pretiosus. Naš gristald biće po svoj prilici nj. Krystallglas = vitrum crist. = biljur. V. Dan. rj. hrv. ili srpskog jezika.

[5]) Balas je rubin, Vid. Daničićev rj. i Mijat. Studije str. 115 opaska prva.

[6]) Jašpar', valjda jaspis, Daničić. U lat. prijevodu stoji „de lapide serpentino". P. II. 131.

III. Svakovrsni nakit.

Broj	V r s t a	Mjera Litra	Unca	Aksaga
	1. *Pojasi:*			
1	pojas' veriga pozlakjena a jest' u noi	22	10	—
(4)	pojasa uznosita dva pozlakjena a druga dva niska od' kěh' dva na velutu[1]) a jedan na čr'ljeni[2]) koži a jedan na svilni tkanici a jest' u nih'	23	—	—
1	poěs' srebrn' pozlaćen nizak na črleni svioni tkanici koi poteza	3	4	—
	P. II. 49 (56) i 60.			
	(Sve ovo iz poklada banice Anke, Sandalja i Katarine u g. 1406(7) i 1409.)			
(1)	pojasac' na plavenoi tkanice	—	—	—
	P. II. 121, Mikl. 415.			
	(Iz testamenta Jele 1442)			
(1)	pas' činjen z biserom'	—	—	—
2	pasa	—	—	—
	što se nagje u pasověh' sve mojem' trem' sinovom	—	—	—
	P. II. 125.			
1	pas' lěp' i velik' zlatan na pantareli crveni što je činio Rambot' (Vahter') .	—	—	—
	Mikl. 498.			
	(Sve ovo iz ostavštine hercega Stjepana 1466).			
(1)	pas sr'ebr'n' pozlaken' na tkanicu plavetnu tegli	9	6	—
(1)	pojas' biseran na hazdeju[3]) cr'venu poteže	—	20	—
	P. II. 103.			
	(Poklad Jelene 1441).			

[1]) Velut' od talij. velluto, srlat. velutum.

[2]) Čr'ljen' = crljen = crven.

[3]) Hazdej, po Daničiću pannus quiddam. Mijatović kaže: „da je hazdeja nekakva tkanica i to skupocena, jer se po njojzi biser niže i veze. U narodnim pjesnama ona dolazi u smislu neke gornje odjeće i to svagda skoro s epitetom kolasta azdija; ponegde još i s bližim označenjem da je to svilena neka materija. Po svemu mislim, da će to biti neka vrsta skupocene svile, možda aglas." Studije za ist. sr. trgovine. Gl. XXXVIII. str 107.

Broj	Vrsta	Mjera Litra	Unca	Aksaga
	2. *Obotci* (mingjuše): gospogja Jelena postavi (1436) u našemu komunu (dubrov.) u pokladu:			
	a) obotce zlate sa 4 kameni cr'lene velike a dva mala cr'lena sa 12 zr'na velikoga bisera, okovani vsi u zlatu, i pr' nih' dvie gr'ivnice[1]) manega bisera a sve poteže	—	2	$1^{1}/_{2}$
	b) druzi obotci, u kojeh su 4 kameni plavetni i 4 cr'leni u zlatu, poteza z biserom', ko-je pr' kamenih' i na zlatu na dvoje grivnice biserne, toi poteza . . Mikl. 386.	—	2	$4^{1}/_{2}$
2	c) obotca načinjena biserom sa 4 balasi i ošt'	—	—	—
2	obotca načinjena biserom sa 4 balasi i 4 safini . . . . P. II. 103. (Poklad Jelene 1441).	—	—	—
	obotci velici, „ mali (u testam. Jele 1442) . . . Mikl. 415.	—	—	—
	oboca dva mala s malěm' biserom' . . . Mikl. 498. (Iz ostavštine hercega Stjepana).	—	—	—
	3. *Oglavje*:			
(1)	oglavje moje s kamenjem i sa biserom . Mikl. 415. (Iz testam. Jele 1442).			
	4. *Prsteni*:			
3	pr'steni zlati sa dva kamena plavetna i jedan safin'[2]) . . . . P. II. 103.			

[1]) Griv'nica, collare, Halsband. Vidi Etym. Wört. od Mikl; „Rječnik iz s. starina" od Daničića i Vukov rječnik.

[2]) Safin, po Daničiću sapphirus, talij. zaffiro.

Broj	Vrsta	Mjera Litra	Unca	Aksaga
1	prsten s očcem' zmaevem[1])	—	—	—
	prsten u kom je kami safin i jedan bilčuzac'[2]) i ostali pr'stenci (sve ovo gospogje Jele) . . . . Mikl. 415, P. II. 121.	—	—	—
	pr'stenci gospodina hercega što ih' se naagje s kamen'jem' i . . . . P. II. 125.	—	—	—
	5. *Kolarini*[3])			
4	kolarini koi su s kamen'jem . . . . P. II. 125. (Iz ostavštine herc. Stjepana).	—	—	—
	6. *Venci*:			
1	venačac' biseran po cr'lenom' bračinu[4]), na kom su 10 kameni cr'lenih' a 6 plavetnieh' u zlatu i na nem' broem' bisera dvie ste i tri deseti zr'na, a poteza ov' vienačac' . . . . Mikl. 386—387. (Poklad Jelene 1436).	—	6	2
3	věnci z drobniem' biserom'	—	—	—
1	věnac' biseran, što je nosi(o) gospodin' herceg' (Stěpan')	—	—	—
3	věnci s malěm' biserom' . . . . Mikl. 498. (Poklad hercega Stjepana 1466).	—	—	—

[1]) Oč'ce = occulus dem. i zmajev = serpentis u Daničića. Mijatović misli da je „oč'ce zmajevo" načinjeno bilo u opal. Dalje kaže, da već ime sluti na neku otajstvenu moć. U opasci piše: „U vizantijskome se dobu kroz vekove jako milovalo prstenje, koje je služilo kao talisman ili amajlija, a kojega urezano kamenje nije se odlikovalo toliko lepotom figura, koliko osobenim simboličnim znacima, mističnim slikama i pismenima". Gl. XXXVIII. str. 121.

[2]) Bilčuzac, běl'čug', po Daničiću anulus. (?) Miklošić nema ove riječi u svojim rječnicima; a iz toga kako on tekstira riječi: „i prsten, u kom je kami safin i jedan bilčuzac'; a ostali pr'stenci i"... može se razabrati, da je bilčužac po njegovu mnijenju vrsta dragog kamena.

[3]) Kolarin, od talij collarino.

[4]) Bračin, po Daničiću „jamačno svila;" po Mijatoviću je možda bračin i hazdeja jedno isto. V. Gl. XXXVIII. str. 108. U svome rječniku hrv. ili srp. jezika piše Daničić, da će riječ bračin postanjem biti od srl. barracanus, barchanus. Ako to stoji, o čemu nema nikakve sumnje, onda bračin nije svileno tkanje nego vuneno, njem. Barchent. Du Cange kaže za barracanus da je cameloti species.

Broj	Vrsta	Mjera		
		Litra	Unca	Aksaga
(1)	vienac' velikoga bisera s' kamenci 16 položen po hazdeju poteže . . . . . . P. II. 103. (Poklad Jele od g. 1441).	—	6	—
	7. *Krune.*			
1	koruna sr'ebrna u 13 peča s kamen'jem' s kontrafantiem [1] . . . . (Iz poklada herc. Stjepana 1466; Mikl. 498).	—	—	—
—	krunu bisernu stěpanu (iz test. hercega Stjepana; P. II. 125).			
	8. *Lav.*			
1	srebr'ni pozlakjen' a jest u njem	—	11	3
1	lav od bisera a jest u njem . . . . . . P. II. 49, 56. (Poklad banice Anke, Sandalja i Katarine 1406).	—	2	2
	9. *Rog'*			
1	rog' carn' načinjen' srebrom' pozlaćen' i z'maldom' [2] s pokrivom';	—	—	—
	10. *Soko*			
1	soko ot' gristalda načinjen' srebrom' i s žmaldom';	—	—	—
	11. *Šrkana* [3]			
1	šrkana dva viteška a treti šarkan' na njem' kako čověk';	—	—	—
	12. *Oraha*			
6	oraha od Indie načinjeni srebrom' i pozlaćeni:	—	—	—
	13. *Koralja*			
1	koralja srebrom' pozlaćena	—	—	—

[1]) Kon'trafantije, srlat. contrafactio, imago. Daničić.

[2]) Žmal'd' ili zmal'd' je Daničiću encaustum, srl. smaldus, fr. émail. Mijatović veli da je smaragad. V. Gl. XXXVIII. str. 115. opaska prva.

[3]) Šar'kan' draco (valja da je to), u Čeha šarkan. Daničić.

[4]) Pan'tarela, talij. bandeliera, fr. bandoulier, njem. Bandelier. Pantalier = Wehrgehänge. Postanjem od staronj. das pant, novonj. das Band.

[5]) Put'ce, globulus, Knopf. U sr. vijeku nadarivahu se pucetima. Njem. car i ug. kralj. Sigismund slao je sultanu Muradu II. osim inih darova i 8 zlatih puceta, a njegovu poslaniku podario je 3 zlata puceta. Hammer Gesch. d. osman. Reiches str. 420.

Broj	Vrsta	Mjera		
		Litra	Unca	Aksaga
	14. *Pantarele* [4])			
2	pantarele dve crvene ne napravne . . . . Mikl. 498. (Sve ovo iz poklada hercega Stjepana 1466).	—	—	—
	15. *Putaca* [5])			
10	putaca zlateh' (poklad Jelene 1441). . . . P. II. 130.	—	—	—
	16. *Lutca* [1])			
—	lutca zlata (iz testamenta Jelene 1442) . . Mikl. 415.	—	—	—
	17. *Naprava konska*			
1	naprava konska uzda pr'sine [2]) i pohve [3]) kožie srebrom' pozlakjeno a žvalo gvozdeno i na glavě trak' svilan' c putci biserněm' drobněmi a jest u vsem' . . P. II. 49, 56. (Iz poklada banice Anke, Sandalja i Katarine 1406).	23	9	—
1	pohve kožie (konske načinjene) s malo srebra	—	—	—
2	kaveca [4]) friza [5]) zlata ne vetha [6]) . . . Mikl. 498. (Iz ostavštine hercega Stjepana 1466).	—	—	—
—	Uzesmo jednu trap' kon'sku [7]) sr'ebr'nu pozlaćenu a poteza . . . . P. II. 69.	23	9	—

[1]) Lut'ca valja da je lutka. Daničić.

[2]) Pr'sine, pectoralia (equi); Daničić. Sad se to zove u Bosni prsluk.

[3]) Pohv'i pl. f. postilena; Daničić. — U Bosni upotrebljava se sada oblik puhva g. f. i znači dugme na prsluku konjskome, na gunju, na fermenu i na čakširama oko džepova i nogavica. N. pr. „Udari puhve oko gunja."

[4]) Kavec' po Daničiću od talij. cavezza, lat. capistrum = jular, njem. Halfter. Mislim da nije to, nego talij. cavezzone, fr. cavesson, pol. kawecan, sred. lat. cavestre vel cavettre, njem. Kappzaum = uzda, — ili sred. lat. cavezium vel cavezius, pars vestimenti, qua collum circumamicitur, humeris injecta, — njem. Halsmantel. Vidi još u Du Cange-a citat: „Nec aliquem Cavezium ad gonellam (tunica, palla) vel guarnachiam (talij. guarnácca, sorta di veste lunga che si portava di sopra; Montanari) vel ad aliquam vestem de auro argento, gemmis vel de perlis ect."

[5]) Friz, po Daničiću od sr. lat. frisius, crispatus. Vidi u Du Cange'-a riječi „Friseum," „Frisii Panni," „Frissatus Pannus" i „Phrygium." Pravo značenje riječi „friz" kao i riječi „kavec" moći će se opredijeliti tek na temelju lat. teksta o pokladu hercega Stjepana od g. 1466.

[6]) Vet'h', lat. vetus, obsoletus = star, porabljen. V. Dan. i Mikl. Etym. Wört. U Bosni još i danas upotrebljavaju riječ „vehd" u znamenovanju „star".

[7]) Trap kon'ska je možda pogledom na istu mjeru gore spomenuta „naprava konska".

IV. Odijelo.

1. *Svite.* [1])

„Da uzme gosp. v. Stepan' one dve svite u Nikše Tamark'a", (iz testamenta Jele 1442; Mikl. 415, P. II. 121).

„K tomu što se nahodi pri noi nje i okruta u svitah da ima" (naime gospoja Cecilija, iz test. hercega Stjepana. P. II. 125).

„K tomu svite gospogje barbare koliko ih' se nagje sinu mi stěpanu"; „što se nagje .... u svitah rězanieh' i nerazanieh' toi sve mojem' trem' sinovom", (iz test. hercega Stjepana, P. II. 125).

2. *Šube.* [2])

a) „k tomu od' svita mojeh' šuba velika cr'ljena aksamita koja je od gospodina kralja Matijaša." [3])

b) „k tomu šuba calina [4]) grimiza [5]) sa zlatom podstavljena zibilini [6]) s nu mi stěpanu" (iz test. hercega Stjepana, P. II. 125).

3. *Plašti.* [7])

a) „k tomu plašt carljenoga damaskina [8]) s' zlatom podstaljen' čendom celinom [9]) i toi stěpanu", (iz test. herc. Stjep. P. II. 125).

[1]) Riječ svita ima dva značenja:

a) značenje gotove odjeće kao šuba, plašt i kontuš — lat. vestis;

b) značenje opće za sve tkanice od ma čega bile — pannus, čoha.

N. pr. „od' svita mojeh' šuba," — tu ima značenje gotove odjeće „u svitah rezanieh" i t. d. tu ima značenje opće.

(Vidi još rječnike od Daničića i Vuka, i Studije Mijatov. Glas. XXXVIII. str. 96).

[2]) Riječ šuba prevedena je u latinskom prijevodu testamenta hercegova sa suba.

„Item omnia vestimenta que repirinutur olim domine Barbare filio meo Stephano. Si deus concesserit sibi consortem habere ultra predicta sibi lego de vestimentis meis subam magnam rubeam de panno aureo que fuit missa a domino rege Mathia. Item subam rubeam cremisinam cum auro suffultam zibilinis."

Iz ovoga možemo razabrati, da je šuba bila ženjska haljina. Vuk piše u svome rječniku, da je šuba „dugačka haljina ženska s rukavima od plavetne čohe i postavljena kožom." — O porijeklu riječi vidi „Rječnik iz starina" od Daničića i „Etym. Wörterb." od Miklošića.

[3]) Možda je ug. kralj Matijaš slao ovu šubu hercegu Stjepanu u ono doba, kad je *nagradio njegova sina Vladislava cijelom županom Uskopljem i gradom Prozorom.* U Hranića naime našao je ug. kralj najizdašniju pomoć u vojni za oslobogjenje Bosne od Turaka. (1463—1464).

[4]) Calin je cr'ljen. Daničić misli da je pogrješka štamparska.

[5]) Grimiz, od talij. cremisi, purpura. Daničić. Sada krmez od talij. chérmes, grana che serve a tingere in color rosso nobile. Montanari.

[6]) Zibelin', pellis zibellina. Daničić.

[7]) Plašt u latinskom prijevodu clamis.

[8]) Damaškin', latin. pannus damascenus, ingl. damask, franc. le damas, njem. Damast.

[9]) „*Podstaljen' čendom celinom*" prevedeno je na lat. sa „*suffultam sindone rubro*". Daničić u svom gore pomenutom rječniku kaže, da je čen'da „pellis quaedam," a za celin' misli, da je pogrješka mjesto cr'ljen'. O čendi piše Mijatović ovo: „Ovaj sindon (u lat. prijevodu) nije drugo već sandao, i kako se po Italiji „cendault" i „cendale" izgovarao kao „čendo" i „čendale", to je lako došlo, da se po našem primorju ta ista stvar zove „čenda". Da je čenda zaista sandal, tim manje sumnjam, što su se u ono doba gospodske odjeće osim koža još naročito baš crvenim sandalom postavljale. Gl. XXXVIII. str. 99. Ovome nazoru *pridružio se i Daničić u svome „rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika."* Tu piše „da je čenda neko tanko platno, osobito svileno, sred. lat. cendalum, tal. zendale, zendado, isporedi sandal." Ja mislim da je čenda vunena tkanica njem. Sandaline. Na ovako tumačenje navelo me i to, što Daničić nabroji odmah ispod riječi „čenda:" „čendrljati se", crines conturbare razbarušivati se; „čendrljav," čupav; „čendrljôka," žensko čeljade čupavo i raspojaso — sve tri riječi upotr. u Dalmaciji. — Po srpskim narodnim pjesnama sandao služi poglavito za žensko ruvo. Mj. Gl. XXXVIII. str. 99.

b) „plašt z biserom ako je milost gosp. voivode da se da gospoje Jelene vojevodine", (iz test. Jelene 1442; P. II. 121).

c) „plašt' cr'lenoga aksamita s biser'nemi partami [1]) takogje pot'stalen' heldami [2])", (iz test. Jelene P. II. 104.)

4. *Kuntuš.*

„Kuntuš' [3]) zlatom figuran cr'venoga aksamita a postalen' heldami, da je gosp. voevodi Stepanu", (iz ostavštine Jelene; P. II. 104, Mikl. 415).

5. *Klobuk.*

„Klobuk edan' carvena grimiza sa biserom i sa edniem' věnačcem od bisera i sa prstenkom' rubiničem' i s' korunicom'".

6. *Aksamit.* [4])

„K tomu komat' aksamita zlatom što no će biti svite", (oboje iz test. hercega Stjepana P. II. 125).

7. *Divize.* [5])

„K tomu 4 divize stěpanu" (iz test. hercega Stjepana, P. II. 125).

[1]) Par'ta je skut haljine. Isporedi staronjem. der porto, borto, — srvnj. der borte = Einfassung Rand, Ufer, stark und dichtgewirktes Band z. B. aus Seide und Gold, — franc. le bord, la bordure.

[2]) Helda je po Daničiću pellis quaedam (koža?) Mijatović misli da je može biti hermelin (koža od bijele kune). Gl. XXXVIII. str. 109.

[3]) Kuntuš', ili kon'tus' u Poljaka kontusz, u Magjara köntös ngr. κοντόσιον. (Vidi u Daničića). Mijatović piše u „Studijama:" „U turskom dvorskom cerimonijalu razlikovali su sedam vrsta gornjih odjeća časti, a jedna je od njih bila „kontoš-ćurak", koji Hammer opisuje kao „engärmeliger Hermelinpelz." — Možda je to isti kontuš, što se spominje u jednom listu dubr. na Hrvoja, koji želi, da mu Dubrovčani šalju majstora „koji je činil' kontuš' v. Šandalju" P. I. 78.

[4]) Aksamit od grč, ἑξάμιτος, examitum, svila u šest nita tkana. Daničić u rj. hrv. ili sr. jezika. U lat. prijevodu: „unam petiam brochati auri pro vestimentis ei faciendis", na drugom mjestu: „subam magnam rubeam de panno aureo," Vidi Pucić II. 131.

[5]) O značenju riječi „diviza" kaže Daničić u svome „rječniku iz knj. star. srps." ovo: „Izmegju više značenja te sr. lat. riječi, koja sam mogao naći u našim spomenicima može biti samo insigne." Budmani u „rječniku hrv. ili srps. jezika" piše da je diviza „nekakav dragocjeni nakit, ne zna se uprav što je, od srlat. divisa, znamenje, grb;" u zaporci „može biti da su divize ono isto što godinu prije zovu zujel."

Divize nalazimo samo u posjedu Hrvoja, hercega spljetskog (P. I. 78) i Stjepana, hercega od sv. Save (P. II. 125). Možda su divize u dotičnim spomenicima značenja fr. livrée, — to jest odijelo, kojim se hoće pokazati dostojanstvo, stališ, zvanje i t. d. — Vidi u Du Cange-a riječ divisa pod brojem 6 i 7., i u nj rječniku od dr. K. Weigand-a prijašnje značenje riječi livrée. — Zujel, srlat. zoiellus ili zoia, nofr. joyau, nj. Juwel, — pom. divize neće biti. Du Cange ima za zoia, idem quod jocalia značenja: monilia (ovratnice, grivne, ures gospogja), gemmae (dragulj, biser) annulli (prsteni) aliaque id genus pretiosa. — U testamentu hercega Stjepana je pisano: Stephano de vasis, et cingulis, et divisis, et anulis, et collarinis. Po tome divize nijesu ni annulli ni monilia i po svoj prilici ni gemmae. Što se u pokladu hercega Stjepana od 5. juna 1466 spominje 6 vijenaca, a u testamentu od 20. maja 1466 nijedan, možda su 4 divize 4 vijenca. Herceg Stjepan ostavio je svome sinu Stjepanu krunu bisernu, možda i 4 vijenca (divize) kao znamenja kneževske časti. Divize bi po tome imale značenje grčkog stemmata.

V. Povelje, zapisi i knjige.

„Jedan kofanac'[1]) u kom' reče jer' su povelje[2]) i zapisi[3]) i knige.“ „Dvě škatule s' poveljami i s' knigami.“ (Poklad banice Anke, Sandalja i Katarine. P. II. 49, 56).

„A što bi koje pokukje bilo ili knige .... da je priloži ovde cr'kve.“ (Iz testam. Jele. Mikl. 417).

VI. Ikonice i mošti.

Broj	Vrsta	Mjera: Litra	Mjera: Unca	Mjera: Aksaga
1	ikonica srebr'na na stl'pu s' zlamen'jem' od' plemenitěh' od' zamorija[4]) a jest' u noi .	2	—	—
1	ikonica zlata c' obrazom' gospogje prečiste i s' množěmi iněmi obraze i s' sedam' balas' i s' šest balasinov'[5]) i s' devet žmiral'dom' i s' dvadeseti i šest zr'n' bisera a jest' u noi . . . . P. II. 50, 56.	1	11	1
(1)	i ošte jednu ikonicu[6]) . . . . a poteza . . . (dalje kao gore kod zlate ikonice). P. II. 66.	1	11.	—
(1)	ikona zlata[7]) koja je u komunu da bude sestr'i mi gospogje despine . . . . . . (Iz test. Jele. P. II. 122; Mikl. 416).	—	—	—
	Sinu mi stepanu moći[8]) moje i inkone koje su pri meni nošene okovane zlatom i srebrom' i biserom načinjane . . . . (Iz test. hercega Stjepana; P. II. 125).	—	—	—
	Vladisavu da se da romenča . . . . i mošti svete, (iz test. Jele; P. II. 121, Mikl. 415).			

1) Kofanac, od talij. cofano.

2) Povelja, lat. diploma.

3) Zapis, list, lat. litterae; n. pr. zapis postave.

4) Zamorije je južna Italija, — kraljevina napuljska. Vidi P. I. 87.

5) Balasin je rubinčić. Mij. u Gl. XXXVIII. str. 115.

6) Mislim da je to ista zlata ikonica, što ju postaviše u poklad banica Anka, Sandalj i njegova žena Katarina 1406 odn. 1407. Za identičnost govori;
a) osoba, koja tu ikonicu u poklad stavlja;
b) ista mjera, — samo aksag je ispušten;
c) isti oblik, isti broj balasa, balasina, žmiralda i bisera.
Možda želi Sandalj upravo s toga, što je u listu riječ „aksag“ ispuštena, da se rečeni zapis „ima izvrć'“. Vidi u Pucića II. str. 66—67.

7) U lat. tekstu je ova ikona pobliže opisana: „inchoreta auro ornata cum perlis et margaritis“ — sa biserom i dragijem kamenom. Mikl. 417, P. II. 123.

8) Moći, mošti, lat. reliquiae.

VII. Glazbeni stroj.

„Edan organić'[1]) s' cevmi od' srebra“, (Iz test. hercega Stjepana; Mikl. 498).

* * *

Pregledajuć nabrojene predmete iz riznice Hranića opazićemo osim dragocjenosti:

a) veliku raznovrsnost toli glede vrsta, koli glede tvari, od koje su predmeti načinjeni. Osobitu raznolikost pokazuje odijel posugja. Tu ima n. pr. plitica, zdijela i zastruga, — čaša, kupa, žumla i kondira i t. d.

b) većinom tugje porijeklo osobito talijansko (mljetačko), kako to već imena kažu; n. pr. ladica i stucija (njem. por.), bačin, broketa, kolarini i kaveca (talij. por.)

Nije mi namjera, da ovdje pobliže pokažem tugji uticaj na modu i život ove naše porodice, niti da na osnovu rečenog podajem kulturnu sliku naših zemalja u srednjem vijeku. Istaknuo bih samo jedno, što baca prosvjetno svijetlo na Bosnu i Hercegovinu dotične dobe. U riznici hercegovačke porodice Kosače našli smo sve puno srebrnog i zlatnog posugja; a njemački knezovi još su u prvoj polovici XVI. vijeka rabili zemljane tanjure i posugje od prostih kovina.[2])

Zaista iz dosada objelodanjenih spomenika ne možemo za nijednu drugu bosansko-hercegovačku porodicu bilježiti toliko bogastvo u novcima, nakitu, odijelu itd.[3]) Nu što se bogati pokladi takogjer spominju iz susjednih zemalja Srbije i Albanije n. pr. srpskog despota Gjurgja[4]) i gospogje Rugine[5]) iz Albanije, možemo tvrditi, da se možda i privatni život ostalih bogatih porodica bosansko-hercegovačkih (n. pr. Kotromanića, Pavlovića, i drugih) nije razlikovao od mode i privatnog života porodice Kosače.

A gdje su sada ovi dragocjeni predmeti iz privatnog života bosansko-hercegovačkih porodica? Koliko se još u zemlji čuva, o tome sada još ne možemo suditi. Koliko su Osmanlije pokupili — Bog zna! Svakako veći dio ponesoše bogatije porodice sobom u Primorje (Dubrovnik) i u Italiju (Mljetke)[6]), iselivši se iz Bosne i Hercegovine, kad su Osmanlije zavladali ovim zemljama. Tako su se dragocjeni predmeti sredovječni većinom gubili u Primorju i u Italiji, otkud su ponajviše i došli.

1) Organić, orgulje.

2) „Povijest Venecije u životu privatnom“ talij. spisao Molmenti, na hrvatski jezik preveo Rabar, str. 193.

3) U „srpskim spomenicima“ i „Monumenta serbica“ spominju se samo neznatni novčani pokladi Pavlovića, bos. kralja Tvrtka Tvrtkovića i dr.

4) Pucić II. 96—102.

5) Pucić II. str. 73.

6) Da je bilo u Mljecima mnogo naseobina slovenskih, svjedoče osim ostalog i imena: riva degli Schiavoni (Rabar str. 81), crkvica sv. Gjorgja degli Schiavoni (Rabar str. 152.) Vidi o tome i u Makuševa II.

Рушевине дворца Јајице војводе.

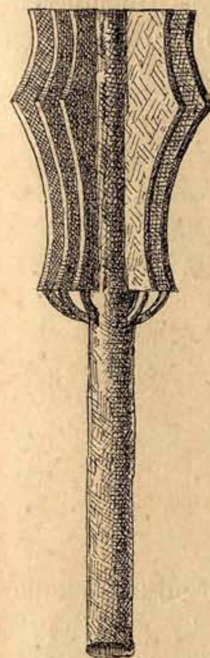
(У селу Грмуши).

Колико ли има по Босни и Херцеговини старих градова и градина, кула и кулина, пећина и црквина и т. д., који нас сјећају на старо некадање вријеме, на прошлост народа нашега босанско-херцеговачкога. Пуна је наша Босна такових старина, о којима народ нешто прича и казује: сину, унуку и праунуку своме; о којима пјева и нагађа: ко је ту био и становао, шта је радио, кад и у које је вријеме то било и друго којешта. — То је и сачувало нашу прошлост, нашу историју народну, јер ми нијесмо имали повијести ни повјесничара, нијесмо имали писмених људи, који би описали нашу прошлост, нашу некадању културу и образованост босанску, те за то данас и морамо то црпити и натуцати из старина и развалина и других старинских предмета. Али колико је на жалост — пропало и уништено такових старина, које би нам данас користиле за испитивање наше прошлости, јер их држаше народ као бескорисне и врло мале или никакве вриједности.

Колико ли сам само у ово мало времена упамтио старинских ствари, као: писаних плоча, старога накита, писаних на артији споменика или докумената, што је све нешто временом а нешто опет због незнања и омаловажења тих старина уништено. За то и из тога узрока морамо се данас ослоњати на саме голе приче и бајке, као оно још у најстарије пред-мојсијово доба што је било са тако званим неписаним или усменим законом.

Ја ћу овдје говорити о такој једној старини, о којој народ занимљиве приче приповиједа и у пјесмама пјева. Та је старина једна мала рушевина од некога дворца старинскога, који се налазио у данашњем селу Грмуши, у котару бихаћком, за који се говори, да је рушевина од дворца некаква Јајице војводе. Село је Грмуша на десној обали ријеке Уне, а поменута рушевина некако на сред села у најљепшем околишу тога мјеста. Тако је било свагдје, да се старе рушевине на најљепшим мјестима налазе, јер су некадањи великаши и велможе бирали најљепше предјеле у околину, гдје би свој дворац дигли и своју властелинску силу и моћ над народом истицати могли. Данас ту нема ништа, него неколико тесаних и нетесаних каменова и овећа изба (јама), у којој се врло мало зид познаје, гдје је по причању народа пивница Јајице војводе била. У првашње вријеме, веле, да је ту било тесанога камена и плоча, на којима је било некаквих натписа, али је то зуб времена све уништио. Код дворца је била и камена калдрма, коју памте стари људи и ишла је од дворца сјеверној страни к обали ријеке Уне. Око калдрме и дворца било је разнога питомога воћа, као: крушака, шљива, трешања и т. д., но оно је сад

исјечено и уништено. Камену калдрму разорили су и раскопали ондашњи сељани, да им не смета орати плугу. Дворац није запремао велик простор, но био је, кажу, врло висок (од дванаест тавана) и нема много година, како је са свим са земљом сравњен. Натписа какових није се до сад ни мало сачувало, премда их је по причању било доста, јер су плоче и камење од дворца — као што је казано — разорили и поразбијали становници, особито крчећи туда, да могу сијати усјеве. Од свега дакле није се сачувало ништа, него само голо народно причање, које је ишло с оца на сина све до данашњих времена. Само некако лањске године крчећи туда налазили су сељани неких ствари. Тако су нашли у развалинама неку цијев, која се чини, да је од трумча, а на крају те цијеви има около ње осам пера од мазије (челика), те би рекао, да је то оружје било. Са два противна краја нема по једног пера, па се не зна, да ли су та пера одбијена, или их није ни било никако. Прилика је дакле, да је то био старински буздован, но ја колико сам год до сад старих буздована гледао, нијесу налик на овај. Цијев је од пера дугачка до 32 центиметра а цијели буздован тежак је на кантар $^3/_4$ оке (од прилике један килограм). Пера и цијев (насад, усад) нијесу од једне ковине, јер стружеш ли цијев ножем, изгледа жута, а пера су бијела попут оцијела. Цијели тај буздован изгледа оваки:

Даље је нађено једно врло старо копље, које је земља са свим изјела. Оно је и сад тешко више од $^3/_4$ оке (један килограм), а у насаду му има 15 центиметара у обиму. Дугачко је без дршка 40 центиметара, а има лик оваки:

Осим тога нађена је ту једна тока сребрена, која је по казивању од онијех тока, што су се на прсима носиле, но та је тока загубљена, те је нијесам могао наћи. Један сељак нашао је ту позлаћену бурму са руке, коју продаде некоме у Крупој за два форинта.

Од другијех каквих старинских ствари није више нађено ту ништа.

Што се тиче причања народнога, то кажу, да је Јајица војвода живио прије 500 година и да је био зет Вука Бранковића. [1]) У то вријеме веле, да је Вук живио у Травнику и био тамо везир (намјесник) над Босном. Један пут, када је неки непријатељ ударио на источну Босну, пође Вук с војском, да би одбио непријатеља од граница босанских. Он тада позове и Јајицу војводу у помоћ, да му помогне непријатеља протјерати.

[1]) Може бити да је ово био Вук Јајчанин, па народ преокренуо.

Јајица се здружи тада с Вуком и том приликом буде ратна срећа на њиховој страни, те надбију непријатеље и потуку их до ноге, па их протјерају далеко од својих граница. Кад су се натраг у своју постојбину враћали, сврати се Јајица војвода Вуку у Травник, да прославе побједу над непријатељем. Јајица се забави неколико недјеља код Вука, гостећи се и частећи и утврђујући још веће пријатељство између себе. Вук је имао сестру, у коју се заљуби војвода Јајица, те је запроси у Вука и он му је драге воље дадне. Тако се спријатељи Јајица војвода са Вуком Бранковићем и постаде још силнији и знаменитији војвода, него што је прије био.

У то вријеме ударе Турци на кнеза Лазара и падну на поље Косово. Кнез Лазар изведе на Косово оно војске што је имао, да би се одупро сили непријатељској. Вук Бранковић као зет Лазарев пође на позив у помоћ кнезу, а с њим и војвода Јајица. Али кад је била најглавнија битка издаде Вук — као што је већ познато — кнеза, а Јајица војвода заведе такођер своју војску за Вуком, па се послије, кад се рат сврши, врати у своју постојбину. Кад се војвода Јајица вратио и свом двору дошао, сазнадоше сви шта је урадио, па га почну корити, што је учинио кнезу Лазару невјеру и што је пристао уз невјернога Вука. Осим тога Јајица је имао на дому стару мајку, која му је највише приговарала ради његова издајства Лијепа пјесмица сачувала се у народу, у којој се Јајичина мајка жали и проклиње свога сина, што је био невјеран и пристао за Вуком. Ево те пјесмице:

Љуто куне Јајичина мајка,
Љуто куне свог Јајицу сина:
„Ој Јајица, жалосна ти мајка,
Што издаде на Косову кнеза?
Што оцрни образ роду своме,
Роду своме и народу твоме.
О Јајица, црн ти образ био,
Што окрену за невјерним Вуком,
И зададе тешку рану мајци,
Од које ти преболети не ће!
Проклето ти мајчино млијеко!
Ој Јајица, не веселио се!
У свом двору не темељио се! . . .“

Јајица војвода, немогући трпјети приговора и тешких укора, особито своје старе мајке, а нешто и за то, што су се Турци почели прикучивати границама Босне, намисли бјежати и оставити своје лијепе и сјајне дворе и постојбину. Једнога дана натовари све своје благо и имање, па пође да бјежи преко ријеке Уне. Једна кола, која су са новцем натоварена била, пођу од двора за неколико стотина корачаја и ту се под силним благом

сатару. Он одвоји неки дио новаца и закопа их на том мјесту, гдје су му се кола сатрла, а оно друго, што је могао, понесе са собом и побјегне негдје далеко у Хрватску. Тамо се он настани са својом женом и дјецом, а послије закупи спахилуке. Његова мати не хтједе никако са сином поћи, него остаде у двору и ту је била све до смрти своје. Послије ње у двору нико не остаде, те се он мало по мало поруши, а и оно што остаде, раскопаше послије пада Босне Турци. Народ и данас иде копати новце ондје, гдје су се Јајичина кола сатрала и превалила, те тражи закопано благо Јајичино, али га још не могу да нађу, или га ваљда ни наћи не ће.

Коста Ковачевић, свештеник.

Vojvoda Toma.

(Tomina kula u kotaru sansko-moskom.)

Pa ko ne bi u našem narodu znao što kazati o Kulinu banu, o Milošu i Marku, o Jug-Bogdanu i knezu Lazaru, te o kosovskom caru Muratu? — Ta i djeca kod nas čeprkaju i pripovijedaju o tim neumrlijem ljudima.

Pa tako nešto i o vojvodi Tomi čita i glagolja naš narod u Krajini; premda u našoj istoriji Herceg-Bosne, koliko mi je poznato, nema ni jedne rječice o tome vojvodi.

Jest bome, narod veli, da je on bio plemić i vojvoda bosanski u vrijeme navale osmanske i propasti našeg kraljestva bosanskog, da je bio jedan od najprvih vojvoda bosanskih. Njegovo vojvodstvo, kako se govori i priča, prostiralo se u Krajini bosanskoj negdje izmegju Sane i Vrbasa. A stanovao je u današnjem selu Tomini, koje se nalazi na putu izmegju Ključa i Starog-Majdana, gdje se baš i danas nalazi njegova kula dosta sačuvana i zove se „Tomina kula.“

Po toj kuli sigurno je i selo dobilo svoje ime. Ta kula bila je i najveća pripovijedačica narodu o svom gospodaru, te se i u narodu sačuvalo valjda pripovijedanje do današnjih vremena, prenoseći ga i presagjujući s koljena na koljeno. Ja ću evo vjerno zakalemiti i zabilježiti ovo pripovijedanje u raboš našega „Glasnika“; ne misleći kakav će taj plod biti od ovoga moga kalemljenja; no kako mu drago — naš je, pa mi je mio, pa da bi i kiseo bio.

Kad su Osmanlije više od polovice balkanskog poluostrva poplavili, došao bijaše red na našu Herceg-Bosnu. Sultan Mehmed II. bijaše se spremio, da je otme na silu. Kralj Tomašević, videć nadmoć i veliku silu osmansku i nutarnji razdor domaćih sinova, obeća sultanu silni danak, da ga ostavi na miru. No ni to ne spriječi sultana, da udari na nj, nego ga više navuče, da osvoji tu bogatu zemlju, iz koje toliko zlatnih dukata primaše, a uz to da prokrči

sebi put kroz Bosnu, koja mu stajaše kao prag, preko koga preći htjede na bogati i čuveni zapad.

Udari i osvoji. I to najviše domaćom neslogom, kako spomenuh, vjerskim trvenjem i gramzivošću plemića. Počem tadaj bijaše zemlja podijeljena na plemstva i vojvodstva, te pojedini vojvoda imagjaše neograničenu vlast i bijaše kao v a z a l, radeći sebi u prilog, a domovini i općoj strani na propast, — raskomadaše se i izdadoše mnogi svoga gospodara i kralja na bojnom polju. Kada svi trebaše da su jedne misli, jedne desnice, ovlada izdaja i sebičnost, i kralj sam bijaše žrtva propasti.

Mnoge vojvode ostaše u krajevima, kuda vojska sultanska ne progje, i počeše samostalno gospodovati. Ako bi koji okrajak vojske sultanske na njega udario, sa narodom branio je sebe i svoje vojvodstvo. Drugi pako u unutrašnjosti ugovoriše sa sultanom, da prime Muhamedovu vjeru, uslovom tijem, da im ostane čast, plemstvo i imetak kao našljedstvo.

Jedan takav plemić i vojvoda bijaše Toma. Pripovijeda se, da je Toma bio veliki kraljev prijatelj i s njime je dijelio sreću i nesreću.

Kad kralj pogibe i kraljica Marija ostavi Bosnu i prebježe u Dalmaciju, i kada se je vidjelo da je sve propalo i da se kraljestvo povratiti ne može, skloni se Toma u svoje vojvodstvo, te je gledao sa narodom da ga sačuva. Više godina držao se junački u svom vojvodstvu.

Mogao je to lako, jer je centrum sultanske vojske bio okrenuo na Slavoniju.

Vojvoda Toma sa svojom borbom bijaše obratio na se pažnju sultanovu i za to odluči sultan na nj udariti sa velikom vojskom, da uništi Tomino vojvodstvo.

Vojvoda Toma promišljao je sigurno, da mu konac vojvodstvu nije daleko, te se odlučivao, da od dvoje učini jedno: ili potražiti milost sultanovu i primiti islam, ili boriti se do zadnje kapi krvi. On odluči pošljednje. Ali, da bi pobudio narod i oduševio ga na borbu, pa da zadobije i one utočenike i nezadovoljnike osvajača i nove sultanske vlade, kojih je sigurno mnogo bilo u njegovu vojvodstvu, pokloni svakome svome podajniku onaj komad zemlje i preda mu u vlasništvo.

Mnogi seljaci kršteni i sad u tim okolinama od bir zemana imaju svoju vlastitu zemlju, te nikada trećine davali nijesu nikom, što je rijetko u Bosni naći. Kazuju i pripovijedaju, da je to početak još od vojvode Tome. U prvašnja vremena bilo je tuda mnogo sela, koja su imala svoju vlastitu zemlju, ali s vremenom bezi su malo po malo pootimali, te i danas umiju stariji ljudi kazivati, kada je oteto pravo vlasništva ovom ili onom selu i od koga bega

Drugi opet pripovijedaju tako: da je to poklonio i ferman im dao neki vezir Husein-beg, koji je u djetinstvu živio kod nekog kneza u Banjici selu kao sirota, i poslije postao vezir, pa iz dobročinstva, da je to učinio prema tamošnjim seljacima, s kojima je proživio mladost.

Svakako će — čini mi se — prvo biti istinitije, jer vezir ako bi dao zemlju pa poklonio, to bi dao samo Banjici selu, u kome — veli se, da je živio, a ne bi dao valjda svoj okolini.

Taj postupak vojvode Tome ulio je njegovijem podajnikom veliku snagu i oduševljenje za borbu; ali ipak nadmoći sultanskoj nije mogao odoljeti i jednoga dana poslije junačke i ljute borbe podleže i bijaše uhvaćen i u njegovu kulu zatvoren, pa najposlije u tamnicu bačen.

Oduševljenje za tu borbu možda mu je i sama kraljica zažarivala, jer je možda neko uzdanje u njemu imala, pa mu iz Dalmacije javljala i kričala, da se bori i brani.

Na borbu bodrile su Tomu takogjer njegova žena, mati i dvije kćeri, koje su bile izbjegle sa kraljicom, jer bijahu rednje dvorkinje u dvoru kraljevu baš onda kada bi propast Bosne. Drugi opet pripovijedaju, da su ih Osmanlije bili zarobili, i nekim čudnim načinom, da su se izbavile ropstva i utekle u Dalmaciju.

Kada je kraljica Marija čula, da je i pošljednji zračak slobode ugušen i vojvoda Toma tamnice dopao, pogje ona ocu svome Lazaru Brankoviću, srpskome vladaru u Ugarsku i u putu dopadne i sama tamnice. Tako se kraljica rastane sa materom, ženom i kćerima vojvode Tome. Njih četiri sklone se negdje na granici, te su tu čekale, ne bi li Osmanlije pustile Tomu.

Punih sedam godina Toma je tamnovao. Ožalošćena mati Tomina dobijala je glase, da joj sin Toma uvijek tamnuje, pa je gorko plakala.

Plač njen dosadi se kćerima Tominijem Mari i Angji, te one smisliše i ne kazavši ništa materi ni babi obuku na se prosjačko odijelo, bace na rame prosjačku torbu, a u ruke uzmu prosjački štap; jedna je bila vogj, a jedna šljepica i take progju preko megje, te od sela do sela, od kuće do kuće, dogju u današnje selo Tominu, kulu svoga oca, u kojoj je on čamio i tamnovao.

Prolazile su više puta pokraj prozora od tamnice i gledale pocrnjela tamničara, a on opet bacao je pogled na sirotne prosjakinje djevojke i u njima oličavao cijelu domovinu i neznajući, da su to njegove kćeri.

Te prosjakinje smilovale bi se svaki put kad bi prošle tuda, te po komadić isprošena hljeba probacile bi kroz prozor bijednu tamničaru.

One su gledale priliku, da se s njime razgovore. Jedan put pri večeri ujagme oči straži i prikažu se svome ocu. Dadnu mu dosta hljeba i drugih stvari i dogovore se, kako će ga izbaviti.

Straža ih uhvati tadaj na prozoru i metnu ih u tamnicu, ne znajući ko su i što su? No u kuli ne ostanu dugo, puste ih kao sirotne prosjakinje.

I one po dogovoru vrate se natrag i proseći dogju materi i babi.

Pripovijedale su sad majci i babi, kako su našle oca i bile s njime, a ove pustu žalost za njima. Od bježanika, koji su bili s njima, izaberu kćeri Tomine sedamdeset druga i one obuku na se muško odijelo, naoružaju se i pogju u Bosnu. Kada su se prikučili Tomini i došli bijahu pod planinu Grmeč u današnje selo Sanicu, tu se unoće. Kćeri Tomine, da bi okušale družinu, zapovjede da deru živa jarca. Društvo učini kako rekoše i jarac se derao i drečao do zla Boga.

A one će družini reći:

„Blizu je nas očeva kula, sjutra u noći udarićemo na nju; koji misli drečati kao onaj jarac, ako bi ga Osmanlije uhvatile i počele mučiti, nemojte ni jedan tamo ići. A koji će junački biti, pa i ako bi ga derali trpiti mukom bez plača i jauka kao Isus Hristos, taj neka pogje s nama.“

Do u jutru bijaše ih ostalo samo sedam. A oni drugi bijahu svi izbjegli.

Ova sedmorica udare s njima na kulu: poubijaju stražu, provale kulu i izvade vojvodu Tomu i izbjegnu sretno u Dalmaciju, gdje mu je mati i žena bila.

Poslije toga Toma je uvijek hajdukovao i strah zadavao u Krajini, sve do svoje smrti; hajdukovao je pod imenom „Toma harambaša.“

Nekolike narodne pjesne opjevale su lijepo njegovo četovanje i borbu.

Tako narodno predanje kaže, pa sad sudimo, kako hoćemo.

Petar Mirković.

Манастир Озрен.

Приопћио **Тимотије Витановић**, игуман озренски.

Када од жељезничке станице Петрово село (на прузи босанско-херцеговачке државне жељезнице Добој — доња Тузла-Симин хан) пођеш западним правцем, доћи ћеш за један сахат хода у лијепу котлину, заокружену густом шумом, у којој ћеш угледати један од најзнаменитијих манастира Херцег-Босне.

Овај манастир, — чију слику ево доносимо — добио је име своје од планине Озрен; са врха њезиног види се по лијепу времену чак до Саве. Име Озрен постало је дакле по свој прилици од ријечи „зрети“ (гледати).

Предјел од Петрова села до манастира Озрена врло је романтичан, те је обрастао са бујним зеленилом и красном шумом. Сам манастир лежи у троkуту међу косама Озрен-планине на равници у површини од каквих 15 јутара, која је врло плодовита и добро обрађена.

Овом равницом протичу двије ријечице: Крвавац са западне а Ријечица са југо-источне стране. Управо испод Озрен-планине тече трећа ријечица звана Јадрња кроз густу шуму храстову и борову. Брда око манастира висока су 200 до 300 метара. С југо-источне стране је брдо Градишник, обрасло са младом храстовом шумом и дебелим пашњацима. На сјеверној страни диже се брдо Гредељ; на његову врху још се и данас виде останци старог калуђерског љетниковца. Са Гредеља отвара се красан поглед према долини Спрече. На сјеверо-западној страни манастира спушта се огранак Озрен-планине по имену Крвавац, који је такођер шумом обрастао. У свијем овима шумама око манастира добар је лов на дивљач: ту се сваки дан виде срне, курјаци, лисице, дивље мачке, куне и вјеверице; зецеви су у њима ријетки.

Каквих 150 метара од манастира на југ налази се каменом озидано врело, звано Калуђерица. Ово је врело врло јако а вода отиче у Ријечицу. Зими је вода у том врелу скоро млака, а љети тако хладна, да се једва пити може. У народу нико не памти, ко је то врело озидао; биће да су га у старо вријеме калуђери озидали. Друго врело на југо-западној страни

удаљено је једва 50 метара од манастира. Ово је врело озидано године 1887. по жељи народа а у спомен високо преосвештеног господина митрополита Николајевића.

Народ прича, да је некоћ у манастиру било до 20 калуђера и да су имали лијеп иметак, много оваца и друге стоке. На пола сата од манастира има једна брдска коса, управо на подножју Озрен планине, на којој је по приповиједању народа био манастирски виноград. На том мјесту данас ору сељаци из Васиљеваца; винова лоза давно је изгинула, али се то мјесто још и сада зове калуђерске винограднне. Прије више од 200 година исјечени су сви калуђери манастира Озрена приликом неког већег окршаја. Какав је то бој био и ко је управо то дјело учинио, о томе нам хисторијска врела не дају вијести, па ни сам народ у околици Озрена о том не зна ништа да прича. Тада је манастир посве опустошен, те је протекло више од 100 година, а да се у њему није служило слово божије. На цркви пропао је кров а мјесто њега узрасло је по зидинама дрвеће у обиму човјечије дебљине. Тек у почетку овог стољећа покрио је народ опустошене црквене зидине, те би од тада по који пут у години долазио који свештеник из околнијех парохија, да служи литургију.

Прије четири године опет је манастир насељен. Што је у њему било порушено, поправило се, те се уједно у манастиру основала српско-православна школа, која се издржава из богатог годишњег прилога земаљске владе.

* * *

И ако је манастир Озрен веома стара зграда, која је и са гледишта архитектонског врло значајна, то се ипак међу хисторијским споменицима Босне-Херцеговине ријетко спомиње. По народу раширило се мнијење, да је његов утемељитељ био потомак рода Немањина. Тој традицији је повод криво читање натписа, који се налази у зиду над нутрашњим вратима манастирске цркве.

У једном опису овог натписа, који се објавио прије неколико година, читао се овај натпис овако:

✚ Си сти: и Боже: храм: попа иıакова: рωд: ѿ племе неманић: заѹспеніе: себѣ: и родителекь лето: З Ѳ Є

То јест: Си сти и боже храмь попа Ијакова род от племе Неманић за успение себје и родителек лето 7205. (1577.)

Да се ствар разбистри, начињен је тачан прејепис овог натписа. Эво дотичне слике:

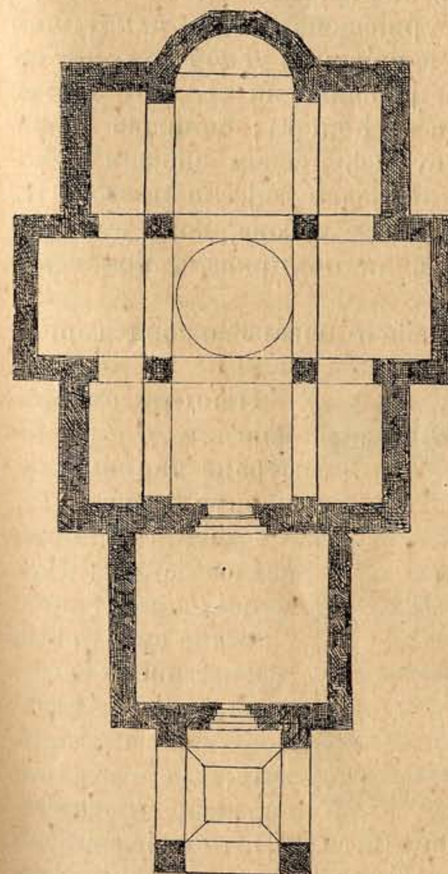
Из ове слике види се, да тај натпис правилно овако гласи:

„✚ Си с(ја)ть и б(о)жестaвни храмa попа то☰а попь Јаковь род(ом) от племене Марићь в спасение себје и родителие вь лето — ЗѲЄ“

У пријашњој публикацији овог натписа учињена је дакле погрјешка, што се ријеч „племене Марићь“ читала племе Неманићь, при чему се у имену Марић слово ρ — које се јасно види — промијенило са словом н

Натпис нам дакле казује, да је поп Јаков Марић градио на цркви манастирској. На жалост је натпис оштећен, те се не може разабрати, еда ли је поп Јаков манастир саградио или само поправио.

У првом ретку слабо се виде слова „попа то . а“, а једно је слово посве избрисано. То празно мјесто могло би се надомјестити са словом д или м те би онда натпис гласио: попа то(д)а (или тома) поп иаковь па би отуд слиједило, да су два попа, Тода (или Тома) и Јаков Марић градили цркву. Можда се оно мјесто треба читати: постави или поправи, што би стилистички било најнаравније.

Ријешило се ово овако или онако, толико ипак стоји. да храм озренски није сазидао поп Јаков Немањић, него поп Јаков Марић. Мимогред ћу само споменути, да је у озренској околици још и данас уобичајено, да се кад и кад дјеца називају по матери н. пр. Јелић од Јеле, Деспић од Деспе, Јефтић од Јефте. Тако је можда име Марић постало од имена Мара.

Традиција вели, да поп Марић није утемељио цркву љета зѳе = 1567. него да ју је онда обновио, њезин темељ пак да је далеко прије положен.

С тим мнијењем слажу се потпуно грађевни облици цркве, која је саграђена на облик старохришћанских централних зграда средњега вијека. То се нарочито опажава на прилежећем тлорису, напротив је штил у појединим архитектонским потанкостима неједнак и несталан, те одговара каснијим епокама.

Тлорис цркве показује византински крст, чија крила само незнатно прелазе преко извањског зида.

Гдје се уздужна и попречна лађа цркве укрштава, постављена су четири голема четвероугласта ступа, које међусобно спајају ћемерови.

Ови ћемерови држе доста високи торањ, над којим је сведено лијепо кубе.

У дну главне лађе налази се широки горњи пријестô а пред њим камена трапеза.

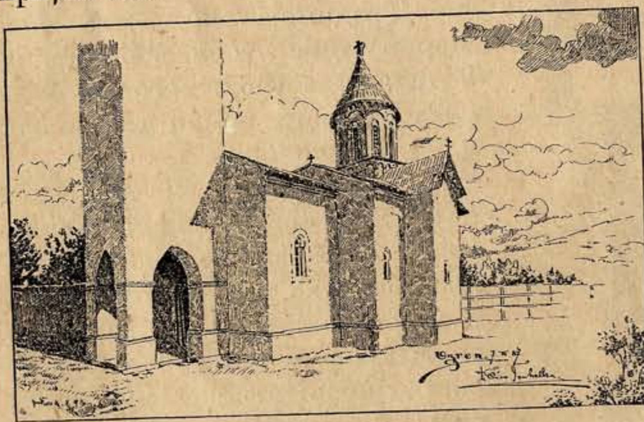
Пред самом црквом налази се предворје, у које су за првих времена хришћанства смјели улазити и некрштени катехумени.

У православним црквама ово се предворје послије задржало и служило је као одјелење (препрата) за жене.

Грађевни накит цркве доста је једноставан, те га налазимо само на најважнијим грађевним зглобовима, нарочито на подножцима зидова и ступова и на вјенчаницама (Gesims). Подножци ступова нешто су шири од самог ступа а профила управо ни немају, дочим су им главице израђене на облик четвераста јастука.

На извањској страни цркве грађевни је накит нешто богатији. Горњи руб или ивица подножка уријешена је доста крупним торусом (избоченим накитом). Зид је овјенчан уском доље ижлијебљеном вјенчаницом. Торањ, који је надвисио средину цркве, са извањске је стране саграђен на осам ћошета; ћошкови уријеса извањске је стране саграђен на осам ћошета; ћошкови уријешени су танким ступовима, који су међу собом спојени луковима. Између ступова провирује по један тијесан прозор. На горњем крају зида пролази низ малих лукова, који су међу собом свезани, како се то често види по црквама романског слога.

Управо овако је такођер уријешен извањски зид горњег пријестола.

Пенџери су врло тијесни и с обје стране танким ступовима украшени, — над ступовима сведен је лук. Главице ових ступова сложене су из више декоративних саставина. Декоративне појединости доказују, да градитељ озренске манастирске цркве није био особито вјешт слогу (штилу), што га је одабрао. Дочим је темељни облик цркве старохришћански, сјећају неке

партије на романски слог, сводови (ћемери) су пак готички. Отуд смијемо закључити да је темељ ове манастирске цркве врло стар, и да је црква касније, — како натпис вели 1567. године — преграђена.

Унутрашњост цркве нема архитектонског накита. У романским црквама је такав накит ријеђак, те би га обично надомјестили сликама. И у озренској цркви сви су зидови глатки, али се под кречом могу опазити остаци богатих фреско-слика. У горњем пријестолу и на дну цркве прилично су сачуване неке од тих слика. По њима можемо судити, да ове фреске нијесу сликане у оном укоченом штилу, који је значајан за византинске црквене и свјетске сликарије. Фреско - слике у озренској цркви сјећају на онај умјетнички правац, који је послије гласовитог Ђота (Giotta) у XIV. вијеку завладао у Италији, те се оданле раширио по свој Европи и тако утро пут, којим је умјетност сликарска дошла до свог врхунца.

На озренским фрескама композиција и поредање додуше је доста једноставно изражено, али много више одговара ова наравности, него што се то опажава на строго византимским сликама. Изражаји образа и кретања тијела на озренским сликама доста су живахна, а сам призор је разговјетно приказан. Одијело у ликовима доста је укочено и слабо одговара анатомичким облицима тијела, што га заодјева, ну ипак је кад и кад сликару успјело, да у наборима одјеће изрази кретање тијела.

Боје на фреско-сликама озренске цркве сасвим су једноставне. У опште има само неколико степена боје, понајвише модре и црвене. Фреско - слике савјесно су израђене, чему је најбољи доказ, што су се кроз стољећа сачували толики остаци, макар да их по више пута оперветише. Данас се у цркви распознају ове фреско-слике:

I. У предворју (препрати) над улазом: Богородица у стилу Ђотове школе (слика се добро сачувала); — на лијево од врата: Христос и Мандалина (очуване су само горње партије); над овом сликом: вијенац округлих слика, које приказују пророке (пет слика понешто су очуване).

II. У торњу и кубету: између ћемерова: слике јеванђелиста; — на торњу испод пенџерова: дванаест апоштола

(попрсја); — између пенџера: осам пророка; — у кубету: Христос а око њега зборови анђела.

III. У горњем пријестолу: Богородица у штилу мозајика XVI. вијека.

IV. На зиду у дну олтара: над подножјима: осам светаца (четири очувана); — над овим сликама: уски ћенар са сликама разних светаца; — над овима: Христос и дванаест апоштола.

V. У десној попречној лађи: света Еуфимија и четири свеца; — лијево од пенџера: полагање Христоса у гроб; — десно од пенџера: ускрснуће Христово.

У цркви налази се још један натпис, који је без сумње написан у исто доба кад и фреско-слике, јер је писан истом бојом под сликом Богородице над улазом у препрату. Натпис овај с тога је важан, јер набраја све особе, које бијаху у манастиру, када је црква поправљена. Он гласи:

✚ сьврши се | сїи | сты | бж҃твны
храм | ст҃го | архїереа | хв҃а николи
прм | кровом | и | с| тыма | ѡбразьм҄ѣ
З Р҃ Ѕ Ї трꙋдомь | и настоанїем | оца
игꙋмена . . . . . . сь братїам | дхо
вника | христофора | іосіфа | іеромонха
слвѣстра | іеромонха
исаіе | іеромонха
игната | іеромонха | сдамискѵна
іеромонха | Рꙋвима | іеромонха
Θімодеа | іеромонха
дїакони | и | старцы | с | того м҄ѣс . . .

Чита се:

✚ Сьврши се сиј сјати божественни храм св(ета)го архијереја Х(ри)с(то)ва Николи пот кровом и стьима образьмје [1]) 7117. [2]) трудом и настојањем оца игумена. . . . сь братиом д(у)ховника Христофора Јосифа јеромон(а)ха, С(и)лвјестра јеромон(а)ха, Исаије (јеромон(а)ха, Игњата јеромон(а)ха, Сдамискина јеромон(а)ха, Рувима јеромонха, Тимотеа јеромон(а)ха, дјакони и старци с того мјес(та)

[1]) Образьмје = слике.
[2]) Година 7117. одговара години 160·. по садањем календару.

Crtice

o životu gmazova, koji žive u Bosni i Hercegovini,
od
Otona viteza Tomasini-a.

U ovijem zemljama žive sve druge vrste gmazova naše monarhije osim možda Lacerta vivipara, Ablepharus panonicus (vrste gušterova), Vipera aspis (vrsta zmija ljutica) i još nekojih varijeteta gušterova, koji prebivaju samo po malim stjenovitim ostrovima dalmatinskim. Izvan poznatih gušterova živi u okupiranim zemljama još jedan gušter, koji je valjda srodan sa Lacerta oxycephala, ali se od ovog vrlo dobro razlikuje svojom spoljašnošću i načinom života.

Ako se ne uzme još ona čudnovata crna varijeteta guštera od Lacerta oxycephala, koja živi po najraskidanijim stijenama hercegovačkog kraša, to nema do sada u Bosni i Hercegovini ni jedne nove vrste, niti jednog novog oblika od gmazova.

Ako izlučimo pojedina mjesta na kojima se gmazovi pojavljuju češće, onda se ne može reći, da tih životinja ima puno u okupiranim zemljama.

Po svoj zemlji rasprostrta je jednako i doista mnogobrojno od gušterova samo Lacerta muralis, a od zmija samo Vipera ammodytes i to po cijeloj Bosni, a u Hercegovini po visokim i najvišim mjestima.

Gledamo li na vrste i nalazišta gmazova, to su Bosna i Hercegovina dvije vrlo različite zemlje; jer dok u Bosni ima samo srednje evropskih, ili ako ćemo pravo, samo južno austrijskih vrsta, — to u Hercegovini ima u dubljim dolinama vrsta južno primorskih krajeva naše monarhije.

Vrste gmazova u Bosni.

Ako bosanske vrste gmazova poredamo po njihovoj množini idući sve na manje, onda ćemo dobiti od prilike ovaj niz:

Lacerta muralis (zidna gušterica) i to sivo-smegja vrsta sa svakojakim pjegama i donjim modrim okrajcima sa strane.
Lacerta viridis (zelenbać)
Vipera ammodytes (ljutica pjeskulja) i
Tropidonotus natrix (bjelouška). No mnogo češće od bjelouške nalazi se Tropidonotus murorum Bonap., a isto tako
Tropidonotus tesselatus najviše je rasprostranjena poslije gornje, ali je ipak nema nigdje baš mnogo.
Callopeltis Aesculapii (bjelica), Lacerta agilis (gušterica pogrmuša) i Coronella laevis (smukulja), Cistudo lutaria (evropska, barežna kornjača) Ove ima mnogo na onijem mjestima, gdje stanuje, ali je ima samo po vodama sjeverne Bosne, premda je tamo vrlo česta i po močvarnim livadama i po samim jarcima ukraj puteva.

Pelias berus, nalazi se takogjer, ali ne mnogo. Na pošljetku živi kao velika rijetkost i Zamenis trabalis.

Za vrijeme moga višegodišnjeg boravka u Bosni i uz prkos vlastitom marljivom istraživanju, kao i istraživanju mnogih drugih, dobio sam samo jedan jedincati komad te vrste.

Taj jedincati primjerak dobih u okolini Banjeluke. Bijaše jednobojan, modro-uljasto-siv, a oko sredine ljusaka nešto svjetliji, zbog čega se cijelo tijelo pričinjaše po duljini nejasno isprutano.

Donja strana bijaše mu svjetlije modrušasto-siva sa tamnijim pjegama.

Drugih vrsta gmazova ne nagjoh u Bosni nigdje, sve od rijeke Save pa do Lima (Prijepolja).

Pa kako ni od drugih, koji za mene sakupljahu, ne dobih ni jedne druge vrste, a niti vjerodostojnog opisa, to mogu s pravom ustvrditi, da su ovdje izbrojane sve vrste gmazova, što žive u Bosni.

Vrste gmazova u Hercegovini.

U Hercegovini, to jest u njezinim većim dubljinama i takovim mjestima, koja sa svog visokog položaja nijesu odijeljena od toplijeg podneblja, ima već mnogo više različitih gmazova, koji bi se po množini pojedinih vrsta mogli poredati kako slijedi:

Lacerta muralis (zidna gušterica) sa svojim varijetetama: Lacerta campestris i Lacerta olivacea.

Prva od ovih nalazi se u sjevernijem, manje toplom podneblju, a obje zadnje žive više u takovim krajevima, u kojima vlada južna toplina.

Za ovima dolazi Lacerta viridis (zelenbać).

Testudo graeca (grčka kornjača) Pseudopus apus.

Gmazova od ove zadnje dvije vrste valjda ima podjednako.

U nizinama Neretve, Krupe, Trebižata i Bregave, nalazi se varijeteta od Tropidonotus u velikoj množini, dok ih po drugim mjestima nema baš tako mnogo. Dakako, moći ih je naći svagdje, ali samo pojedince.

U velikom broju živi u spomenutim krajevima Cistudo lutaria.

Vrste Emys caspica nijesam našao u Hercegovini, ali za to ipak ne smijem reći, da se ne bi našla u Sutorini.

Ako odbijemo močvarne krajeve, onda ćemo naći, kao što Tropidonotus isto tako Coelopeltis lacertina Madrass u dva oblika, koji su niže opisani.

Osim već spomenutih vrsta gmazova ima još varijeteta od Lacerta oxycephala (vrste gušterova) i to: Zamenis gemonensis žuta, Zamenis Dahlii, vitki ili tanki guž, Schlank- oder Dünn-Natter, (vrsta neotrovnih zmija) kako bih je mogao nazvati.

Tarbophis vivax,
Elaphis cervone,

Callopeltis Aesculapii i
Coronella laevis.

Po visinama hercegovačkim nalazi se doista ova zadnja vrsta mnogo češće, nego li sve skupa pred njom spomenute južne vrste; ali za to je opet Coronella laevis (smukolja) po toplim hercegovačkim krajevima vrlo rijetka.

Gledeći na množinu, slijedila bi iza Coronella laevis odmah Vipera ammodytes (pjeskuša).

I ako sam nalazio po visokim kraškim krajevima ovu ljuticu vrlo često i gotovo isključivo, to je ona ipak sigurno vrlo rijetka u dolinama Neretve na takovim mjestima, gdje još raste divlji šip i dokle s njim dopire Callopeltis lacertina.

Uopće se može vrlo rijetko vidjeti lijepi Callopeltis leopardinus.

Pelias berus (rigjovka) odabrala je sebi samo visine, a isto tako i Anguis fragilis (šljepić), kojeg sam nalazio samo iznimno po nižim mjestima.

Ne mogoh nigdje vidjeti Lacerta vivipara (gušter gorski ili šumski) niti ga dobih od koga iz Hercegovine. Netopholis nigropunctata, možda da se u južnoistočnoj Hercegovini prostire još i dalje, ali ipak teško da za mnogo prelazi preko 43 stepena, premda u primorskim zemljama dopire čak do Gorice. Jednu od te vrste uhvatio sam kod Fatnice.

Osim gore nabrojenih vrsta gmazova nalazi se ovdje još jedan gušter, koji je sve do danas ostao nepoznat svim dosadašnjim istraživaocima gmazova. Ovoj novoj vrsti guštera nadio sam ime po onom mjestu, gdje sam ga prvi put ugledao, a to je Lacerta koritana.

Da li u Hercegovini ima i vrsta Gekoida (vrsta gušterova sa debelim jezikom), ne mogu da baš ustvrdim, ali ipak ne sumnjam, da se tih gušterova ne bi moglo naći i u onim krajevima, gdje se Hercegovina približuje moru.

Druge koje, nego li već imenovane vrste gmazova, teško da žive u Bosni, a niti u Hercegovini.

Razmotrimo li prebivališta pojedinih vrsta, to ćemo odmah opaziti, ne samo da je izmegju Bosne i Hercegovine povučena odlučna megja, nego da se osobito Hercegovina, kao i svaka gorovita zemlja imenito, ako je južnog karaktera, pa osobito kraš, dijeli na sasvim dobro označene prebivališne pojase.

Ima pojedinih vrsta, što u Bosni žive po dolinama, a u Hercegovini žive po visinama; no to ću navesti pri opisivanju prebivališta i načina života pojedinijeh vrsta.

I. **Testudo graeca** (grčka kornjača).

Prebivalište grčke kornjače.

Grčku kornjaču našao sam u dolinama, a takogjer i na brdima do 500 metara visine. Na višim bregovima ne mogoh je više opaziti.

Ona prebiva u kotlinama, koje nijesu više od spomenute visine i ne će se nikada pokazati na rubu tih kotlina, kao na megji, koja razdvaja druga prebivališta te kornjače.

Čini se, da ona stanuje dakle u prividno osamljenim krajevima, kao što je to n. pr. kotlinasta dolina Fatnice.

Zimski san grč. kornjače.

Grčka kornjača budi se iz svog zimskog sna u Hercegovini, kada vrijeme dopusti, dosta rano.

U dolini Neretve, od Mostara dolje, našao sam je već oko polovine marta; no dalje u nutarnjosti zemlje i po visovima otpočinje svoj ljetni život razmjerno mnogo kasnije. U to vrijeme traži ona sebi samo takova mjesta, koja sunce dobro ugrijava.

Prebivalište.

Bilo ravno ili bregovito, livada ili kraš — svejedno je to našoj kornjači, samo ako se može na svojem prebivalištu zaroviti u zemlju ili, kako je slaba za obranu, ako može naći dobrih zakloništa, koja bi je odbranila od rgjavog vremena i od neprijatelja.

Ona se isto tako rado provlači kroz kraš, kao što rado puzi kroz grmlje, a mora li biti, to se malo i penje ili na ravnini hoda, pa i trči. Ona i trči — to opet velim — i to doista i ako ne brzim a ono ipak priličnim kasom, kada joj valja dostići ženku ili umaći mužaku, koji je progoni, pa i onda, kada joj valja potražiti najbliže skrovište, da se brzo sakrije od čovjeka ili kojeg drugog neprijatelja, koji ju progoni.

Čim kornjače ostave svoje zimske stanove, to jest čim bude dosta toplo, kada već ima i u hladu 15° R. odmah otpočinje parenje. Mužaci se kod toga mogu čuti kako pijuču, ali ne za to, da tim zovu ženke, ne, jer bi tim odali i sebe i svoje ženke, te bi tako nehotice izazivali, da se posmatra njihova ljubavna šala.

Ako mužak dobije ženku — a to je kod kornjača redovno — onda je ponajviše najprije jedan put obigje u krugu, grize je za koju ispruženu prednju ili stražnju nogu, udara je uvučenom glavom od straga ili postrance i napošljetku poslije takovog ljubakanja, za koje se u ostalom ne potroši baš mnogo vremena, popne se od straga ženki na legja. Tada otvori usta, obori prednje noge, ispruži glavu koso postrance koliko god može vrat protegnuti ispod kore i oglasi se pijukom, sličnim glasu srndaća.

Prva je to slika uživanja u potpunoj nesvjestici.

Ako ženka pristaje, — a čini se, da i ženke to kadšto taje, pa makar i ne bilo s puke koketerije — onda nadigne stražnji dio svoga tijela, a mužak se stojeći na stražnjim nogama i nalegavši se svojim trbušnim oklopom na legja ženke nastoji, da utakne svoj kratki oštrljasti „Penis“ u „Vaginu“ ženke i pri tom pijuče. Svaki

put, kad mužak utakne, opazio sam, kako ženka uzmakne za nekoliko koraka. Mužak odmah za njom, a često ni ne silazi sa nje. Kad mužak opet hoće, da se pari, mora nanovo ići za ženkom; no sada se uspne na nju bez svake zaprjeke i pari se s njom na isti način.

Po gdjekad ostane ženka mirna na jednom mjestu sve dotle, dok je mužak po više puti ne obleži. Svako takovo parenje traje samo jedan časak, no za to se obnavlja; a dogagja se, da im ta ljubavna šala traje i do mraka. Kada mužak sjedi na ženki, onda svoj rep naprijed savije ispod njezinog trbušnog oklopa i ispruži iz stražnjeg dijela tijela svoj crveni krivudasti i čunjoliki „Penis“ sa modrocrvenom glavicom, koja je poput jàke natrag raširena.

Pri tom ga štiti rep, koji se nalazi ispod njega. U ženke je rep sasvim kratak, kusast, te kada se hoće pariti, onda ga opruži; u svakom drugom položaju bio bi kao poklopac, nepredobitna zaprjeka protiv silovanja.

Kada ženka ne će da se pari, tada bez svakog ustezanja pobjegne, a mužak je onda vija, pa već kakve sreće bio da bio, ali je vija duže, nego što sam ja imao vremena da dočekam.

U koliko sam se uvjerio, mogu reći, da parenje gotovo i ne prestaje, ono traje kroz cijelo ljeto. Kada im je sunce prežestoko, tada se pare u hladu ispod grmlja, gdje ih gdjekad možeš čuti, ali im se ne možeš približiti.

Često sam ih mogao vidjeti istom onda, kada sam raskršio takav grm.

Mužaci hoće da se pare čim su dostigli dvije trećine svoje prave veličine, a ženke nose jaja, čim odrastu samo do polovine. Jaja su im vrlo slična golubijima.

Razlika u veličini sasvim je uzgredna stvar kornjačama.

Čim ženka jaja iznese, nastane odmah novo živahno snubljenje, što nikada ne bi vjerovao, da se nijesam više put sam uvjerio.

G l a s.

Pijukanje muških kornjača ne mogu nikako uzeti za kakovo hukanje, nego za glas i ako ga ne držim važnim, jer ga ni u koju svrhu ne upotrebljavaju.

Kada mužak već jednom zasjedne ženki na legja, onda mu nije potrebno nikakovim znakom izjaviti ženki o svojoj namjeri; tako budalaste nijesu kornjače. Kako već spomenuh, samo pri udarcu, ušljed kojeg dospije „Penis“ u „Vaginu“, samo u tom momentu, a ni prije niti poslije mužak ne pijuče, pa i onda, kada nije udarcem pogodio kuda treba.

Ja sam ih posmatrao u mojoj avliji u Mostaru na stotine, kada su se parile, a na drugim mjestima uhvatio sam ih i držao kakovih 50 i uvijek sam se uvjerio o jednakom postupku i nikada nijesam vidio, da bi združenje polnih organa dulje trajalo od jednog momenta.

Udarci slijediše jedan za drugim u razmaku vremena od kakove dvije sekunde, no ponajviše bijahu takove pauze mnogo dulje. Sva je dakle prilika, da se krv osobito ne uzrujava u takvog para.

Nesenje jaja.

Za nesenje jaja u mjesecu julu ne treba našim kornjačama nikakove močvarne zemlje, kako to tvrde pisci.

U Hercegovini gdje Testuda graeca obitava, na više milje prostranom krašu, doista ne može sebi naći takove zemlje; pa za to ih ipak ta neprilika ne priječi, niti s toga gube volju za nesenje jaja.

U Mostaru, dakle u njihovoj domovini, nosile su svoja jaja pojedince u avliji, koju sam im za stanovanje opredijelio, na svakom mjestu, koje se samo moglo uzroviti, a najradije ispod grma ili u plitkoj rupici, koju su sebi same iskopale, a kasnije zemljom pokrile. Isto tako često polagahu one svoja jaja sasvim prosto na površinu zemlje ispod niskog gustog granja, za kakvi kamen, ispod daske ili u slično kakovo skrovište i tamo ih ostavljahu bez svake brige, pa neka ih Bog čuva.

Pa i u njihovoj slobodi našao sam često na sličnim mjestima pojedina jaja.

Dva puta sam našao u vinogradu izrovanu rupicu, a odmah u kraj nje više ljusaka od jaja kornjača. Po svoj prilici da ih je jež ispio. Ali ni jedno od svih nalazišta ne bijaše ni močvarno ni kalovito.

V i d.

Teško da grčka kornjača ima bistro oko. Sve što se kreće, pa ako je veliko, drži ona za neprijatelja i odmah se sva uvuče u oklop, a ako joj je dosta blizu kakovo skrovište, onda nastoji, da ga stigne dobrim kasom. Što se ne miče, to kornjača ne raspoznaje baš kao ni drugi gmazovi sve dotle, dok ne nanjuši, kakav je to predmet; u opće dakle ne raspoznaje mirne stvari i to barem ne kao neprijatelja.

Je li to tupoglavost, ili samo slabo oko, — to ne mogu ustanoviti, ali po svoj prilici biće oboje.

O kretanju.

Grčkoj kornjači nije prirogjeno trčanje; njezino je obično kretanje promišljeno koračanje. No i ako je poznato, da je ona spora životinja, to ipak može ona i trčati i to u gore navedenim slučajevima, a vidio sam je takogjer i onda da trči, kada bi spazila više svojih drugarica oko kakvog jela.

S l u h.

Čini mi se, da je od vida još slabiji sluh. Baš bi se moralo vjerovati, da kornjače, a takogjer ni ostali gmazovi ništa ne čuju;

jer samo šuškanje, pa bilo ono ne znam kako glasno i jako ili sumnjivo, ipak ih ne će uznemiriti, niti pri parenju, kao niti pri žderanju, a ne će ih krenuti niti iz njihovog tromog mirovanja.

Kus i hrana.

Ako u grčke kornjače i nije osjetilo za kušanje baš tako dobro razvijeno, to je ono ipak čudnovato.

Slasno im prijaju životinje i biljke, koje već gnjiju, a u kafezima dobre su im zmije i drugi gmazovi, pa ne preziru ni same nečisti, osim nečisti od svojih srodnica.

Vidio sam, kako u bašči žderu pseće i kokošije gjubre, trulo voće, manje životinjice, smrdljive zmije, jaja pa makar da su već gnjila; sve to žderu isto tako slasno, kao i ono, što je sasvim svježe i nepokvareno.

Ali one žderu takogjer i svakovrsno zelenje; no ipak im bolje prija animalna hrana i za to se ove hrane drže i onda, kada su se već naždera le vegetabilne hrane.

Često sam gledao, kako moje grčke kornjače žderu i zidarski maz, koji je otpao sa zidova.

Da li je čulo za kušanje u kornjača fino razvijeno — o tom me ne mogoše uvjeriti moja posmatranja; ali sve mi se čini, da žderu sve ono, što god im nos pronagje, da se može jesti.

Mirisanje.

Mislim, da je nos bolje razvijen, nego što se o njemu do sada vjeruje.

Ja sam barem uvjeren o mirisanju naše, t. zv. grčke kornjače. Gledao sam, kako ona svaki predmet, koga je prije može biti okom prepoznala da valja za hranu, po više puta nosom takne i tek ga onda ždere, ili ga pak ostavi, ako nije za jelo.

Ako je gdje što ležalo od jela, to onda poslije još jednom udara po više puta nosom na svako mjesto, gdje je ležao koji komadić mesa ili nečisti. S toga razloga nalaze se kod svih zemnih kornjača nosnice na vrhu njuške, a ne postrance, kao kod zmija i gušterova, koji svoju hranu jezikom kušaju. Pa ako i vele autori, da u njih nije čulo za miris i kus ni toliko razvijeno, da bi mogle razlikovati vodu od rakije ili mlijeka, to ipak ne će moći ni jedan, koji je posmatrao grčku kornjaču, jamčiti za takovu tvrdnju.

Ma kojim čulom morale bi ipak razlikovati stvari, koje su za jelo, od onih, koje ne valjaju, da tako ovih ne zamijene s onima.

Čulom za opip zbog tvrdog tjelesnog oklopa, ne mogu to činiti, kratki i debeli jezik takogjer nije za to sposoban.

Tupo i jedva pokretljivo oko, koje je u grčke kornjače još k tome sasvim na strani, teško da joj puno koristi da nagje onu hranu, koja joj gotovo leži pred nosom, a to s razloga, što ga ne može okretati, pa ipak će naći kornjača i najmanji komadić mesa ili što

drugo, pa baš i onda, kada je pokriveno prašinom ili zemljom, dakle ako je sakriveno i nevidljivo. Ona samo približi vrh svoje njuške, dakle nos, dotičnim stvarima i to po više puta, pa kad se uvjeri, — a to bez svake sumnje samo mirisanjem — da stvar valja za jelo, odmah je uzima i ždere. Ona grize, ili da pravije rečem, ona sebi reže komad po komad i protiskuje ga svojim debelim jezikom kroz vrat.

Što mi je još više ojačalo moje uvjerenje, da grčke kornjače doista njuše, jest moje sopstveno posmatranje mojih zarobljenica pri žderanju. Kada sam im naime dao različitih jela, onda su ih najprije onjušile, pa tek onda počele žderati ono, što im je, bez svake sumnje, najbolje mirisalo. Pa i kada sam kojoj pomiješao koješta u jelo, to se ipak nije nikada polakomila za onim, što nije za jelo.

Takova kornjača, za koju se čini, da se nekog jela naždérala i ostavila ga, opet će odmah jesti jelo druge vrste, ako joj se svidi, kada ga nosom dotakne, a ako se sada takovoj izbiračici opet podmetne prijašnji zalogaj, to će ga opet ostaviti, ali će ga ipak prije nosom onjušiti, to jest ona će ga istražiti.

Osjećanje i žilavost prema izvanjskim uticajima.

Čulo za pipanje po svoj prilici nije fino; za to grčka kornjača nije baš osobito ni osjetljiva. Padne li joj na pamet kopati, to će ona taj svoj posao nastaviti i onda, ako pri tom prelomi koji nokat i udari joj krv. Da može podnositi i ljute rane — to je već poznato.

Ja sam vrlo često gledao mnoge individue od ove vrste kornjača s oklopom zaraštenim često po cijeloj duljini i širini, znak, da im je nekad bio zdrobljen.

Pri iskopavanju sagjenica grdno raniše jednu takovu motikom po legjima; no to je ipak nije ništa smelo, već je i dalje radila svoje obične poslove.

Još bi se mnogo koješta moglo pripovijedati o strašnim ožljedama, koje ipak za njih ne bijahu niti škodljive, a kamo li smrtonosne.

Žilavost protiv studeni.

Poznato je već, da su hercegovačke kornjače vrlo zebljičave. Pa ipak se one u donjem dijelu doline Neretve ne zakopaju dublje u zemlju od jedne stope. U mjesecu januaru seljaci mi ih na livadama nogom izgrtaše.

Žilavost protiv topline.

Pripeka sunca prija kornjači isto tako slabo, kao što i svakom drugom našem gmazu.

Za vrijeme velike ljetne vrućine, kada sunce stane žeći, ne ćemo naći ni jedne kornjače izvan grmova i tek kada sunce zagje, onda se izvlače ispod njih.

U mojoj bašči ležahu zakopane dok je god trajala velika vrućina.

Ja sam ih na stotine pohvatao, a kako sam već spomenuo, držao sam ih više od 50 u zatvoru, pa niti jedna ne dade se od sunca tako ugrijati, da bih osjetio neugodnu toplinu, kada bi im se kore dotaknuo rukom ili još nježnijim i osjetljivijim obrazom.

Vladanje prema vodi.

Metnemo li grčku kornjaču u vodu, potonuće ta neiskusna životinja, ako je, prije nego je metnusmo u vodu, glavu i noge uvukla, a pliva kao kakav komad drveta, ako ispružena ostane, jer u takovom stanju ima zrak u njezinom tijelu dovoljno prostora.

Ako bismo je hotjeli udaviti u vodi, to bi nam trebalo — uzprkos tome, što ona nije vješta plivanju — ipak mnogo strpljivosti.

Kada se baci u vodu, ona će puziti po dnu do površine vode ili će se opružene glave i nogu prepustiti struji vode ili pak vjetru, koji će je izbaciti ipak jednom na suho.

Bila voda ispod ili iznad tog hladnokrvnog stvora, ona se ipak ne plaši od nje

Pliva li grčka kornjača na površini vode već tako dugo, da se već jednom uvjeriti morala, e se ne će spasti plivanjem na kopno, to ipak ne će roniti; ali ako joj se u tom stanju približi što god sumnjivo, odmah uvuče glavu i noge i već je na dnu. I sada na taj način izagje na kopno, dakako, uvijek nenadano, niti se čudeći, niti radujući.

Ako su grčke kornjače za dugo trpjele žegj, onda se napiju vode prilično dosta, pa i same rado legnu u vodu i u njoj ostanu često vrlo dugo.

Nalazišta i način života.

Tamo, gdje je u Hercegovini za život i napredak prijatno podneblje, grčka je kornjača vrlo česta životinja Ne ću pretjerati, ako reknem, da je ima u velikoj množini svagdje, gdje god sebi može naći zakloništa. U proljeće može sebi nakupiti kornjača i onaj, koji drugačije ništa ne zna kako se gmazovi sakupljaju. No preko vrućeg ljeta i ovog gmaza teško nalazi baš i vješt i iskusan sakupljač, jer je u to doba preko cijelog dana sakrivena. U opće je grčku kornjaču vrlo teško naći u mjesecima julu i augustu; jer za vrijeme suše, kada je sva trava izgorjela, grčka se kornjača rado zakopa ili se zavuče u kraške rupe.

U tim mjesecima tek jutrom izagju na sunce. Čini mi se, kao da u mojoj bašči prespavaju jutrenje sunce.

Grč. kornjača voli više krajeve obrasle grmljem, ali ne bezuslovno samo takove, jer ona nije baš rijetka i u krajevima bez grmlja, kao niti na obroncima i ravninama kraškim, a samo je nema — što je sasvim prirodno — na takovijem mjestima, na kojijem nema zemlje crnice.

Pećine i rupe isto su joj tako dobra zakloništa, kao i grmlje.

Budući da se kornjača samo sretnim slučajem opet prekrene, ako se na legja izvrne, to se ona vrlo brižno čuva i sve izbjegava, što bi je moglo oboriti. Metnemo li je na sto ili na dasku od prozora, to ćemo je tamo naći i nakon više dana.

Pripitomljivanje.

Poslije nekog vremena grčka je kornjača već tako pitoma, da jede iz ruke, ali nije nikada pohlepna i za to joj možeš donijeti jelo samo do nosa, da ga prije onjuši, očevidno je, da se hoće mirisanjem uvjeriti o tome, da li valja.

Korist.

Osim katolika, koji su pronašli, da je meso grčke kornjače dobro za jelo, ne brine se više ni jedan domaći za nju, osim objesnih dječaka, koji joj kamenjem razlupaju oklop, ako je gdje god nagju na putu.

U Bosni nema nigdje grčkih kornjača.

II. Cistudo lutaria. (Kornjača barežna.)

U opće o obitavalištima.

Od ove kornjače živi ih mnogo u Bosni i to samo u sjevernom dijelu. Od ove malo se razlikuje jedna druga kornjača iste vrste, koja živi u Hercegovini i to nekoliko kilometara na sjever od Mostara, a najbliže ćeš je naći u potoku Jasenici.

Bosanska barežna kornjača razlikuje se od hercegovačke vitkijom glavom i ponajviše tamnijom bojom. Sistematičar možda bi mogao po obliku glave ove dvije odlike razlučiti u dvije posebne vrste; ja pak jedino kao diletant vidim kod njih samo razliku u pasmini. Gdje se nalazi barežna kornjača, tamo je ima baš mnogo; ona nije s prvine rijetka, već je odmah mnogobrojna. U sjevernoj Bosni nastanila se ona po svim potocima, pa i jezerima, kao n. pr. po jezeru kod Jajca.

Pa i po istim jarcima, što se vijugaju po širokim mokrim livadama, živi ona u velikoj množini. Ali nikada je nijesam našao u potoku sa kamenitim dnom ili u potoku sa kamenitom obalom.

Južno od Mostara može se vidjeti u Jasenici, Buni, Bunici, a onda opet u širokoj dolini kod Čapline; a dalje može se naći u svakom potoku i jaruzi sa mekanim dnom.

Bile obale potoka obrasle grmljem ili gole — to je njoj sve jedno. Voda joj je zaklonište, a njezini stanovnici — koliko se dadu uhvatiti — jesu joj hrana. Preko dana, ali uvijek blizu vode, vidimo ih često u velikom društvu kako miruju jedna do druge, a i jedna na drugoj, a noću idu po okolini, kao što to čine žabe.

V i d.

Od njezinih osjetila vid je svakako jedino, koje je važno kao što za nju, tako i za onog, koji je hvata.

Čini mi se, da barežna kornjača poglavito pazi na boju plijena; jer će prije hlapnuti za crvenom krpicom i tako bojadisanim listom od cvijeta, nego li za komadom mesa, koji je od vode izlužen i blijed.

S l u h.

Ma kakove glasove slušala barežna kornjača, njoj je to sve jedno i niti ih se plaši, niti se njima zanima.

Uvjerio sam se, da je to zajedničko svojstvo svijeh gmazova, pa i onih, za koje se izmislila neka sklonost za izvjesnu muziku. Dosta sam se često približio i ovoj kornjači, pa i onda bez svake brige, kada je moja pratnja udarila u razgovor.

A kada sam se u čamcu vozio, onda sam u neposrednoj blizini kornjača, glasno zapovijedao, kojim pravcem da udarimo, ili sam slugi dovikivao, da mi uhvati ovu ili onu kornjaču. Samo se ne smjedosmo kretati; jer tada svaki put te dosta brzonoge životinje odmah pojuriše u vodu.

Kus i hrana.

Teško da su barežne kornjače slatkokusne; jer one svoju hranu ispregrizaju na tolike komade, kolike samo mogu progutati.

Male ribice, mrmoljke i crve, samo ako nijesu previše dugački, proždiru cijele. One ne odgrizaju od komada hrane zalogaje, nego odiru kandžama prednjih nogu tolike dijelove, kolike mogu progutati, a pri tome drže cijeli komad zubima.

Čulo za mirisanje.

Barežne kornjače teško da mogu dobro mirisati. One ništa u naprijed ne ispituju, nego odmah pohlepno hlapću, što se samo kreće ili što je nalik na meso. Istom u ustima osjete, da li su se prevarile, pa u tom slučaju izbace dotičnu stvar.

Mjesto za mesom, znadu one vrlo lako lapnuti i za prstom, pa pošto im je i ovaj mekan, to ga ne puštaju baš tako rado.

Kada se pripitome, idu odmah k ruci, hlapću za njom, ne istražujući, je li ona za jelo ili nije.

Da i barežne kornjače imaju nosnice na vrhu njuške, tome će biti razlog očevidno samo način življenja; njima trebaju nosnice za dihanje, kada su izvan vode.

G l a s.

Od barežne kornjače nijesam nikada čuo glasa, premda sam ih na stotine posmatrao, a mnoge baš radi toga držao i u zatvoru.

Brehm je napisao o nekom čudnovatom njenom zviždanju, koje je on tumačio kao poziv na parenje; no on je po svoj prilici zamijenio ovu sa grčkom kornjačom; ali, kao što sam već spomenuo, niti grčka kornjača ne kazuje svojim glasom nikakove težnje, nego će to prije biti samo stenjanje, kao prava pošljedica tjelesnog napora.

Žilavost.

Na zimi nijesu niti izdaleka naše barežne kornjače tako osjetljive, kao njihove srodne zemljakinje. Više nego li dvije nedjelje dana bile su skroz smrznute i kao kost tvrde 4 takove kornjače. Kada sam ih malo otkravio, te im mogah izgrepsti tijelo ispod oklopa, oživješe odmah čim im je omekšalo tijelo. Od tako mučenih njih četiriju, mogle su tri jesti i samo četvrta uginu, valjda doista od teške prehlade.

U ostalom je žilavost ovih kornjača jednaka žilavosti prije opisanih srotkinja.

Hranjenje.

Naša kornjača, koja živi u vodi, može žderati samo onda, kada joj je glava ispod površine njezinog elementa. I za to kada nagje kakovo jelo na kopnu, odmah ga nosi u vodu, da ga u njoj proguta. Pri žderanju jezik joj je sasvim miran; on joj možda služi samo za kušanje.

Bez jezika hlapće ona za komadom, dok ga god u usta ne metne.

Da ove kornjače žive samo od animalne hrane, to je već poznato.

Parenje.

Mužaci i ženke od ove vrste kornjača pare se opet samo u vodi i to pri plivanju. Bez ikakovih zaprijeka popne se mužak na ženku i prihvati se sa sve četiri noge čvrsto za oklop, da se uzdrži dokle se bude mogao, makar se i veslalo.

Ne brineći se, da li ženka pristaje ili ne, nastoji je samo upozoriti, da joj sada valja zadnji otvor držati izvan oklopa. Poznato je, da barežna kornjača, čim glavu i prednje noge uvuče pod koru, da joj se odmah nešto pomole ispod kore zadnji dijelovi tijela. To valjda zna i mužak, koji toliko želi te dijelove. Pa za to brzo jedno za drugim ćuška svojom glavom svoju izabranu po glavi sa obadvije strane sve dotle, dok mu se ne pokori; a čim zaboravi, što se od nje hoće, pa opet ispruži glavu, odmah je sjeti na poslušnost prijašnjim načinom. Ja sam gledao takav jedan par cijeli dan. Mužak jaše, a ženka s njime pliva.

Moje su se barežne kornjače parile u mjesecu junu.

Boja.

Hercegovačke barežne kornjače — kao što sam gore spomenuo — svjetlije su boje, nego li bosanske. Kod hercegovačkih ističe se više žuta i svjetlo smegja boja, a našao sam ih i crveno-smegjih pa i slično bojadisanih.

III. Emys caspica.

Emys caspica valjda bi se našla u Sutorini, a na drugijem mjestima nema je u Hercegovini. Ja sam je dobio iz Omble kod Gruža, pa za to ne ću s njom postupati kao sa domaćima.

(Nastaviće se).

О босанској музици.

У дојакошњој прилично обилној књижевности о Босни и Херцеговини наћи ћемо размјерно веома мало о музици овијех земаља. Међу тијем у Босни се толико пјева, да скоро пада у очи; особито радо пјевају Хришћани обадва вјерозакона, но доста често се чује и пјевање Мухамедоваца. Откривши окупацијом ове земље, које за запад до скора бијаху terra incognita, о њима је дакако било толико важних ствари да се прича, да се на музику њихову најпослије могло и да заборави. Међу тијем гдје се у дотичним дјелима ипак кратко спомиње босанска музика, ту се понекад веома строго суди о њој. Тако вели Ад. Штраус у свом дјелу о Босни [1]), да у овој земљи није никад чуо допадљиве мелодије и да свако пјева кроз нос, те би тако човјек радије бјегао од овога пјевања него ли га тражио. Наравно многи, који је обикнуо западној музици, исто ће тако судити и разлогом ће замјерити босанском пјевању, као да потиче више из врата него из прсију. Али у Босни имаде веома разнолике музике, и у њој понешто лијепо, а та музика је свакако толико карактеристична по себи, да је одиста вриједно посмотрити ју изближе.

Босна је по себи мост између запада и истока, те у многом обзиру спаја у себи особености једне и друге стране, скоро да имаде у себи више источњачкога но западњачкога, а у осталијем стварима опет пуно опомиње и на давно минула времена. Исто тако имаде Босна и источно-западну и дјеломично антику музику, а о ново импортованој западној музици не ћемо ни да говоримо.

Музика је у Босни тијесно спојена с поезијом, или боље рећи стоји у ње у служби. Чисто инструментална музика појављује се само у монотоном фрулењу чобанских свирала а

[1]) Adolf Strauss: Bosnien, Land und Leute. стр. 299

понаособ као свирка за играње, и у том потоњем облику одиста је на веома ниском степену, на степену гајди, и нема другог задатка, већ да некако завртљивим патосом буди вољу за играње и да играчима дава удар (такт). То је оно познато $^{2}/_{4}$ ударно коло, но не онако профињено, као што је у цивилизованим суједним земљама. Осим гајди, свирала, и ријетко употребљеног ћеманета Бошњак нема инструмената, који могу да изводе мелодије или хармоније. Далеко чувене једноструне гусле само су за пратњу. Међу тијем главни задатак босанској музици и јест, да прати пјевање.

Бошњак никад не декламује пјесме, већ ју казује (речитује) уз музикалну пратњу или ју пјева без пратње. На овај потоњи начин више пјевају жене и дјевојке, младићи и дјеца чак и најмања, дочим је оно пола пјевано речитовање уз гусле искључиво посао мушкиња и то Хришћана и Мухамедоваца.

Речитатив уз гусле је понекад лирски, но обично епски, то је она позната српска јуначка пјесма, која се осим у Босни и Херцеговини чује и у Србији и у Црној Гори. Па и ова врста музике стоји на најнижем степену. О тој врсти примјетићу овдје нешто, и ако знам да је то одавно познато знаоцима српског народног пјевања.

У тијем епским пјеванијама нема ни мелодије ни хармоније. Јов. пл. Ажбот вели сасвијем умјесно: „Приказивање је монотон речитатив, држећи се средине између декламације и пјевања па и у лирским пјесмама се изузетно подиже до мелодије; пјевач се више држи садржине и ријечи него ли нота.“ [1])

Први примјер што га Ажбот спомиње овако гласи:

Пјевање.

Гусле.

Ритам је махом онај од $^{2}/_{4}$ или $^{4}/_{4}$ удара, али се начин пјевања не одржава строго и пјевач импровизује по вољи.

Овијем пјеванијама није цијељ, да се слушаоцу уведе у душу умјетничко дјело створено по законима љепоте у гласовима. При томе не стоји чак ни до тога, да се забави слух лијепим поређивањем или лијепим саставом гласова; већ је по врх свега очевидно стало до тога, да се помоћу зујног гласа одржи пажња слушаочева, да се слушалац приведе у сходно расположење, како би више слушао пјесму јуначку него ли гласове по себи. У другом реду хоће се даље, да ограничена

[1]) Bosnien und die Hercegovina von Joh. v. Asboth P. 477.

модулација овога гласа већма истакне снажнија мјеста и да припомогне томе, да се у слушаоцу распламти одушевљење или саучешће за јунака епске пјесме.

Ова југословенска јуначка пјесма врло нас опомиње на музику уобичајену на свему истоку с речитативним пјевањем и монотоно-ритмичком пратњом; даље опомиње још — како својом модулацијом тако и цијелом траденцијом — на старо-јелинску музику, барем на карактер, што су га Платон и Аристотел тражили у музици. Платон, говорећи о јадиковним, силовитим и слободоумним гласовним врстама (Tonarten), хоће у својој држави из разлога етичких, политичких да припусти само потоње двије врсте, наиме дорску и фригијску, а да забрани јадиковне гласовне врсте. Аристотел, који дијели гласовне врсте у такве, које поправљају моралност, побуђују радиност и одушевљење, он не трпи ни фригијске гласовне врсте, јер ова приличи страствено узрујаним пјесмама, а ове сматра исти философ за опасне. Платон хотијаше да прогна из државе и флауту и инструменте са више жица, и да задржи само лиру, китару и тршчану фрулу пастирску. По идеалу платонову ритам се такођер не би смио кретати у шаренилу и у свјема могућим ударним корацима (Taktschritten), већ имадијаше да одговара „уредном храбром животу.“ [1])

Овијем рецептима од прилике одговара и епска музика Југословена како у простоти гласова, тако и инструмената њихових. Можда је то оставштина илиричких прастановника, који бијаху од истога племена, као и прастановници Грчке и јевропске Турске.

Но на срећу Југословени ипак нијесу у својој музици са свијем очували ону застрашљиву трезвеност, којом су се грчки философи заносили. Већ у горе споменутој епској музици показује се понекад жудња да се изразе и разбуде мекши осјећаји, и ако се ова врста пјевања, како рекосмо, не подиже до мелодије. Но југословенска мелодија и музикалан осјећај проваљује у лирској вокалној музици, у оном напријед споменутом пјевању, којему не треба пратња гусала, које се често слуша и у збору, но колико ми је познато само као једногласан а не као вишегласан збор. Ова потоња врста пјевања као да се још није одомаћила у Босни.

Ова лирска музика — пјесма у китицама — имаде строг удар (такт) и прилично чврсту мелодију.

Тако на пр. гласи једна стара босанска пјесма (Ти момо ти дјевојко):

Allegro.

[1]) Dr. Alois Luber: Musik und Gymnastik als Erziehungsmittel bei Platon und Aristoteles.“ (Salzburg 1872). Стр. 17—18, 31—32.

Рефрен једне друге пјесме гласи:

Allegro.

Дирљиво звони ова чежњиво завршена китица, која додуше веома личи једној Менделсоновој теми (у Sommernachtstraum-у), [1]) но коју сам ја у много споријем темпу неколико година прије окупације слушао пјевати у збору при кувању шљива у Сарајеву:

Moderato. (d)

(У потоњем такту полунота треба да је: d, исто и ниже гдје је означено Пр. уредн.)

Веома је мелодична и стара позната пјесма: „Сједи Мара на чардаку“, која се на овај начин пјева

Allegretto. (d)

Ова би се пјесма могла сасвијем лијепом хармонијом пратити.

Из овијех разнијех примјера може се разабрати својствена појава, да пјесма никад не завршује с основним гласом, у чијем се гласовном начину (Tonart) креће, т. ј. никад с примом или октавом, већ с квинтом, секундом или септимом. Завршетак по томе не гласи никад потпуно, те би захтјевао већином главни акорд доминанте или сувише септименакорд на истој кано пратњу; отуд вазда иште опетовање пјесме и никад не долази до музикално повољног закључка. Тако бисмо у овој лирској музици могли да нађемо и ако особеног ослонца на „бескрајну мелодију“ Рихарда Вагнера, еле на дигдје још тако звану музику будићности, као што опет с друге стране могосмо да упоредимо епску музику Босне с антиком музиком.

У осталом ја не могу да речем, еда ли је ова особена закључна форма пјесме, која звони више источно но западно, нека нарочита својственост босанске музике, или се појављује у словенском сусједству Босне. [2]) Свакако је пак ово у свему

[1]) Ми вјерујемо да је сасвијем могућан овај наслон и ако не баш на ову босанску оно на сродну словенску пјесму, јер се то чешће *опажа у класичара: занимао* их је странички музикални идиом, те га употребљаваху у својим мајсторским дјелима (нарочито Јосиф Хајдн и др.) *Примједба уредништва.*

[2]) Овај закључни облик пјесме појављује се скоро у свијех Југословена и опажа се већином у пјесмама за игру (у „колу“) и у *осталом пјевању у китицама. Закључак* пјесме на тоници или терцу појављује се ређе у Хрватској, Србији и Бугарској, чешће у Далмацији, Приморју, а скоро вазда у Крањској, доњој Штајерској и у Хрвата у Мађарској. *Примједба уредништва.*

весело лирско пјевање Бошњака сасвијем различно од на пр. мелодичног и при томе пуно меланхоличнијег пјевања Руса.

Најпослије напомињем, да се пјевање у Босни наравно и при молитви употребљује и то како у Хришћана тако и у Мухамедоваца. У хришћанском пјевању пада у очи брз темпо, у којему се обично креће. Религиозна пјесма Мухамедоваца не трпи никакве инструменталне пратње Најзначајнији облик јој је оно речитативно пјевање, које нарочито с вечера може више да побуди на молитву, него ли звонење у звона, која свагдје не звоне најбоље. Ово отегнуто мухамедовско пјевање с арапским текстом, није словенско, већ чисто источно, а у Босни биће да се можда мрве мање пјева кроз нос, него ли на дубоком истоку.

Тијем смо истакнули антички, словенски и источњачки основ босанске музике, чиме наравно да није довршено ово питање. Хтједосмо само да потакнемо друге, да га даље обраде.

Беч, у марту 1889.

Карл пл. Сакс.

Blagajeva maslinica. — Daphne Blagayana, freier.

U aprilu g. 1886. načinih izlet na Ormanj, brdo 4 sata zapadno od Sarajeva udaljeno. Ormanj je 1000 m. visok i leži megju rijekama Zujevinom, koja se u Bosnu, i Lepenicom, koja se u rijeku Fojnicu izlijeva. Bilo pružilo mu se sjeverno-zapadno. Vrhunac mu se sastoji iz trijadičnog vapnaca, samo u dolini potočića, koji od Vrančića dolazi, te se kod Hadžića u Zujevinu izlijeva, prikazuje se verfenski škriljac. Uz potok penjući se došao sam do doline na sjevernom obronku, gdje sam megju starim bukvama našao jednu Daphne, koju je g. Fiala za glasovitu biljku, Daphne Blagayana prepoznao.

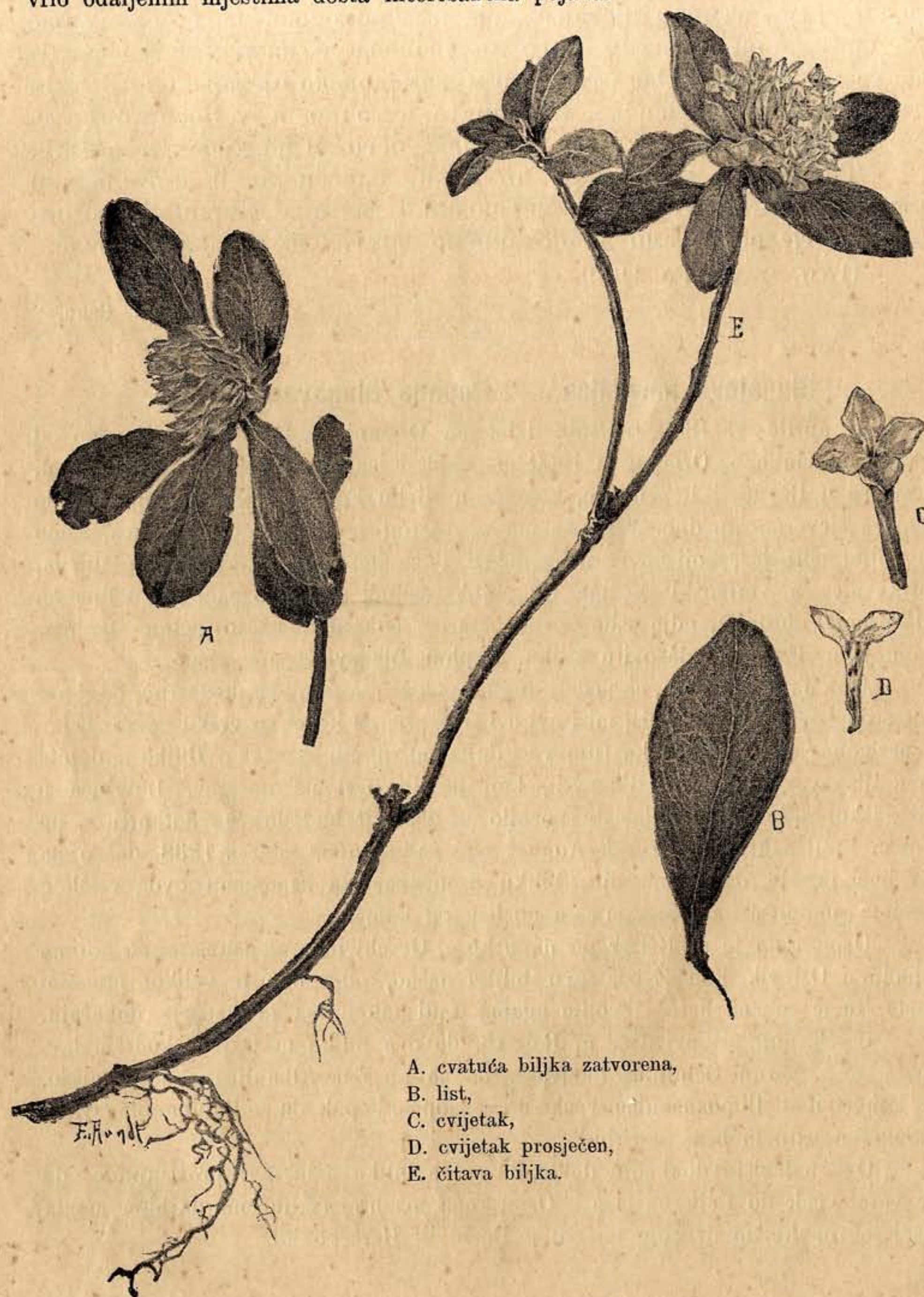
Ona je mali džbun, sa pedalj dugim, položenim granjem, kožastim, odugim, jajastim lišćem. Bijelo-žuti, mirisavi cvijetići stoje u kitici na vršku grane. Cijev i perigona je s polja malko runjava i dulja od rubnih zarezaka. Biljka je dobila ime Blagayana po grofu Blagay-u, koji je nju prvi na gori sv. Lovrinca u Kranjskoj našao. Ovo nalazište postalo je glasovit hadžiluk za botaničare, pa i sam kralj saksonski Fridrik August nije žalio truda, te je g. 1838. došao, da na licu mjesta ovu znamenitu biljku proučava. Na uspomenu ovog visokog posjeta podigoše na istom mjestu obelisk od kamena.

Osim toga je g. Reiser po naputku g. Geschwinda, nadšumara, na brdima Smolin i Orlovik kod Žepča ovu biljku našao, gdje ona u velikoj množini raste, te je seljaci beru i svojim agama radi miomirisa za uzdarje donašaju.

G. Sprung pripovjedaše g. Reiseru, da ova biljka na Ozrenu kod Maglaja raste, a g. barun Schilling kazivaše, da je on i u Albaniji na nju naišao. G. Pančić, najbolji poznavalac srpske flore, saopćio je pak, da se Daphne Blagayana nalazi na jednom brdu u Srbiji.

Ova nalazišta dokazuju dakle, da se ta biljka daleko rasprostranjuje i da će valjda čak do Balkana sizati. Osim toga još nije isključeno, da bi se mogla naći još na kojem drugom mjestu u Bosni ili Hercegovini.

Do sada je bila ova Daphne sigurno konstatirana samo na gori sv. Lovrinca u Kranjskoj, jer se je sumnjalo, da li je kazivanje g. Pančića potpuno istinito; botaničari nikako nijesu mogli protumačiti ovaj zagonetni nalazak samo na jednom mjestu. Ja mislim da ova nalazišta, premda priznajem da još nijesu sva potvrgjena, ovo pitanje razjašnjuju, te da je gora sv. Lovrinca najsjevernija tačka njezinog rasprostiralištа. Ipak ostaje nalazak ove biljke na vrlo odaljenim mjestima dosta interesantna pojava.

A. cvatuća biljka zatvorena,
B. list,
C. cvijetak,
D. cvijetak prosječen,
E. čitava biljka.

Kao u Kranjskoj nalazi se i na Ormanju u društvu ove Daphne i Erica carnea, crnica.

Seljacima je ova biljka dobro poznata; u Pazariću nasadio je tu biljku jedan seljak u svojoj bašći. Muhamedovci je zovu jaglikom, kojim se imenom i Primula suaveolens naziva, a katolici drijenkom, koje ime i za Cornus sanguinea vrijedi.

Seunik.

Старобосанска листина.

Тајно писмо кнезу и господи дубровачкој.

— Од године 1688. —

:И:

Много присвиетлои. и племенитои. и мȣдрои. и сваке. части
и часне фале. достоиним. гн҃ȣ. кнезȣ и господи. дȣбровачкои.
поклон. и. в. д. п. а по том; що ие. било. потребно. за ваше
п. г. авизо сам. на 27. октомбра. пасанога; ȣ толико. бив
ши. брат. овога. зеренала. за имбашадȣра. при цесарȣ. за то
кадаие. оћиȣтио. да не. писало. в. п. г. вашемȣ. властели-
нȣ. гн҃ȣ. франȣ. гȣндȣлићиȣ. кои. находисе. при реченомȣ.
цесарȣ. прикомȣ. да бȣде. прокорати. да би. пало поспиеш
но. осамдесет. тисȣћна. когника на конфине. од. Босне. и Хер
цеговине. а навлащито изради. неретве. попова. и тре-
бигна; зато. виещ се. ȣднлие. ȣчинио. истомȣ. цесарȣ. да
не би. до. ȣха. дȣбровчаном. що сȣ. почели. мȣтити. мећиȣ.
гнима; пака. да. на знание. ȣ сенат. млетачки. и пише
истомȣ. братȣ; зато. речени сенат. ȣдилие. ȣдилие три.
дȣкале. послоие. реченомȣ. зереналȣ. иеднȣ. изадрȣге. да-
колико. прие. сфорцасе. ȣзети реченȣ. неретвȣ. попово. и.
требигне; зато сȣпротива сȣ. вашемȣ. п. г. а навла-
щито. речени. зерено. ȣвелике. ȣ зло; и зати ȣзрок.
чинио ие. доћи. каргажȣ. свархȣ. Локрȣма. наиеднȣ. разȣ-
мие се. за ваш иедан. страх. на дрȣгȣ. да вам. хоћие. ȣвар-
ћи. ниеколико. бȣмба. ȣ честити. град; и за све. да мȣ-
ие. речени сенат. толикȣ. прешȣ. ȣчинио. од. речене. не-
ретве. попова. и требигна. рефȣдали мȣ сȣ. промиенȣ.
на що ие. остао. веома. жалостан; защо се. ȣфао. да га ће
потвардити. ȣ далмацијȣ; а. писо им. ие. озгори. из.
под. негрипонта. ȣ разсаржбегниȣ. морижин. кои ие. за-
дȣжда. ȣчиниен. покле не. ȣзо. гȣбит. да они. хоћие. на-
двие. стране воискȣ чинити. гори. нȣове. стране. а да. то.

неби се. хотиело. него. да не. гори. потребно; а сада. има се
глас. да се. ретиро. изпод. реченога. негрипонта. и пощио.
тиа. под. напȣлнȣ. од романие. бивши. изгȣбио. шес
наиес. тисȣћна. воиске. иосамнаиес; вриедниех. власте-
ла. а огн се. разболио*; за то. хотио сам потанко. авизати

— * Сви сȣ. остали. збандиером. ȣ врећȣ

в. п. г. за гнихово. владагне. али се сарчано. молећи да-
никако. неби. миентовало. од кога сте. имали. речени.
акȣж. и що сам иаки. остаиȣћи вам. свакако. виерно. на-
слȣжби. не дрȣго. бог ви. веселио. и ȣ. г. ȣздаржо.

С Лиезине. на 26. новембра 1688.

И С. П. Н. К. П. Н З.

·И·

Много. присвиетлои. ипл
еменитои. и мȣдрои. и сваке
части. и часне. фале. достои
ним. г҃нȣ. кнезȣ. и господи
дȣбровачкои.
ȣ дȣбровник

Чита се:

:И:

Много. присвиетлои. и племенитои. и мудрои. и сваке части и часне фале. достоиним. гну. кнезу. и господи. дубровачкои. поклон. и. в. д. п. а по том; што ие. било. потребно. за ваше. П. Г. авизо сам [1]). на 27. октомбра. пасанога [2]); у толико бивши. брат. овога. зеренала [3]). за имбашадура [4]). при цесару. за то када ие. оћиутио. да ие. писало. В. П. Г. Вашему. властелину. гну. Франу Гундулићиу [5]) кои находи се. при реченому. цесару. при кому. да буде. прокорати [6]). да би. посло. поспиешно. осамдесет. тисућиа. когника. на конфине [7]). од Босне. и Херцеговине. а навлаштито. изради. Неретве. Попова. и Требигна; за то. виешт се удилие. учинио. истому. цесару. да неби. до. уха. Дубровчаном. што су почели. мутити. мегиу.

[1]) Авизо сам, од тал. avvisare = догласити, јавити.

[2]) Пасанога, од тал. passato = минули.

[3]) Зеренала, метатеза мјесто жеренала.

[4]) Имбашадура, од тал. ambasciatore = посланик.

[5]) Франо Гундулић, ово је, по свој прилици, Шишков син, а синовац славнога Џива Гундулића. С. Љубић у Dizionario Biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856. на стр. 161. спомиње њега и Матеја као чувене војсковође XVII. в. Франо се је борио у цесаревој војсци, у Лорени, Flandriji и Оландији, те постао витевом и фелдмаршалом. Умро је год. 1700.

[6]) Прокорати, од тал. procurare = бринути се.

[7]) Конфине, од тал. confine = међа, граница, — тур. ћенар.

гнима; пака. да. на знание. у сенат. млетачки. и пише истому. брату; зато. речени. сенат. удилие. удилие. три. дукале. послоие. реченому. з е р е н а л у. иедну. иза друге. да колико. прие. с ф о р ц а с е [1]) узети. речену. Неретву. Попово. и. Требигне; зато. супротива су. вашему. П. Г. а навлаштито. речени. зерено. у велике. у зло; и за ти. узрок. чинио ие. доћи. к а р г а ж у [2]). сварху. Л о к р у м а [3]). на иедну разумие се. за ваш. иедан. страх. на другу. да вам хоћие. уварћи. ниеколико б у м б а [4]). у честити. град; и за све да му ие. речени. сенат. толику п р е ш у [5]). учинио. од. речене. Неретве. Попова. и Требигна. р е ф у д а л и [6]) му су. промиену. на што ие. остао. веома. жалостан; зашто се. уфао. да га ће потврдити. у Далмациу; а. писо им. ие. озгори. из. под. Н е г р и п о н т а. у разсаржбегниу. М о р и ж и у [7]). кои ие. за дужда. учиниен. покле ие. узо. губити. да они. хоћие. надвие. стране. воиску. чинити. гори. и у ове. стране. а да. то. неби се. хотиело. него. да ие. гори. потребно; а сада. има се глас. да се. р е т и р о [8]). изпод. реченога. Н е г р и п о н т а. и пошио. тиа. под. Н а п у л и у. од. Р о м а н и е. бивши. изгубио. шеснаиес. тисућиа. воиске. и осамнаиес. вриедниех. властела. а огн се. разболио *; за то. хотио сам. потанко. а в и з а т и.

— * Сви су. остали. с б а н д и е р о м [9]). у врећу.

В. П. Г. за гнихово. владагне. али се. сарчано. молећи. даникако. неби. м и е н т о в а л о [10]). од. кога сте. имали. речени. а к у ж [11]). и што сам. иаки. остаиући вам. свакако. виерно. наслужби. не друго. Бог ви. веселио. и у. г.(оспоству) уздаржо.

С Лиезине [12]) на 26. новембра. 1688.

И. С. П. Н. К. П. Н. З.

·И·

Н а т п и с з д в о р а:
Много. Присвиетлои. и Племенитои. и мудрои. и сваке
части. и часне. фале. достоиним. гну. кнезу. и господи.
дубровачкои.
у Дубровник.

Печат

* * *

[1]) Сфорца се, од тал. sforzarsi = усиловати се.

[2]) Каргажу, од тал. carica и caricaggio = набој и товарнина.

[3]) Локрума, острво код града Дубровника, а на источној страни.

[4]) Бумба, од тал. bomba = кумбара, праскавица.

[5]) Прешу, од тал. pressa (fretta) = хитња, посјех.

[6]) Рефудали, од тал. rifiutare = одбити, ускратити.

[7]) Морижин је дужд Франћеско Моросини, од год. 1688—1694.

[8]) Ретиро, од тал. ritirarsi = повући се

[9]) Бандиером, од тал. bandiera = застава, барјак.

[10]) Миентовало, од тал. mentovare = споменути.

[11]) Акуж, од тал. accusa = оптужење.

[12]) Лијезина, од тал. Lesina = Хвар на острву Хвару у Далмацији.

Посланица је била запечаћена печатнијем воском. Печат је био мален (пугиларни), а на њему се још позна племићки грб.

Листина је написана на сагнуту листу папира на двоје, бива на првој је страни 25 црта, на другој остало уз осам почетнијех слова, трећа је страна празна за пригибање, а на четвртој је натпис (супраскрипт) уз дотични печат.

Папир је тврд и неуглађен, бива то је обичан ланен папир што се је употребљавао у Италији у XVI. и XVII. вијеку, јер према свијетлости виде се низ лист бијеле пруге, а по сриједи је творнички биљег.

Листина је висока 29 цм; а широка 20 цм.

Листину ми је уступио (уз још неколико их) велеучени г. В. Адамовић, равнатељ и књижевник у Дубровнику, те је сада у мојој приватној збирци старина на Корчули (у Далмацији).

Да честити читаоц може упознати карактер писмена, којима је ова листина писана, додајем факсимил њезиног првог дијела.

Вид Вулетић-Вукасовић.

Otomanske valije (namjesnici) u Bosni.

Priopćio Karl Peez.

U zvaničnom kalendaru vilajeta Bosne za mjesečnu godinu 1295. (1878.) ima spisak svih valija, koji su Bosnom upravljali, počevši od zauzeća Bosne po Osmanlijama do naših dneva. Iz toga kalendara vadimo što evo slijedi:

Za onih 120 godina, što je prošlo od zauzeća Bosne do g. 989. (1581.) nosili su oni, koji su postavljeni za upravitelje, naslov „sandžak-bej“. Njih ima na broju 24; ali ako se oni, koji su ne samo jednom, već više puta bili

valije, računaju po broju njihova namjesništva u Bosni, onda je bio 31 valija s naslovam beja. Prvi od ovih bio je Ishak, pošljednji Ferhad, koji je kasnije bio prvi valija s naslovom „paša“.

Što se tiče slave, veličajnih gragjevina, pobožnih zadužbina, dobrotvornih djela, djela za opće svrhe, to megju bosanskim namjesnicima prvo mjesto ide Gazi Husrev-bega, sestrića Bajazita II. Na njegove tragove i danas često nailaziš, a uspomena mu se drži u poštenju. Vakufi, što ih je on osnovao, bogatiji su, nego u svim ostalim pokrajinama otomanskog carstva.

Namjesnici s naslovom „bej“.

Ishak	868.	(1463.)
Nussuh	869.	(1464.)
Isa	870.	(1465.)
Ilijas	875.	(1465.)
Sinan	876.	(1471.)
Daud	878.	(1473.)
Iskender	880.	(1475.)
Jahia	885.	(1480.)
Jakub	888.	(1483.)
Iskender (po drugi put)	890.	(1485.)
Sinan (po drugi put)	891.	(1486.)
Junuz	892.	(1487.)
Sokolović Mehmed	894.	(1488.)
Mihalzade Mehmić (po svoj prilici Mehmed Mihajlović)	897.	(1491.)
Kara Osman (Crni Osman)	897.	(1491.)
Gazi Husrev (Husrev, pobjeditelj nevjernika)	924	(1518.)
Hasan	927.	(1521.)
Gazi Husrev (po drugi put)	938.	(1531.)
Mihalzade Mehmed (po drugi put)	949.	(1542.)
Mehmed-khan	950.	(1543.)
Hadim Ali	951.	(1544.)
Sofi Mehmed (Mehmed iz persijske kraljevske kuće Sofi)	954.	(1547.)
Hadim Ali (po drugi put)	957.	(1550.)
Dugali Malkoč (Malkić iz Duge u Hercegovini)	960.	(1553.)
Osman	963.	(1555.)
Hamza	965.	(1557.)
Hasan (po drugi put)	973.	(1565.)
Sinan (osnovatelj Sinanbegove tekije u Sarajevu)	976.	(1568.)
Hasan (po treći put)	981.	(1573.)
Sokolović Mehmed	981.	(1573.)
Gazi Ferhad (Ferhad, pobjeditelj nevjernika)	989.	(1581.)

Valije s naslovom „paša“.

Ferhad (prije bej)	993.	(1585.)
Kara Ali (Crni Alija)	995.	(1586.)
Šehšuvar	996.	(1587.)
Ferhad (po drugi put)	998.	(1589.)
Halil	998.	(1589.)
Sofi Mehmed (po drugi put)	999.	(1590.)
Hersekli Gazi Hasan (pobjeditelj nevjernika, Hasan Hercegovac)	1001.	(1592.)
Mustafa	1002.	(1593.)
Tiro Hasan (Porodica Tiro i sada živi u Hercegovini)	1003.	(1594.)
Husein	1003.	(1594.)
Ismail	1004.	(1595.)
Abardi	1005.	(1596.)
Hodaverdi	1005.	(1596.)
Idris	1006.	(1597.)
Dugali Ahmed (Ahmed iz Duge u Hercegovini)	1008.	(1599.)
Derviš	1009.	(1600.)
Sofi Sinan (Sinan iz persijske kraljev. kuće Sofi)	1009.	(1600.)
Tatar Mehmed	1010.	(1601.)
Dželali Hasan	1010.	(1601.)
Hasan (po drugi put)	1011.	(1602.)
Hadim Husrev	1012.	(1603.)
Gurdži Mehmed	1014.	(1605.)

Sinan (po drugi put)	1016.	(1607.)
Kuršundži Mustafa	1017.	(1608.)
Ibrahim-khan	1018.	(1609.)
Mustafa (po drugi put)	1019.	(1610.)
Karakaš Mehmed (Mehmed, crnih obrva)	1021.	(1612.)
Iskender	1022.	(1613.)
Abdelbaki	1023.	(1614.)
Iskender paša (po drugi put)	1023.	(1624.)
Mustafa (po treći put)	1029.	(1619.)
Ibrahim-khan (po drugi put)	1030.	(1620.)
Baltadži Mehmed (Mehmed, nosioc nadžaka)	1031	(1621.)
Bajram	1031.	(1621.)
Deli Ibrahim	1032.	(1622.)
Bajram (po drugi put)	1035.	(1625.)
Gazi Mustafa	1036.	(1626.)
Bekir	1037.	(1627.)
Abaza Mehmed (iz Kavkaza)	1037.	(1627.)
Hersekli Murad (Murad Hercegovac)	1041.	(1631.)
Hasan	1041.	(1631.)
Arnaut Mustafa (Mustafa Arbanas)	1042.	(1632.)
Hasan (po drugi put)	1042.	(1632.)
Sulejman	1042.	(1632.)
Deli Ibrahim (po drugi put)	1043.	(1633.)
Mostarli Salih (Salih Mostarac)	1045.	(1635.)
Vudžo Mehmed	1047.	(1637.)
Bosnali Šahin (Šahin Bošnjak)	1049.	(1639.)
Kuršundži Mehmed	1050.	(1640.)
Deli Husein	1051.	(1641.)
Ahmed	1053.	(1643.)
Bosnali Varvar (Varvar Bošnjak)	1054.	(1644.)
Omer	1055.	(1645.)
Gabelali Ibrahim (Ibrahim Gabelac iz Herceg.)	1055.	(1645.)
Tekieli Mustafa	1057.	(1647.)
Derviš	1058.	(1648.)
Serhoš-oglu Hasan	1059.	(1649.)
Defterdarzade Mehmed	1060.	(1650.)
Maglajli Fazil (Fazil Maglajac)	1061.	(1650.)
Vezir Ali Sijavuš	1062.	(1651.)
Fazil (po drugi put)	1063.	(1652.)
Delali Mustafa (Mustafa telal)	1065.	(1654.)
Veliki vezir Sulejman	1066.	(1655.)
Fazil (po treći put)	1067.	(1656.)
Topal Hasan (Hasan šepavi)	1068.	(1657.)
Sejid Ahmed	1069.	(1658.)
Melik Ahmed (iz Sirije)	1069.	(1658.)
Serdar Varvar Ali	1070.	(1659.)
Bosnali Ismail (Ismail Bošnjak)	1074.	(1663.)
Arnaut Mustafa (Mustafa Arbanas)	1075.	(1664.)
Bosnali Muharem (Muharem Bošnjak)	1076.	(1665.)
Zehrab Mehmed	1076.	(1665.)
Gör Ali (Ćoravi Alija)	1077.	(1666.)
Tešnali Ibrahim (Ibrahim Tešnjak iz Bosne)	1078.	(1667.)
Mufetiš Mehmed	1081.	(1670.)
Maglajli Mahmud (Mahmud Maglajac)	1082.	(1671.)
Džanbulad Husein (Husein, čelik-duša)	1083.	(1672.)
Kodža Ibrahim	1084.	(1673.)
Kara Mehmed (Crni Mehmed)	1085.	(1674.)
Hadži Bekir	1088.	(1677.)
Defterdar Ahmed	1088.	(1677.)
Arnaut Ibrahim	1089.	(1678.)
Kodža Halil	1089.	(1678.)
Defterdar Ahmed (po drugi put)	1090.	(1679.)
Abdurahman	1093.	(1682.)
Hizir	1094.	(1683.)
Osman pašaz-ade Ahmed (Ahmed, sin Osman pašin)	1095.	(1683.)
Hersekli Osman (Osman Hercegovac)	1096.	(1684.)
Funduk Ahmed	1096.	(1684.)
Sijavuš	1097.	(1685.)

Hlevnali Mehmed (Mehmed iz Livna)	1098.	(1686.)
Topal-Gazi-Husein (Husein šepavi)	1099.	(1687.)
Böjuk Džafer (Džafer veliki)	1102.	(1690.)
Bosnali - Gazi - Mehmed (Mehmed Bošnjak)	1103.	(1691.)
Bosnali Sari Ahmed (plavi Ahmed Bošnjak)	1109.	(1697.)
Daltaban Gazi Mustafa	1109.	(1697.)
Defterdar Kore Halil (Halil rjedobradi)	1110.	(1698.)
Bosnali Sejfulah (Sejfulah Bošnjak)	1114.	(1702.)
Hadži Ibrahim	1115.	(1703.)
Sirke Osman (valjda iz bošnjačke obitelji Sijerčića)	1117.	(1705.)
Dogramadži Mehmed (Mehmed dungjer)	1117.	(1705.)
Banjalukali kapudan Mustafa (Mustafa admiral, Banjalučanin)	1120.	(1708.)
Sejfulah Bošnjak (po drugi put)	1121.	(1709.)
Karajilan Ali (Alija crna guja)	1123.	(1711.)
Sari Ahmed (plavi Ahmed)	1124.	(1712)
Arnaut Ali	1125.	(1713.)
Köprülö-zade Numan (Numan, sin velikog vezira Ćuprilije)	1126.	(1714.)
Bosnali Sari Mustafa	1127.	(1715.)
Hadži Jusuf	1128.	(1716.)
Ibrahim	1128.	(1716.)
Šapdžali Ahmed (Ahmed Šapčanin iz Srbije)	1129.	(1716.)
Kara Mustafa	1129.	(1716.)
Numan (po drugi put)	1129.	(1716.)
Defterdar Osman	1130.	(1717.)
Topal Osman (Osm. hromi)	1132.	(1719.)
Muhsinzade Abdulah	1133.	(1720.)
Topal Osman (po drugi put)	1140.	(1727.)
Gazi Ahmed	1140.	(1727.)
Kabakulak Ibrahim (Ibrahim, debelih ušiju)	1142.	(1729.)
Sirke Osman (po drugi put)	1144.	(1731.)
Muhsinzade Abdulah (po drugi put)	1145.	(1732.)
Hekim Oglu Ali (Alija, sin liječnikov)	1149.	(1736.)
Muhsinzade Abdulah (po treći put)	1153.	(1740.)
Abaz Mehmed	1154.	(1741.)
Jegin Mehmed	1155.	(1742.)
Hekimzade Ali (po drugi put)	1158.	(1745.)
Bostandži Sulejman (Sulejman vrtar)	1158.	(1745.)
Hekimzade Ali (po treći put)	1159.	(1746.)
Muhsinzade Mehmed	1161.	(1748.)
Hadži Bekir	1162.	(1748.)
Šerif Abdulah	1163.	(1749.)
Köprülözade Hadži Ahmed (Hadži Ahmed, sin Ćuprilićev)	1164.	(1750.)
Kodža Hadži Mehmed	1165.	(1751.)
Ahmed Kjamil	1168.	(1754.)
Kodža Hadži Mehmed (po drugi put)	1171.	(1757.)
Muhsinzade Mehmed (po drugi put)	1174.	(1760.)
Malovan Ali (valjda iz Malovana u Bosni)	1177.	(1763.)
Kapudan Mehmed	1178.	(1764.)
Köprülözade Hadži Ahmed (po drugi put)	1179.	(1765.)
Silihdar Mehmed	1180.	(1766.)
Muhsinzade Mehmed (po treći put)	1184.	(1770.)
Topaloglu Osman	1186.	(1772.)
Dagestanli Alija	1187.	(1773.)
Aivaz-zade Ali	1188.	(1774.)
Silihdar Mehmed (po drugi put)	1189.	(1775.)
Dagestanli Ali (po drugi put)	1190.	(1776.)
Silihdar Mehmed (po treći put)	1192.	(1778.)

Nišandži Sejid Mustafa 1193. (1779.)
Bosnali Defterdarzade Abdulah (Abdulah Bošnjak, sin defterdarev) 1194. (1780.)
Ajdozli Sejid Mehmed (Sejid Mehmed, iz Ajdosa u ist. Rumeliji) 1199. (1784.)
Ismail 1199. (1784.)
Morali Ahmed (Ahmed iz Moreje) 1200. (1785.)
Selim 1201. (1786.)
Bekir 1202. (1787.)
Arslan 1203. (1788.)
Bosnali Miralem (Miralem Bošnjak) 1204. (1789.)
Hadži Salih 1204. (1789.)
Prvašnji veliki vezir Jusuf 1205. (1790.)
Hadži Salih (po drugi put) 1205. (1790.)
Hisam Eddin 1207. (1792.)
Perišan Mustafa 1211. (1796.)
Vanli Mehmed (Mehmed iz Vana u Armeniji) 1213. (1798.)
Bekir (po drugi put) 1215. (1800.)
Vanli Mehmed (po drugi put) 1217. (1802.)
Jenišeherli Mustafa (Mustafa iz Larise u Tesaliji) 1219. (1804.)
Husrev Mehmed 1221. (1806.)
Uskudarli Ibrahim Hilmi (Ibrahim Hilmi iz Skadra na Bosporu) 1223. (1808.)
Silihdar Ali 1228. (1813.)
Huršid 1230. (1814.)
Bosnali Sulejman (Sulejman Bošnjak) 1231. (1815.)
Derviš Mustafa 1233. (1817.)
Mehmed Ruždi 1235. (1819.)
Dželaleddin 1235. (1819.)
Šerif Selim Siri 1238. (1822.)
Belenli Hadži Mustafa 1241. (1825.)
Abdurrahman 1242. (1826.)
Morali Ali Namik (Ali Namik iz Moreje) 1244. (1828.)
Vidinli Ibrahim (Ibrahim iz Vidina) 1247. (1831.)
Mahmud Hamdi (prvašnji valija bagdatski) 1247. (1831.)
Daud 1249. (1833.)
Mehmed Vedžihi 1251. (1835.)
Samokovli Mehmed Husrev (Mehmed Husrev iz Samokova u Bugarskoj) 1256. (1840.)
Muhendis Kjamil 1259. (1843.)
Osman Nuri 1260. (1844.)
Hadži Halil Kjamil 1261. (1845.)
Četgeloglu Mehemić Tahir 1263. (1846.)
Čerkez Hafiz Mehmed 1266. (1849.)
Hajreddin 1266. (1849.)
Kiridli Vilieddin (Vilieddin iz Krete) 1267. (1850.)
Mehmed Huršid 1268. (1851.)
Mehmed Rešid 1273. (1856.)
Mehmed Kjani 1274. (1857.)
Arnaut Mehmed Akif (Akif Arbanas) 1275. (1858.)
Mehmed Kjani (po drugi put) 1275. (1858.)
Muzahher Osman Bosnali (Osman, čvrste mišice, Bošnjak) 1275. (1858.)
Šerif Topal Osman (Osman šepavi) 1278. (1861.)
Omer Feuzi 1285. (1868.)
Topal Osman (po drugi put) 1285. (1868.)
Safet (ujedno vrhovni vojnički zapovjednik u Bosni) 1286. (1869.)
Mehmed Akif (po drugi put) 1288. (1871.)
Mehmed Asim 1288. (1871.)
Ibrahim Derviš (ujedno vrhovni vojnički zapovjednik u Bosni) 1289. (1872.)
Mehmed Rešid (po drugi put) 1289. (1872.)
Mustafa Asim (ujedno vrhovni vojnički zapovjednik u Bosni) 1289. (1872.)

Mustafa 1289. (1872.)
Mustafa Asim (po drugi put) 1289. (1872.)
Mehmed Akif (po treći put) 1290. (1873.)
Ibrahim Derviš (ujedno vrhovni vojnički zapovjednik u Bosni, po drugi put) 1290. (1873.)
Ahmed Hamdi (ujedno vrhovni vojnički zapovjednik u Bosni) 1291. (1874.)
Reuf (ujedno vrhovni vojnički zapovjed. u Bosni) 1291. (1874.)
Ibrahim 1292. (1875.)
Nazif 1293. (1876.)
Ahmed Mazhar 1296. (1878.)

Челенка са мађарским грбом.

Од како је основан земаљски музеј, стигоше му међу осталијем старинама више комада челенака. У XVI—XVIII вијеку обичавао би султан преко својих војсковођа награђивати заслуге, стечене на бојноме пољу, челенкама, које би дотични јунаци носили утакнуте у чалму; челенком би се такођер китили хришћански јунаци. Народне пјесне често спомињу тај накит и увијек га доводе у свезу са каковим јуначким дјелом онога, који се челенком кити. Такове су челенке обично сасвим једноставног облика: из аграфе на слику звијезде или цвијета излазе три или више пера, а у средини звијезде или цвијета уметнут је какав камен црвене, зелене или друге боје. Често је мјесто камена уметнуто обојено стакло.

Челенке су начињене од сребрног тенећета, не показују особитог укуса у радњи, нити су украшене каковијем шарама или саватом.

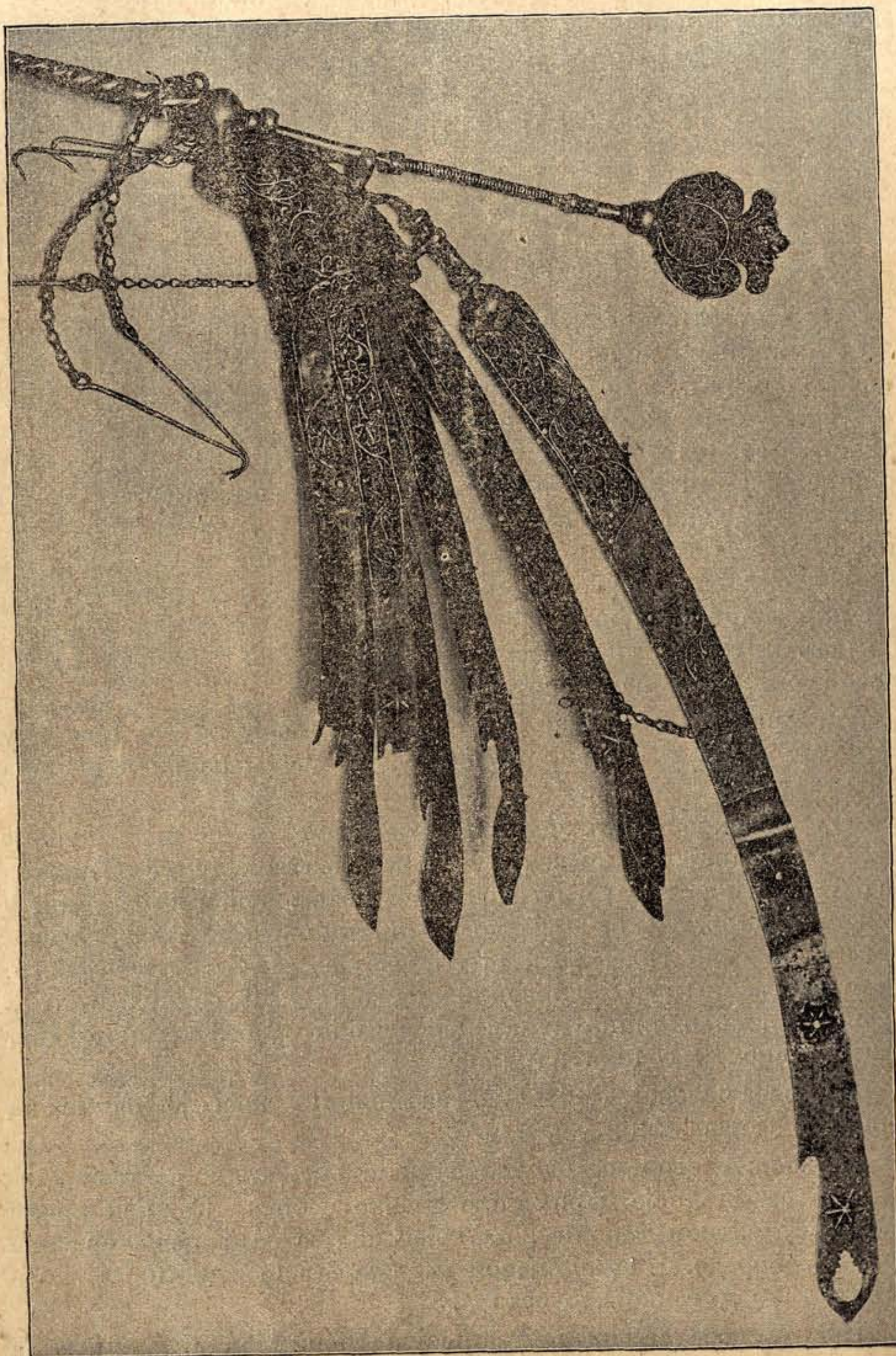
Од овијех обичних челенака разликује се челенка, коју је прије близу двије године зем. музеју даровао бањалучки посједник Хаџи Хамид Хусеђиновић. Љепотом својом и вјештачком радњом надкриљује она све досад прикупљене челенке, а значајна је не само ради тога, што показује слику мађарског грба, већ и стога, што је непрекидно какових 160 година била у посједу некоћ одличне мухамедовске обитељи Авдушиновића, која је прије 40 година изумрла.

Од ове челенке доносамо ево слику, која је начињена вјерно по фотографији.

Челенка састоји се од чекрка и крила; крило је тако удешено да се на двије карике окреће око чекрка. Коријен крила сличан је кратком тоболцу, из којег излазе осам пера, све два по два успоредо. Над коријеном уздиже се још једно перо, скоро двапут тако дугачко као остала.

Сва су пера обложена у првој половици филиграном, а на врху са изваjаним звијездама.

Чекрк је дугачка шипка, доље јој је доста дебели сап, којим се је затицала у калпак, на врху шипке усађена је аграфа са мађарским грбом и круном.

Накит челенке врло је мајсторски израђен, а филигран покрупан. Начин, којим је сплетен урнек филиграна, свједочи нам, да је та радња произашла из радионице, у којој је било вјештијех радника. Мотив урнеку је вијугаста грана, из које избијају цвијетови, испуњени мином (емајлом). Технички зове се ова мина „émail cloisoneé". Радња сама по себи не би била управо мучна, да је челенка скована од тврђе ковине него што је сребро. Злато и бакар могу се лако емајлирати, јер се у ватри доста тешко тале; код сребра догађа се доста пута, да ће се уз мину и сребро сталити и тијем читава радња покварити. За сребро ваља за то узимати врло мекани емајл и ватру пажљиво регулирати; све то умије учинити само вјешти мајстор и за то нам управо ова челенка показује, да је њезин мајстор био вјештак у својој струци.

Грб на врху чекрка је мађарски: с лијева четири ријеке, с десна три хумка, од којих је средњи окруњен, те носи патријархални крст. Тај крст је с обје стране аграфе искрхан, по свој прилици хотимице.

О чекрк челенке утврђено је пет ланчића са доста дугачким иглама на крају, којима је врх на куку увијен. Овим иглама приквачила би се челенка на калпак, да не отпадне.

Грб и техничка вјештина, којом је читава челенка израђена, свједоче нам, да је то мађарска радња, можда из Будима, гдје је још прије својих 50 година филигранска радња била на добру гласу. Будимске кујунџије бијаху у XVII. и XVIII. вијеку опће познати, те се натјецаху с најбољим италијанским мајсторима ове струке.

Мјере те челенке јесу:

Тежина 506 грама.
Висина чекрка 30 центим.
Дуљина највећег пера 45 центим.
Дуљина мањих пера 23 центим.
Дуљина тоболца 8 центим.

А како је ова челенка доспјела у Босну и када? На та питања, на жалост, не можемо дати потпуна одговора. Едали је заробљена на бојним пољанама у краљевини Угарској или Славонији за доба крвнијех бојева, што их је аустро-угарска држава водила са турском царевином; или је остала у Босни код које навале аустријске војске, у чијим су редовима племићи мађарски јунаштвом се истицали? — Мени бијаше могуће испитати само ово.

Биће томе 50—60 година, што је у Бањојлуци умр'о пошљедњи мушки потомак некоћ слављене мухамедовске породице Авдушиновића. Његова удовица, хоџиница Авдушиновићка, која је преминула прије својих 40 година, даровала је пред

смрт ову челенку тада једва 20 година старом Хамиду Хусеђиновићу. Његов супруг, који је као хоџа био опће штован и љубљен, добио је челенку прије каквих 70 година од свог старијег брата Мехмед-аге Авдушиновића, овај пак наслиједио је челенку од свог дједа Ибрахим-аге. Породична традиција говорила је, да је овај Ибрахим ага ту челенку добио управо од султана. Кад је наиме починио неко јуначко дјело у бојевима у Унђуровини (Мађарској), поклони му султан зелен бајрак ата арапске крви, спахински ферман и нашу челенку. Веле да је тада Ибрахим ага био нешто преко 20 година стар. Незна се ни име султану нити доба, када је Ибрахим ага та одличја примио, а ферман, који би нам ову загонетку одгонетнуо, изгубио се, премда га је хоџиница Авдушиновка до своје смрти чувала као неку светињу.

Када узмемо у обзир, да је хоџа Авдушиновић прије 70 година добио челенку од свог брата Мехмед-аге, који је, како веле, доживио 80 годину; кад надаље узмемо у обзир, да су отац и дјед овога Мехмеда по казивању такођер доживјели лијепу старост: то се чини доста вјероjатно тврђење традиције, да је наша челенка прије каквих 190—200 година дошла у посјед Авдушиновића.

Ако дакле и не знамо повијести овој челенци, ни имена оном мађарском јунаку, који се је њоме китио и са чије је главе уграбљена јамачно у неком боју: то ипак држимо, да ћемо овијем описом задовољити жељи многих наших пријатеља.

Коста Херман.

Nove vrste i varijetete Otiorrhynchus-a iz južne Bosne i Hercegovine.

od V. Apfelbecka.

(Otiorrhynchorum species et varietates novae e Bosnia meridionali et Hercegovina, — a Victore Apfelbeck).

1. Otiorrhynchus Emiliae.

Niger, adiposus; oblongo-ovatus; caput et thorax — lateribus densius-griseo-luteis squamulis tectus, elytrae plus minusve dense squanulis metallicis piliformibus vestitae; rostrum rude rugoso-punctatum, sulcatum, capite fere duplo longius, thorax rude granulatus, longitudine latior; elytrae in mare latitudine tertia parte longiores, in ♀ paulo ventricosae, punctato-striatae, in striis punctis tenuibus, interstitiis exasperatis, parvulis planisque granis, in ♂ sicut in ♀ secundo et imprimis tertio aut tertio modo interstitio convexo. Pedes nigri, femoribus muticis valde incrassatis, tibiis apice spinulosis, in mare tibiis anticis in medio dilatatis. Antennae robustae, longitudine mediocres, funiculi articulo secundo primo longiore. Lg. 9—10 mm., lat. 4—5 mm.

Crn, masna sjaja; glava i vratni štit, ovaj osobito po stranama, obrasao žuto-sivim, a pokrilje manje-više gustim (osobito po stranama i prema vrhu) metaličnim ljušticama, koje su nalik na dlake.

Rilce krupno; smreškano istačkano, brazdovito, a brazda uzdužnom cjevčicom razdijeljena, skoro dva puta tako dugačko, koliko glava. Tjeme krupno istačkano; vratni štit krupan, na ploči plosnato zrnast, u prednjoj trećini najširi, sprijeda po malo, a prema osnovici odjednom vrlo sužen; širi je, nego li što je dugačak. Pokrilje u ♂ za trećinu dulje, nego li što je široko, a u ♀ nešto dulje, nego u ♂ i nešto trbušasto prošireno, istačkano prutasto, tačke u prugama plosnate, prostori izmegju njih hrapavi i imaju vrlo sitna plosnata zrnca. U mužaka, kao i u ženke drugi, a osobito treći ili samo treći megjuprostor jače uzdignut, a ostali skoro su plosnati.

Noge crne, bedre jako odebljale, a sve goljenice imaju po jedan kratak i jak trn. Prednje su goljenice u ♂ po sredini prema unutrašnjosti proširene. Pipci su jaki, prilično dugački; drugi članak biča dulji od prvog, treći nešto dulji, nego li je širok, 4. i 5. toliko su dugački, koliko i široki, kratko eliptični i tako široki kao treći, 6. i 7. su krugljasti, jednako široki, ali širi od petog. Dugačak je 9—10, a širok 4—5 mm.

Ima ga u okolini Sarajeva i kod vrela Bosne pod kamenjem. Našla ga je moja supruga i za to posvećujem njoj ovu vrstu. Ova i dvije vrste što slijede, broje se u hrpu bicostatus-a Boh. i gemellatus-a Stierl. (16. hrpa Stierlinovih tablica za opredijeljivanje evropskih Curculionida). Od bicostatus-a razlikuje se metaličnom dlakom pokrilja i tim, što su u mužaka, kao i u ženke slabo uzdignuti megjuprostori na pokrilju; a od gemellatus-a razlikuje se vrlo lako opet tim, što nije ploča vratnog štita istačkana, nego podjednako zrnasta, a nadalje se još razlikuje dlakom i tim, što je megjuprostor sveden.

2. Otiorrhynchus Henschi.

Niger, opacus; pube cana pulverulenta brevissima vestitus; rostrum carinatum, capite plus duplo longius, rugosum; thorax plane granulatus, lateribus valde rotundato-ampliatus, longitudine latior; elytrae punctato-striatae, in striis punctis profundis, in ♀ subtilioribus, interstitiis densissime et subtilissime punctatis, perspicua grana gerentibus, in ♂ secundo et tertio interstitio convexo, in ♀ omnibus interstitiis fere aequaliter subconvexis. Pedes nigri, femoribus muticis valde incrassatis (♂), tibiis apice spinulosis, tibiis anticis etiam in ♂ simplicibus (non dilatatis). Lg. 7·5—8 mm. lat. 3·5—4 mm.

Crn je i taman; odjeven je bijelo-sivim, prahu naličnim, manje-više gustim runom. Rilo mu je cjevkasto, $1^1/_2$ puta dulje od glave i smreškano. Tjeme je osobito fino i plitko istačkano. Vratni štit plosnato zrnast, sa strana jako zaokruženo proširen, širi je nego li je dugačak, skoro oko sredine najširi, sprijeda po malo, a prema osnovici od jednom vrlo sužen. Pokrilje istačkano prutasto, tačke su u prugama duboke, a u ♀ pliće. Megjuprostori su izvanredno gusto i fino istačkani i svi imaju vrlo jasna zrnca. U ♂ jest drugi i treći megjuprostor nešto više, a ostali su vrlo malo nadignuti, a u ♀ skoro su svi jednako presvogjeni. Noge i pipci su kao i u prijašnje vrste, samo što su prednje goljenice u ♂ normalne (t. j. nijesu proširene.) Duljina 7·5—8 mm; širina 3·5—4 mm.

Manji je i vitkiji od prijašnjeg; osobito ženka nije onako nespretna. Našao ga je i njih više sabrao kod Bileka u Hercegovini moj prijatelj c. kr. pukovnijski liječnik gosp. Dr. Hensch.

Ova je vrsta u blizom srodstvu sa O. gemellatus-om Stierl. i sa prijašnjom; ali se ipak razlikuje od onog jednako zrnastim vratnim štitom i plosnatim megjuprostorima u ♀, kao takogjer i po gornjoj strani na prah nalikom dlakom; a od O. Emiliae razlikuje se osobito dubokim tačkama u prugama pokrilja, mnogo krupnijim i gušćim zrnima na megjuprostorima i manjim, slabijim tijelom.

3. Otiorrhynchus liophloeoides.

Niger, splendore carens; caput et thorax pilis longis haud erectis vestitus; rostrum capite plus duplo longius, planum, carinatum, rude punctatum, thorax granulatus, lateribus valde rotundato ampliatus, longitudine latior, elytrae punctato-striatae, ubique (etiam in interstitiis) aequaliter et tenuiter granulatae, pube cupreo-metallica densi aequalique tectae, in ♂ secundo et tertio interstitio plus, quarto, quinto et septimo minus convexo, in ♀ omnibus interstitiis fere aequaliter subconvexis; elytrae in ♂ oblongo-ovatae, latitudine tertia parte longiores, in ♀ breviato-ovatae, valde convexae, latitudine paulo longiores. Pedes longi, in ♂ robustissimi, femoribus valde incrassatis.

♂ Long. 10—11 mm. lat. 5 mm.
♀ „ 8·5—10 mm. lat. 4·5—6 mm.

Crn, bez sjaja. Glava i vratni štit obrasao dosta dugačkim prileglim dlakama. Rilo $1^1/_3$ puta dulje od glave, skoro ravno, cjevkasto, krupno istačkano, na tjemenu su velike, ali plitke tačke, vratni štit je zrnast, na stranama vrlo zaokruženo proširen, u prednjoj je trećini najširi, sprijeda po malo, a prema osnovici odjednom jače sužen, mnogo širi, nego li je dugačak. Pokrilje istačkano prutasto, tačke u prugama prilično velike, u ♀ pliće, pokrilje je svagdje (pa i pruge) jednako fino zrnasto. Pokriveno je bakreno metaličnim (pogdjekad metalično zelenim) dlakavim runom. U ♂ jest 2. i 3. megjuprostor jače, a 4, 5, i 7. slabo uzdignut, a u ♀ prilično su svi jednako presvogjeni.

Pokrilje je u ♂ dugoljasto ovalno, za trećinu dulje, nego li je široko, a u ♀ kratko jajoliko, vrlo presvogjeno i samo za malo dulje, nego li je široko. Noge su crne, u ♂ vrlo jake, bedra jako debela. Pipci su kao i u prijašnjih dvijn vrsta.

Duljina ♂ 10—11, širina 5 mm.
„ ♀ 8—10, „ 4.5—6 mm.

Gosp. Hensch skupio je od ove vrste više eksemplara kod Bileka u Hercegovini. ♀ nalikuje širinom i svojim kratkim presvogjenim tijelom na genus Liophloeus. Ta vrsta broji se takogjer u hrpu bicostatus-a i ako nije s njim u blizom srodstvu.

Od pregjašnih dvijn vrsta razlikuje se svojim većim i jačim tijelom, svojim pokrovom, a osobito jednako fino zrnastim pokriljem.

4. Otiorrhynchus niveipictus (sarajevensis mihi i. l.)

Niger, ♂ pubescentia subtilissima, elytrarum angulo humerali et elytrarum apice squamulis niveis metallescentibus, ♀ ubique plus minusve squamulis fusco-metallicis vestitus; rostrum carinatum, dense punctatum, capite dimidio longius, antennae graciles, funiculi articulo secundo primo valde longiore, thorax longitudine paulo latior, lateribus valde rotundatus et convexus, fere globosus, dense, aequaliter et subtiliter granulatus, tenuiter carinatus; in ♂ elytrae oblongo-ovatae, in ♀ breviato-ovatae, punctato-striatae, interstitiis subconvexis, et tenuiter granulatis, ♂ abdomine impresso, segmento anali apice profunde impresso, ciliato; pedes nigri, fortes, tibiis intermediis ante apicem emarginatis, tibiis posticis ciliatis.

♂ Long. 9—10·5 latit. 4—4·5 mm.
♀ Long. 9—9·5 latit. 5—5 5 mm.
Pedibus rufis : var. sarajevensis.

Crn, gornja je strana u ♂ skoro gola i samo je na vrhu pokrilja posuta dlakama, sličnim metaličnim ljušticama; na korjenu pokrilja čine svjetlo-srebreno bijele ljuštice na obje strane dobro označene manje-više produljene pjegice. U ♀ jesu ljuske po boji i duljini vrlo različne. U svježeg ♀ eksemplara odjevena je gornja strana metaličnim dlakama, sličnim ljušticama. Rilo je cjevkasto, gusto istačkano, za polovinu dulje od glave. Pipci su vitki, drugi članak biča mnogo dulji od prvog. Vratni štit nešto dulji, nego li je širok, sa strana jako zaokružen i presveden, skoro krugljast, gusto jednako fino zrnast, fino cjevčast. Pokrilje u ♂ duguljasto ovalno, u ♀ kratko jajoliko (mnogo kraće, šire i presvedenije, nego u cribrosusa) istačkano prutasto, megjuprostori su slabo presvedeni i fino zrnasti. U ♂ je analni odsječak na vrhu utisnut i obrastao dugijem dlakama. Noge crne, vrlo razvijene, u ♂ samo su srednje goljenice od vrha jasno zaokrajčene, stražnje goljenice ♂ dugo su dlakave, prednje i srednje goljenice ♂ oboružane na vrhovima vidljivom, a stražnje vrlo nejasnom kukom. Prednje su goljenice pred vrhom savijene.

Duljina ♂ 9—10.5, širina 4—4·5 mm.
„ ♀ 9—9·5, „ 5—5 5 mm.

Var: sarajevensis. Noge crveno-smegje.

Ovu vrstu našao sam na Igman-planini kod Ilidža, a varijetetu sarajevensis u šumama Vučije-luke kod Sarajeva. Ta vrsta živi na crnogoričnom drveću i to u šumama, koje su na višim bregovima. Izvanredan je način prebivanja. Čudnovato je da su ♀♀ mnogo regje, nego ♂♂; izmegju kakovih 40 komada nagjoh samo nekoliko ♀♀. Varijetetu sa crvenim nogama našao sam samo u šumama Vučije-luke i to samo ♀ eksemplare.

Čini se, da je ova životinja slabo rasprostranjena; jer osim spomenutih mjesta ne nagjoh je ni na kojem drugom.

Radi toga, što su povinute prednje, a okrajčene srednje goljenice, broji se ova vrsta u hrpu cribrosus-a. (6. hrpa Stierlinovih tablica za opredijeljivanje evropskih Curculionida).

On je najbliži arrogans-u Friw. i to svojim krugljastim vratnim štitom, ljuskavim pokrovom ♂♂, duljinom drugog članka pipka i ustrojstvom goljenica ♂ (samo su srednje goljenice okrajčene), ali se osobito razlikuje od njega dugačkim rilom i rezbarijom vratnog štita, koji je u arrogans-a istačkan,

a kod ovog uvijek zrnast, pa nadalje rezbarijom pokrilja, koje je u arrogans-a u redovima istačkano i imaju istačkane slabo smreškane megjuprostore, dok je u niveipictus-a istačkana prutasto, a megjuprosto su fino zrnasti. — Od cribrosus-a razlikuje se ljuskavim pokrovom ♂ i širim, kraćim i zaokruženijim oblikom tijela ♀; dugačkim rilom, duljinom drugog članka u biča, postrance vrlo zaokruženim skoro krugljastim, zrnastim vratnim štitom i ustrojstvom goljenica ♂; jer dok su u niveipictus-a samo srednje, to su u cribrosus-a sve goljenice pred vrhom okrajčene.

Čini se, da je ova vrsta prelaz od cribrosus-a k arrogans-u.

5. Otiorrhynchus (Dodecastichus) geniculatus Germar var. Gangelbaueri.

Elytris inaequaliter disperse granulatis, granis fortibus et inaequalibus, evidenter striato-punctatis; tibiis anticis tantum in ♂ denticulatis; squamulis aureis, maculis diffluctis, ♂ segmento anali apice subtiliter impresso, et breviter crinito; pedibus rufis, geniculis nigris.

Pokrilje nepravilno rijetko zrnasto, razgovijetno prugasto istačkano, a zrnca su krupna i nejednaka. Prednje goljenice samo u ♂ razgovjetno nazubljena. Ljuske pokrova zlataste po nejasnim pjegama. Analni odsječak u ♂ na vrhu plitko utisnut i kratkim dlakama obrasao. Noge su crvene, a koljena crna. Živi na lisnatom drveću u šumama na srednjoj visini u okolini Sarajeva (Igman, Vučija-luka). Razlikuje se od tipičnog geniculatus-a rezbarijom pokrilja, slabo ili (u ♀) nikako ne nazubljenim prednjim goljenicama i zlatastim ljuskama.

6. Otiorrhynchus geniculatus, var. aurosignatus Strl.

Elytris planissime granulatis, transversim-rugosis; maculis squamosis rotundatis evidenter definitis, valde metallescentibus. ♂ segmento anali apice subtiliter impresso, longe hirsuto.

Prednje goljenice u ♂ jače, a u ♀ mnogo slabije ili skoro nikako ne nazubljene. Pokrilje vrlo plosnato zrnasto, poprijeĉno smreškano (osobito su u ♂ zrna nejasna i u poprijeĉne mreške rasuta), samo su nutarnje pruge tačaka razgovjetnije, tačke veće i jedna od druge više razmaknute. Ljuske pokrilja u omegjašenim okruglim pjegama vrlo su metalično zelene ili zlataste. Analni odsječak ♂ slabo utisnut i obrasao čupercima dlaka. Živi isključivo samo na četinjačama visokih šuma (Vučija-luka, Igman). Ovo je najraširenija vrsta. Od tipičnog geniculatusa razlikuje se i osobito se odlikuje plosnato zrnastom, poprijeĉno namreškanom rezbarijom pokrilja i svjetlim zlatno-zelenim okruglim pjegama ljusaka.

7. Otiorrhynchus geniculatus var. Eppelsheimi.

Robustior et major. Elytris aequaliter granulatis, paulum transversim-rugosis; squamulis opacis, virescenti-griseis vel fuscis submetallicis; ♂ segmento anali apice profunde impresso, brevissime et parum crinito. Pedibus nigris.

Jači je i veći. Pokrilje jednako zrnasto, mjestimice poprijeĉno smreškano. Prednje goljenice kao u prijašnjeg. Ljuske u dugačkim pjegama tamne, zeleno-sive ili smegje, slabo metalične. U ♂ analni odsječak dublje utisnut,

vrlo kratak i slabo dlakav. Noge sasvim crne. Živi na lisnatom drveću po višim mjestima. (Trebević).

8. Otiorrhynchus geniculatus, var. herbiphagus.

Otiorrh. genicul. v. Eppelsheimi valde similis; elytris inaequalius granulatis minusque transversim-rugosis; maculis squamosis plus minusve diffluctis, cupreo-metallicis, thorace rudius dispersiusque granulato, granis minus deplanatis; ♂ segmento anali subtiliter impresso, evidenter crinito. Pedibus nigris vel piceis.

Najsličniji je pregjašnjem, ali manji. Pokrilje nejednako zrnasto i mnogo manje poprijeĉno smreškano. Ljuske manje pjegave, više nejasne i metalično-bakrenaste. Vratni štit krupniji i rasutije zrnast, zrnca su manje sploštena. Rezbarija vratnog štita vrlo je slična ili jednaka var. Gauglbaueri. U ♂ analni odsječak plitko utisnut, ali štetinjaviji nego li u pregjašnjeg. Noge crne ili kao smola smegje. Alpinska vrsta. Živi samo na megji drveća visokih bregova i to na zeljastom bilju (Treskavica planina. Juli).

* * *

Ako se uzme u obzir materijal o geniculatus-ima, kojim raspolažem, onda pada dolomitae kao vrsta; jer se biljeg: nazubljene prednje goljenice, ne može održati kao karakter specije (manje-više je razlika u spolovima, a ponajviše nema je niti megju njima), isto tako je i širina čela vrlo nestalna.

Neka za to glasi: Prednje goljenice u oba spola unutra nenazubljene: **geniculatus var. dolomitae Kies.**

9. Otiorrhynchus truncatus, var. viridilimbatus.

Elytrarum thoracisque lateribus viridimetallicis squamulis dense tectus.

Od svoje pravrste tim se vrlo odlikuje, što su mu okrajci pokrilja a i ponajviše stranice grudnog oklopa gusto odjevene svjetlo-zelenim, metaličnim ili zlatastim ljuskama. — U ostalom kao i tipična vrsta.

Po višim bregovima u okolini Sarajeva živi na crnogoričnom drveću i dosta je rasprostranjen, ali se nalazi samo pojedince. (Trebević, Vučija-luka, Igman). Jedan eksemplar imam iz Mostara (Keller). S toga se čini, da je ova životinjica dosta rasprostranjena po Bosni i Hercegovini. Pravrste nema ovdje.

Svi eksemplari, što ih ja imam, imaju zelene ili zlataste ljuske, koje se sasvim ne gube niti u već otrljanih eksemplara.

Sarajevo mjeseca maja 1889.

Два хералдичка споменика из Босне.

Хералдичких знакова имаде по Босни и Херцеговини доста често. Скоро свима фали хисторијски тумач, те су нам за то неразумљиви, а остаће неразумљиви тако дуго, док добра срећа и марљиво проучавање не намакну ваљане одгонетке за овај овдје још нетакнути предмет. Ти споменици, већином грбови уклесани по стећцима и гробним плочама, хералдички су једноставно израђени, а тумач би им био лахак, да се до

њих забиљежило име племићке породице, којој су били знак. Ова два грба, која приопћујемо, занимива су с тога, што се у њима не састоји грб само од штита, на којем се налази мач или крст, већ су богатије израђени. Занимиви су надаље такођер с тога, што би се могли доводити у савез с именима и крајевима, који у прошлости босанској играше велику улогу.

Први грб налази се недалеко од Олова код села Д. Бакићи усред гаја. Споменик, на којем је грб уклесан, имаде облик четверобрида обелиска, 2·5 м. висока ступа, који завршује у пирамиду са доста големом кругљом. Овај споменик је један од најљепших средовјечних споменика босанских, а уријешен је богато клесаријама. Вјештина у изради тих клесарија није баш највећа, али приснодобивши их с другим богумилским споменицима,ваља том самотном ступу, који лежи сред лијепе шумице, у сваком погледу дати предност.

Бридори ступа уријешени су уклесаном пругом, сплетеном у облику конопца, а слично израђене пречке раздијељују сваку од четири стране ступа у три поља. Горње и доње поље уријешено је су два пара вијака, сложених на облик латинског слова „S“, а међу њима налази се једна или двије руже. Грб налази се у средњем пољу, те се састоји од штита и од главе. Глава је доста нејасно израђена, а без каке бар фантазије тешко би било одлучити, какву звјерку приказује. Са врата те звјерке наставља се тијело без ногу, савито као змајево

тијело, те обухвата с једне стране штит. Десно над штитом налази се звијезда.

Сâм штит је маљушан, без икака знака.

Разлог, зашто у штиту нема хералдичког знака, биће тај, што дотични кипар није био доста вјешт свому послу, па није могао у онај мали штит уклесати грба, а може бити и тај, јер није хтио опетовати, што је већ над штитом исклесао.

По правилима хералдике први је услов да се оно, што се на штиту налази, прикаже и над њим, па нема сумње, да би се празно поље штита имало попунити опет звјерском главом и звијездом.

Слично стилизовану звјерку нашао сам на једном новцу Ђорђа Страцимировића,[1]) гдје она представља вучју главу, а на новцима Балшића налази се често уз штит и звијезда, било цијела, било располовљена. У фојничком грбовнику налази се та звијезда само у штиту грба породице Балшића, а вучија глава на шљему.

Што се тиче предјела, у ком се налази тај обелиск, то је он некоћ био позориштем важних догађаја. На близо бијаше град Олово, некоћ имање славних племића босанских Павловића. Тадања варошица Олово са својим рудокопима олова, била је у оно вријеме на добру гласу, понајвише рад трговине с оловом, овој за Босну тада важној трговачкој роби.

Идући из Олова у Д. Бакиће виде се још данас уз пут остаци старог зиданог водовода, који је био спојен са мајданима, те је тјерао млинове. Идући кроз Долове опазићеш лијево и десно покрај пута сред шуме развалине многих кућа, а над порушеним зидовима израстоше стољетни храстови и букве. Нема сумње да је ту била велика насеобина рудара и трговаца. Изишавши на чистац пред Дôње Бакиће, налази се некадања „platea publica“ „Vaoturcha“ и „Purgara“, како се зваху прије талијански а послије саксонски рудари, који бијаху ондје насељени.

Рушевине у Доловима народ још и данас зове „Варошиште“, а онај чистац пред Бакићима „Трговиште“. Народ прича да је ту некоћ било свјетско трговиште, на коме се сакупљало народа са свију страна свијета.

У самим Бакићима имаде рушевина црквице, чији се зидови до 1 м. над површином још и сада виде. Била је дугољаста облика (8·12 м.), а ваљда у готском слогу сазидана. Зидине обрасла је густа, скоро непрокрчива шикара, а сред ње израсло је прилично големо древеће.

Око цркве налази се до 20 надгробних плоча, које су уријешене било крстовима било мачевима и увојкама, сличним онима у обелиска. Каквих 200 корачаја на југ налази се лијепо, каменим плочама озидано врело. Народ зове то врело „Купалиште“, и вели, да су се у њем купале жене и дјевојке из Олова, кад би дошле амо на „свјетски вашар“.

* * *

[1]) Љубић: Југосл. новци XIV. 4.

Други споменик, што га у слици приопћујемо, усјечен је у големи стећак код Забрђа близу Тарчина.

Стећак од вапнаца висок је 1·80 м., дугачак 2·20 м. и лежи на големој плочи од шкриљца, на монолиту, који је 3·4 м. дугачак и 2·20 м. широк.

Тај је стећак један од највећих и најљепших у Босни. Истесан је на облик саркофага, те му је забат уријешен крупном сплетеном врпцом. У прочељу исклесан је округли ћенар, а сред њега грб: вучија глава, а под њом штит.

Над штитом налази се натпис:

„Се зламение кнеза“

а на десној пространој плохи:

Радое великога кнеза босанскога
апостави синь * * * негов
ь кнезь Радичь з божиом помоћю
и своихь вѣрнѣхь асином ни сд . . .
омь ином помоћию него самь

То јест: Се зламение кнеза — Радое великога
кнеза босанскога, а постави синь неговь
кнезь Радичь з божиомь помоћју
и своихь виернихь а синомь ни сд(руг)омь
иномь помоћију него сам

Др. Трухелка.

Listina kralja Matije Korvina.

Ovom listinom, koja je izdana u Zagrebu godine 1481, daruje kralj Matija Korvin bosanskim franjevcima dva dalmatinska manastira. Listina čuva se u knjižnici samostana u Sutjeski, a glasi po latin. originalu:

„Mathias Dei gratia Rex Hungariae, Bohemiae etc. Fidelibus nostris magnificis Banis vel Vicebanis Regnorum nr̃orum Dalmatiae et Croatiae; item Capitaneis Castri et civitatis nostrae Scardonensis pñtibus et futuris pñtium notitiam habituris salutem et gratiam.

Quia nos sicuti superioribus diebus dum in Jaica agebamus duo illa loca seu monasteria, quae fratrem Allexandrum als̃ Abbatem de Gotho in pr̃ntia Dalmatiae tenebantur Religiosis fratribus ordinis Sancti Francisci (quos Veneti de insula Velje eo ꝙ, nr̃i fuissent subditi de quibusdam claustris exclusissent) eis ad inhĩtand dederamus et deputaveramus. Ita etiam modo ejusdem damus deputamus et assignamus per pñtes, Mandamus igitur fidelitati Vr̃ae firmiter ꝙtenus a modo imposterum annotatos fratres in pfãts Monasteriis per nos eis modo premisso datis contra quoislibet impeditores mostatores et turbatores omni studio et diligentia tueri defendere et manutenere debeatis. Secus ñ facturi pñtibus perlectae exhibenti restitutis.

Datum Zagabriae feria tertia px post festum beati Vincentii Martyris Anno Doñi Millesimo quadringentesimo octuagesimo primo, Regnorum nr̃orum Hungariae etc. vigesimo tertio, Bohemiae vero duodecimo.

(L. S.) (Pro rege?) **Thom. Epps Barac.**

Evo prijevoda:

Matija, božijom milošću kralj Ugarske, Ceske itd. našim vjernim i velmožnim banovima, ili podbanovima naših kraljevina Dalmacije i Hrvatske te kapetanima naše tvrgjave i grada Skadra, sadanjim i budućim, kojima će ovo doći na ruke, — pozdrav i milost!

Budući mi, kao što i onomadne, kad boravljasmo u Jajcu, ona dva naša mjesta ili manastira u provinciji Dalmaciji, koja primiše fra Aleksandra, inače opata gotskog, dadosmo i odredismo za stanovanje braći reda svetoga Franje (koje Mlječići protjeraše iz nekih manastira na ostrvu Krku, jer su naši podanici) — tako ih i ovom zgodom dajemo, odregjujemo i potvrgjujemo ovim (listom), a Vašoj Vjernosti tvrdo naregjujemo, da rečene fratre od sada i u buduće u spomenutim manastirima, što ih navedenim načinom darovasmo, protiv svih neprijatelja, buntovnika i klevetnika svom revnošću i gorljivošću (marljivošću) čuvate, branite i podupirate.

Pročitavši ovu povelju, da ne činite protiv te naredbe.

Dano u Zagrebu trećeg blagdana px poslije svetkovine blaženog Vinka-mučenika, u godini gospodina hiljadu četiri sto osamdeset i prvoj, našeg vladanja u Ugarskoj itd. dvadeset i trećoj, a u Češkoj dvanaestoj.

(Za kralja?) **Toma biskup Barac**, s. r.

papir s njega odlijepljen.

Старобосански натпис код хана Чоршулића

у тузланском котару.

† Сє лєжи Бранко Бєнков ч на (своио)
и землн на племєнитои тон (поставише)
на немь братиѣ бѣлѣгь милобра
ть и милько и синь то (у)сѣко
а писао га био тадь диѣ(кь) Матиѣ (?)
Новичь

Чита се: † Се лежи Браико Бенков(и)ч на (своио)
и земли на племенитои тои (поставише)
на нем братија бјељег, Милобра-
т, и Милко и син, то (у)сјеко
а писао га био тад дија(к,) Матија (?)
Новић,

У задњему је ретку у свези = ао у писао; аб у га био.

Овај сам натпис прочитао из фотографије [1]), те ми нијесу познате све околности о споменику (Усп. Viestnik hrv. ark. dr. год. 1889. (XI.) бр. 2. стр. 49—50—LX.).

Овај је споменик из тузланскога котара (у Босни), те је ондје и дан данашњи Бенковића. — За Бранко усп. Коријени од Ђ. Даничића на стр. 139 од Братослав. — У дубровачкому (у Брсечинама) су и сада двије обитељи Бенко.

Вид Вулетић-Вукасовић.

* * * *
*

Овај старобосански натпис налази се покрај пута, који води из доње Тузле у Зворник, недалеко од села Чакловица код хана Чоршулића у близини 80-тог километра. Чим је земаљски музеј почетком год. 1888. сазнао за овај натпис, одређено је да се фотографира. Натпис је усјечен на једној страни овелике плоче, истесане из камена-вапнаца, а састоји се од пет редака. Карактер слова доста је једноставан, лапидаран без икаква

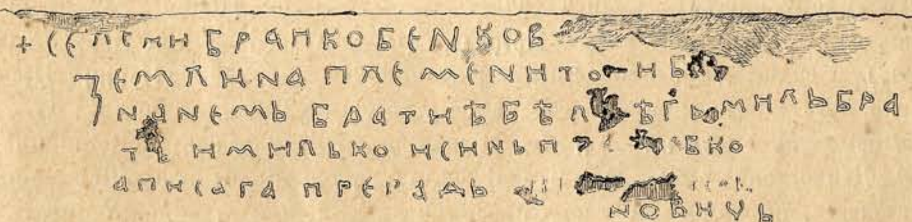
[1]) Фотографију ми је (доста лошу) доставио на употребљење за науку марљиви г. Др. Ћира Трухелка. Хвала му!

накита. Слова су прилично невјешто израђена и наличе епиграфски споменицима старијег типа из доба прије освојења Босне.

Ако текст овог натписа управо и није особито важан, то га приопћујемо у једну руку према жељи велештованог писца, а у другу за то, што неки истраживаоци босанских старина услијед погрјешног читања првог ретка дођоше до закључка, да је овај натпис покривао гробницу неког члана српске породице Бранковића.

Плоча показује многе удубине, које су у њој ваљда биле већ онда, кад је истесана из станца-камена.

Велевриједни госп. писац не ће нам замјерити, ако изјавимо, да се у неким тачкама не слажемо с његовом лекцијом овог натписа. У слици доносимо факсимил, који је начињен вјерно по фотографији.

У том факсимилу виде се на горњем рубу плоче два мјеста, одбијена у новије доба. Тиме је први редак веома штетовао, те се не може до краја читати. У самом тексту на више мјеста налазе се доста дубоке рупе што их је вода излизала; та мјеста ваља такођер узети у призрење, кад се натпис чита и тумачи.

Први редак попунио је г. Вулетић - Вукасовић по примјеру других надгробних натписа старобосанских; с наше стране морамо ипак примјетити, да у имену „Бенковић“ изнад слова „в“ не могосмо наћи слово „ч“, јер је и оно одбијено. Ми држимо, да име покојника није гласило „Бенковч“ већ „Бенковић“. У другом ретку г. писац послије ријечи „племенитој“ опетује словку „тои“ и схваћа је ваљда у значењу ријечи „ово“. Ваља нам истаћи, да у босанским натписима за демонстратив обично служи старословенска ријеч „си“, „сиј“ или „с'“. Мјесто словке „тои“ ми смо прочитали слово Б, а даљи текст је одбијен. Можда је ово слово почетак ријечи „баштини“, којој се у многим босанским натписима вели „племенита баштина“. Та фраза одговара нашој ријечи дједовина (у значењу племства), а њемачкој „Adelssitz“. Послије ријечи „племенитој баштини“ може се додати „поставише“ ако то допушта ширина колумне.

У трећем ретку прочитали смо мјесто „Милобратъ“ „Мил'братъ“. Примјећујемо, да се у старим босанским натписима слово „о“ и „и“ у именима, сложеним од основе „Мил“ (мио) често надомјешћује са „ь“. За примјер наваћамо, да се пише „Мильтѣнь“ (Милутин), Мильдражь (Милодраж) дакле и Мильбрать мјесто Милобрат.

У четвртом ретку не нађосмо двије задње ријечи то ȣсѣкко. Како се разабире из слике, испрекидана је задња ријеч удубинама; нама је успјело прочитати само слова п ≡ вко. Међу та слова може се ради онијех рупа мало шта уметнути, а кад се већ мора уметати, ми мислимо да не ћемо згријешити, ако уврстимо слово а; тако ћемо добити име „Павко". Када се у натпису спомињу имена браће покојникове, мислимо да се није намјеравало зашутјети име покојникова сина. Не мислимо да је писац овог натписа хотио употребити успоредо ријечи „то ȣсѣкко" и ријечи „а писа; нама се чини да би то био плеоназам, јер су у старобосанским натписима фразе „усијече" и „написа" или „писа" синонимне, те одговарају латинској „sculpsit".

Коначно ваља нам још изјавити, да у петом ретку не нађосмо цијели пасус између ријечи: „а писа га" . . . . . до „Нович". Ми прочитасмо само крсно име писца Прерадь. (Прерад је једно од најљепших имена), и задње двије словке презимена пишчева . . . . „Новичˮ Прве ставке презимена избрисане су, те се у онијем удубинама доста нејасно виде само три слова нв ≡ н ≡. Можда је презиме гласило „Војновић", или „Живојновић". Презиме Новић било би у опреци са непромјенљивим установама, по којима се творе презимена у овијем крајевима. У јужних Словена постадоше сва имена, која се свршавају на „вић" од посесивних супстантива, те је супстантив крсно име, било очево (како то још и сада бива у Русији), било праједово (како је то обичајно у Срба и Хрвата). Тако постаде од имена Војно — Војнов-ић, од Константин — Константинов-ић, од Јован — Јованов-ић итд. Новић је дакле само граматички додатак основи имена; та се основа у нашем натпису на жалост не може читати. Држимо да име писца нашега натписа није гласило само „Новић", него да је имало бар три словке.

Из наведених разлога мислимо, да смијемо овај натпис читати овако:

† Се [1]) лежи Браико Бенков(ич на својој)
земли на племенитој б(аштини. Поставише)
на немь братија бјељег [2]) Милѣбра
тѣ и Милѣко и син П(а)вко,
а писа га Прерадѣ (Вој?)нович

Уредништво.

---

[1]) Се = овдје

[2]) Бјељег = биљег. Ова ријеч у старој босанчици значи споменик. Слово ѣ употребљава се у старобосанским натписима разнолико. Често надомјешћује наше ие, је, често га опет ваља читати мјесто ја на пр. у ријечи братија. У ријечи бјељег прво ѣ сигурно је писарска погрјешка епиграфа Прерада; ми бар мислимо, да се са гледишта језикословног не може оправдати. Примједба уредништва.

Kako se našlo i diglo gnijezdo orla zlatana.

(Aquila chrysaëtos). U blizini Sarajeva.

Dne 1. maja 1888 god. baš u podne pogje iz Sarajeva malo društvance od sedam osoba u dvoja kola i uputi se pravcem prema Kozijoj ćupriji. Društvance ne bijaše samo slika bezazlenih teferičlija, nego ono izazivaše takogjer i pozornost svijeh prolaznika.

Premda u sred vremena, u kojem je lov zabranjen, ipak nas je svaki držao pušku sa kuršumom ili onu sa sačmom.

Od straga u prvijem kolima bijaše smještena golema pletenka (košara), a u drugijem sjegjahu čak i dva požarnika u potpunoj opremi. Sve to, a suviše još i množina konopaca, pojaseva i t. d. prikazivaše baš čudnovatu sliku.

Sada neka štropotaju obadvoja kola za časak prašnim putem, a mi ćemo u kratko razložiti čitaocu povod toj našoj čudnovatoj ekspediciji.

Možda se još sjeća mnogi od onih, koji su u Sarajevu bili u mjesecu septembru 1887. kad no je šuma gorila, na onu prilično veliku vatru, koja je u pravcu prema kaštelu krvavo rumenila nebo kroz više večeri; a tko to nije opazio, taj je možda svojim okom kružio sa onog mjesta miljackinog klanca, gdje no se novi put naprema Starom gradu zadnji put savija i uzdiže, da se opet spusti na prema hanu Bulogu, te se je uvjerio, kada su mu se tamo pokazale one impozantne stijene i onaj strašni klanac, u kom se u Miljacku sastaju potoci Mokranjčica i Paoštica, kako je bilo u ono vrijeme neizmjerno teško približiti se ognjištima vatre, koja se oku pričinjahu tako blizo, a osobito od stražnje strane.

Od prilike na istom mjestu rastao sam se 23. marta poslije podne sa svojim prijateljem R. Geschwindom, šumarem u Palima, sa kojim sam džabe kroz više dana putovao po snježnim bregovima, da za muzej pribavim rijetkost prvog reda — gnijezdo crne kreje (kreštelice, šojke). No za to smo ipak sakupili množinu drugih prirodnina, a bilo je i puno opažanja, koja se tiču osobito gradnje gnijezda bjeloglavog lešinara.

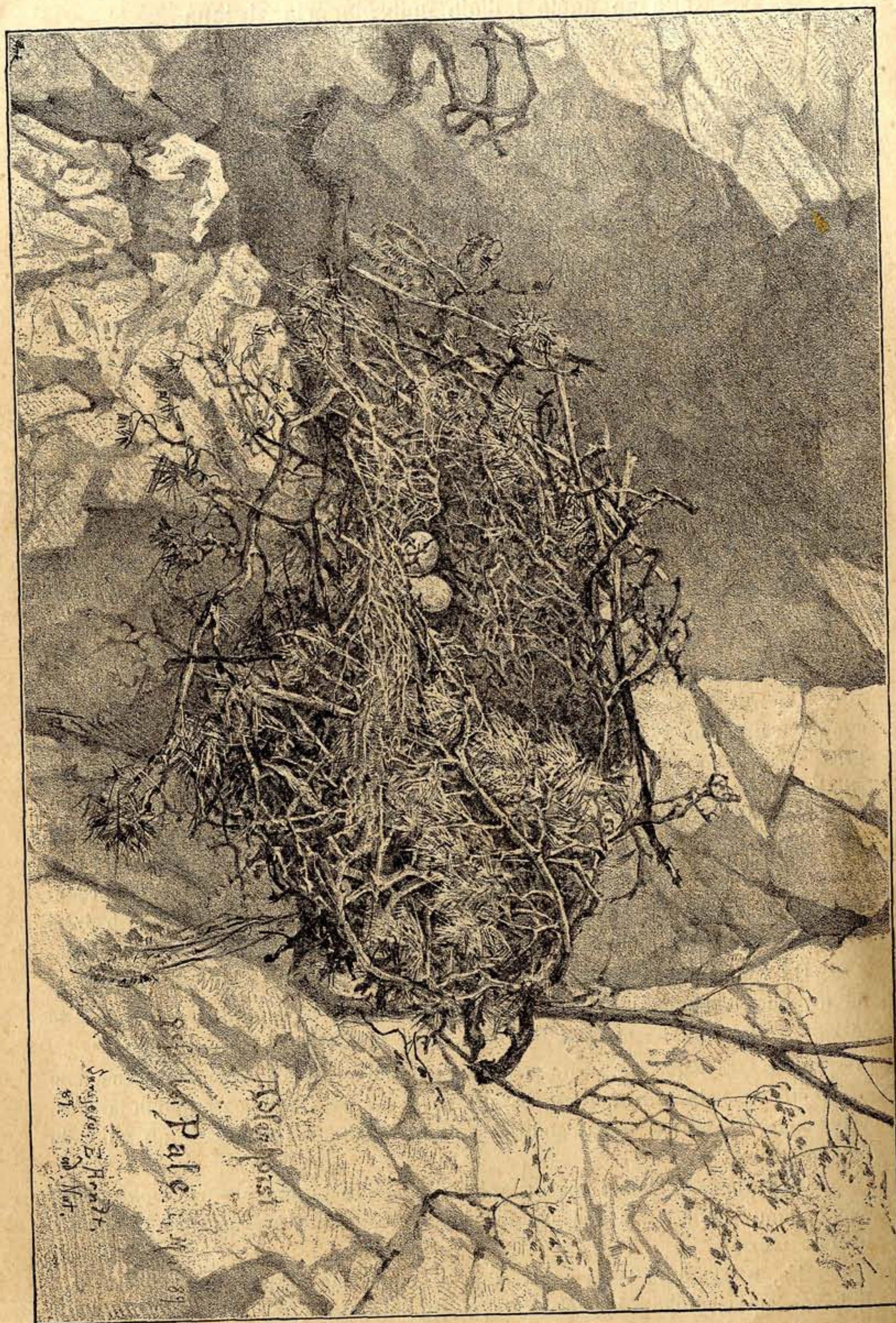
Samo nekoliko minuta kasnije slučajno spazi Geschwind na jednoj stijeni gnijezdo orla zlatana, baš u času kada se je hotjela jedna od starih ovih ptica zviždećim lijetom u gnijezdo spustiti; ali se ipak opet odmah pod oblake digla.

Od tog vremena posjećivano je to mjesto češće, jer je g. Geschwind hotio da to skoro načinjeno gnijezdo ove krasne ptice pribavi zem. muzeju, pa ga je za to, što sâm, a što opet bud koji lugar nadzirao.

Bilo s razloga, što su takova uznemirivanja postala orlu neprijatna, bilo opet, što su sada upozoreni pastiri više pazili na tog kradljivca njihovih janjaca, više, nego što mu je moglo goditi — ili bilo kako mu drago — ali gnijezdo ostade pusto.

Opis gnijezda, kao i njegov položaj dovoljan je bio, da od svoje strane sve učinim, pa da taj kraljevski prijesto, onako, kako je sagragjen, prenesem u zem. muzej.

Eto, u tu svrhu digla se 1. maja prije opisana ekspedicija, za koju nam ljubazni zapovjednik požarničke čete g. Huršid, dobrostivo dao dva od svojih najboljih momaka.

U Palima prenoćismo, a 2. maja ranim jutrom, vesela srca stigosmo preko Crkvišta na Orlovac, kojemu se na najvišem vrhu nalazilo gnijezdo.

Stijena, na kojoj je gnijezdo ležalo, jest na gornjem kraju prilično uzane prodrtine i poprijećno je 80 metara visoka. Kako je okrenuta naprema jugoistoku, to su je dobro zagrijale jake zrake prije poldnevnog sunca već i u to rano godišnje doba.

U okolo stoje vrlo na rijetko nagorene crne smrče, koje su svojom vlastitom žilavošću i uz prkos svoj množini smole ipak sretno preživjele višednevnu vatru.

Osim nekoliko pastira i mnogobrojnih lovaca rijetko tko obigje ove slikovite partije stijena, a to s razloga, što je od Sarajeva pristup preko Starog grada vrlo težak i u opće može samo ljeti dobar gorštak tamo doći.

Sa nekim strahom stajasmo svi s ovu stranu prodrtine i gledasmo u gnijezdo, koje baš napramno ležaše i promišljavasmo, kako bi bilo najbolje posao otpočeti.

Srećom raste na gornjoj strani stijene nekoliko vrlo starih crnih smrča, koje bijahu dosta jake, da drže onog, koji bi morao oko njih opasati konopac. Od tog mjesta samo par metara dublje, naigjemo na pukotinu, koja se u koso gubi i okončava se izdubinom, u kojoj je na drugom kamenu stijene gnijezdo sagragjeno bilo. U svemu trebalo se kakovih 15 metara po užetu spustiti.

Sada smo se brzo primili posla.

Slikar Arndt i ja stadosmo s ovu stranu strmine; on, da odmah sam škicira svaki pokret i položaj gnijezda a ja, da dovikujem zapovijesti onog, koji na konopcu visi, ljudima, koji gore rade; jer odozdo gore ne mogaše se neposredno razumjeti niti jedna riječ.

Megjutim konopci su bili odmotani, a prijatelj Geschwind bio je prvi, koji se, razgledavši još jednom uzao na kuki pojasa, bez svakog otezanja zaputio na put kroz zrak.

Na konopcu držao ga je preparator Zelebor i oba požarnika. Iza nekoliko strašnih minuta, za koje je vrijeme polagano dolje puzio i istodobno se o pukotinu lijevo otiskivao, dočepao se gnijezda.

„Pušti konopac za pet metara!“ — glasila je komanda.

Sada dogje red na mog lovca, štajerskog šumara Alojsa Wutte, koji je osim putovanja imao još i tu zadaću, da sobom na legjima ponese golemu pletenku (korpu), u koju će se gnijezdo smjestiti. Sa nešto muke pogje i to za rukom i tek sada otpoče brižna radnja njih obojice, koji se uspeše na malen prostor stijene. Taj rad pričini se opasnim, a još strahovitijim, kada je svaki svoj konopac odvezao, da se može što slobodnije kretati. Nesvjestice se ne bojaše ni jedan. Sa velikom mukom podvališe gnijezdo tek onda, kada su ga sa sjekirom i testerom riješili triju, kao ruka debelih i nevjerovatno žilavih jasenića. Po tom su ga legjima sa stijene lagano krenuli, a sa dobačenim konopcem toliko uzdigli, da su ipak mogli poslije nekoliko uzaludnih pokušaja, turiti pletenku ispod njega. Kada su ga dobro uvezali, onda je otpočeo tek najteži posao.

O jednom konopcu visjelo je gnijezdo u korpi, a o drugom prijatelj Geschwind, koji je onim konopcem neprestano upravljao i od izbočina stijene odupirao. Taj strašni prizor trajao je skoro četvrt sata; no za to je stajala pletenka sa gnijezdom na okrajku stijene dobro sačuvana.

Megjutim je Wutte ostao bez konopca dolje i bijaše baš lijepo pogledati, gdje se zabavljaše izravnavanjem mjesta i odstranjivanjem kamenja, da se druge godine nasele opet orlovi; jer on doista mišljaše, da im vrlo prija mjesto.

Poslije tog dobacismo mu konopac, te sada otpoče i zadnje izvlačenje. Na polovini puta htjede se Wutte obustaviti u pukotini stijene radi slijepih miševa, koje je tamo mislio naći; no budući ga ne čuše oni, koji ga izvlačiše, to ga baš u tom času svom snagom povukoše glavom u pukotinu stijene, što se svakojako smješnije pričinilo gledaocima, nego li njemu samom; no ipak za nekoliko minuta kasnije, stajaše i on na čvrstom tlu kod svojih drugova i sada uzdahnusmo svi laglje.

Prećutaću teško snašanje pletenke sa njezinom sadržinom kroz gusto grmlje pri žestokoj sunčanoj pripeci i teškoj žegji, te ću samo spomenuti, da smo oko šest sati svi sretno došli u gostoljubivu šumarevu kućicu, koja je sagragjena na vrlo prijatnom mjestu, te da smo sat i po kasnije odvezli gnijezdo na njegovo opredijeljeno mjesto.

Još mi samo preostaje opis samog gnijezda.

Sagragjeno je od suhih grana i grančica jasenovih, bukovih i smrčevih i to tako, da se dobro vidi, kako su jači komadi dolje smješteni. U premjeru ima najdeblja grana kakova 3 cm.

Poviše nje poslagane su dosta neuredno po okrajku gnijezda podebele smrčeve grane skupa sa lišćem, koje je bez sumnje snijeg odlomio, a orlovi ih u gnijezdo snijeli i njima duplje gnijezda načinili. Nešto suha lišća, nekoliko pahuljica i dva lijetna pera — to je srednja prostirka gnijezda, u kojem se nalaze još i dvije na čisto oglodane kosti. To je gnijezdo na svaki način upotrebljavano kroz više godina i samo je svake godine opravljano, jer nije vidjeti, da bi bio koji donji dio nagoren, dok mu je gornja naslaga složena od onog materijala, koji je ostao iza vatre.

Premjer mu je 110 cm; srednja visina 45 cm.

Poslije mjesec dana, kako je doneseno, vagnulo je 30 kilograma.

Svakako će biti, da malo koji, a možda niti jedan muzej u Evropi nema ovakog gnijezda.

Piscu ovih redaka biće osobito drago, te će zaboraviti na sve pretrpljene teškoće, kada bude mogao u novim prostorijama zem. muzeja pokazivati posjetiocima u što vjernijem obliku kuću najveličanstvenijeg orla izmegju svih naših orlova. Čitalac „Glasnika“ neka se pak s ovijem gnijezdom upozna iz slike, koju je vjerno po naravi slikao gosp. Ewald Arndt. —

Othmar Reiser.

Мач од туча извађен из Дрине.

Већ од дужег времена наша влада у споразумљењу са владом краљевине Србије ради на том, да на ријеци Дрини уклони оне запријеке, које спречавају пловидбу на овој пограничној ријеци. Приликом овијех

радња недавно се код „Радаљске аде“ извадио из корита Дрине бронцани мач, чију слику овдје доносимо. Мач овај достависмо ради оцјене Др. Фридрику Кенеру, управитељу кабинета за старине и стари новац у Бечу, и професору Ј. Сомбатију, чувару бечког ц. кр. природно хисторијског музеја; те нам та господа пишу о мачу ово:

Г. Кенер вели: Мач од туча, који се нашао код „Радаљске аде“, потиче из предримског доба, како то показује облик и врста ковине. Од сличних мачева, који се нађоше у Ердељу, Угарској и горњој Аустрији, разликује се овај мач с тога, што је необично кратак. Којој епоси такозваног бронцаног доба тај мач управо припада, то се поуздано казати не може; али се чини, да га можемо убројити у почетак такозване халштатске епохе. Предмети ове епохе, која допире до у V. стољеће прије Христа, налазимо свуда у средњој Европи; њојзи ће и овај мач прије припадати, него којој млађој фази.“

Г. Сомбати пише пак: „Код „Радаљске аде“ из ријеке Дрине извађени бронцани мач припада веома раширеном типу; овај се тип особито истиче ширином балчака (дршка), који бијаше обвијен дрветом, рогом, кости или тучом. Овакови мачеви нађоше се од Грчке до Скандинавије кроз цијелу средњу Европу, а у Грчкој нашао се у једној киклопској кући, јужно од Агоре микенејске (Mykenae), типични мач ове врсте, која се битно разликује од других дугих микенејских мачева. Берлински музеј за проучавање народа има један мач ове врсте, који ваљда потиче из доњег Мисира (Египта). Мађарска, која је најближа мјесту, гдје је нађен овај мач, дала је већи број оваких мачева, од којих се некоји посве подударају са мачем од Радаљске аде на пр онај, који је нађен у Ореску у земплинској жупанији и у Бесермењу у хајдуском котару (оба мача су у народном музеју у Будимпешти), надаље мач из Мункача у берешкој жупанији, који се налази у ц. кр. природно-хисторијском дворском музеју у Бечу. Предхисторијска збирка овог дворског музеја има још два овака мача из Виндиш-Фајстрица у Штајерској и 4 комада из громила халштатских. Број досада нађених мачева ове врсте прелази стотину.

Доба, којему овај мач припада, карактерисана је прелазом бронцане културе у прву културу гвожђа; ту добу зовемо халштатском перијодом. У гробиштима код Халштата налазе се покрај оваких мачева гвоздени ножеви и оружје. У сјеверној Њемачкој, Данској и Скандинавији спада наш мач у чисто бронцану епоху (и то у другу половицу исте), јер су стари народи ондје гвожђе стали употребљавати неколико стољећа касније, него у Алпама. Може се дакле узети, да се овај облик мачева у исто доба употребљавао у средњој и сјеверној Европи. То доба пада још у прву половицу оних тисућâ година прије Христа.

Предмети од бронце већ су чешће извађени из нашијех ријека. Или су такови предмети некоћ непосредно пали у ријеку, што примјерице можемо наслућивати код бронцаних ствари, које су извађене из Купе код Сиска; или их је вода из обале одронила и нанијела на наслаге пијеска. Ово би се могло устврдити за мач, нађен код Радаљске аде.

Два бронцана мача сродног типа извађена су са другијем стварима такођер из Дунава (дунавске матице, Donau Strudel) код Грајна."

* * *

Бронцани мач из Радаљске аде чува се у предхисторијском одјељењу нашег музеја. Мјере његове јесу:

Тежина	286½	грама
Дуљина	50	центим.
Дуљина балчака	6	"
" ножа	44	"
Ширина "	3	"
" балчака горе	4·5	"
" " доље	3	"

Коста Херман.

Ko je bio slikar fojničkog grbovnika?

Jedna od najznačajnijih starina katoličkog manastira u Fojnici bez sumnje je stari prijepis grbovnika nekadanje bosanske gospode. U tom prijepisu sačuvani su grbovi porodica, koje se za provale Turaka iseliše, te u tugjinstvu sačuvaše i ime i grb svoga plemstva; nadalje porodica, koje prigrlivši islamsku vjeru doduše promijeniše svoja porodična imena, ali su sačuvale tradiciju svog plemstva; najzad takogjer takovih porodica, kojima je tečaj vremena izbrisao trag i spomen. Fojnički grbovnik mnogi su precjenjivali, a mnogi mu porekoše historičku i heraldičku važnost. — Bilo kako mu drago, grbovnik je vrlo zanimiva starina a sva je nada, da će s vremenom i historička i heraldička znanost na temelju pouzdanih vrela u njemu ovjeroviti list po list, grb po grb.

Ovdje nije prilike ni tomu, niti opširnom opisu samoga grbovnika [1]), pa za to ćemo ga samo u nekoliko riječi opisati prije nego što pregjemo na samoga umjetnika, koji ga je slikao. Fojnički grbovnik naslikan je na krupnom papiru u velikoj četvrtini, te sadrži 141 list. Na prvoj strani prvog lista nalazi se naslikana Bogorodica u oblacima; pod njom golemi polumjesec, a popreko znakovi grba: u nakrst složene dvije grede, a na vrhu im po jedna okrunjena glava crnca.

Na drugoj strani ovog lista nalazi se u oblacima monogram Isusa, a pod njim sv. Kuzman i Damjan.

Prva strana drugog lista nosi naslov grbovniku, a na drugoj strani naslikan je sv. Jerolim, kako kleči pred krstom.

Treći list prikazuje u jednu sliku složene grbove svih slavenskih država na Balkanu, zatim slijede na posebnim listovima 10 grbova ovijeh država i 126 listova sa plemićkim grbovima.

Na zadnjem listu je opet sumarno složen grb nekih porodica.

[1]) Prvi put opisao ga je Fra Ante Knežević u „Zviezdi Zadarskoj" 1863.

Na naslovnom listu imademo slijedeći bosančicom pisani natpis:

t. j. „Rodoslovje bosanskoga aliti iliričkoga i sarpskoga vladanja zajedno postavleno. Po Stanislavu Rubćiću popu; na slavu Stipana Nemaćnića cara Sarbćlena i Bošćnana 1340".

Pod tim naslovom pripisano je latinski:

Codicem hunc continentem varia Stemmata plurium Nobilium Familiarium Bosnensium jam ab immemorabili tempore a captivitate nemque Regni Bosnae studiose conservatum fuisse a Rdis Pribus Franciscanis Familiae Fojnicensis testamur Nos Frater Gregorius a Varess Episcopus Rupensis et Vicarius Aplicus in Bosna Othomana dicta Argentina, praecipue vero in olim Episcopatu Dumnensi.

Suttiscae Die 6. Julii 1800.

Pečat Biskupov — Ita est: **Fra Gregorius** Episcopus et Vicarius Apostolicus Mppa.

Pečat samostana Sutjeske

Iz toga slijedi, da je sadanji fojnički grbovnik prijepis starijega rukopisa i da je načinjen 1800. a original, koji je na žalost propao, da je načinjen od popa Stanislava Rupčića u godini 1340.

Taj prijepis nije jedini, koji se načinio; megju ostalima posjeduje carska dvorska biblioteka u Beču mnogo stariji prijepis, što ga je načinio Bošnjak Marko Skorojević na dar nadvojvodi Franji Ferdinandu († 1654), sinu cara Ferdinanda III. Drugi prijepis načinio je Fra Krešić 1837. za grofa Vladislava Festetića, a po manastirskoj tradiciji fojničkoj nalazi se vrlo stari

prijepis ili možda original grbovnika u biblioteci manastira na Svetoj gori Atosu.

Taj grbovnik snimio je Korjenić-Nevrić još god. 1595. kako sam veli „iz libra veoma stara, koji se nagje megju starim knjigama librarije monastirovi svete gore, reda slavnoga i dičnoga Bazilije."[1])

Asboth u svojoj knjizi „Bosnien und die Hercegovina" (strane 442—446) poriče grbovniku osobitu starost, koju bi imao po naslovnom listu, a zaključuje to iz slijedećih razloga: U grbovniku imade grbova, u kojima se nalaze megju znakovima topovi (na primjer u grbu obitelji Dobijevića), što je anakronizam, jer su prvi topovi došli u Bosnu za ratovanja hercega Stjepana sa Dubrovnikom. Nadalje misli Asboth, da se moto na zadnjem listu grbovnika „Semper spero" odnosi na tursko ropstvo, a one dvije grede, okrunjene glavama, što se u tobožnjem bosanskom grbu ukrštavaju, drži da su postali od pašinskih tugova (Pferdeschweif), i dodaje da su tugovi na istom grbu u drugom heraldičkom spomeniku, u Rodoslovju sutinskom, jasno izraženi.

U pogledu ovog argumenta valja mi primjetiti, da se valjda osniva na netočnom poznavanju dotičnog spomenika, jer i sutinsko rodoslovje pokazuje na vrhu greda okrunjene glave crnaca. U ovim glavama spuštaju se niz vrat debeli pramovi kose, a to je možda zavelo Asbotha da ih drži za kitu od tugova. Mimogred budi rečeno, da se tobožnji bosanski grb u ovom rodoslovju doista razlikuje od grba u fojničkom grbovniku, a čudim se da dosada niko te razlike nije istaknuo. U jednom nalazi se u srdašcu (Herzschild) mjesec i zvijezda, u drugom (u rodoslovju) kruna, ista kruna, koju vigjamo na grbu u Jajcu i u raznim varijacijama skoro na svim novcima bosanskih vladara.

Asbothova tvrdnja u pogledu starosti grbovnika sigurno je osnovana; pročitavši naslovni list i prolistavši po grbovniku svaki će čitalac, ako je nešto vješt povijesti Bosne, osvjedočiti se, da se naslov ne slaže sa sadržajem.

Ako je grbovnik doista postao god. 1340., morale su sve obitelji, čiji su grbovi uvršteni u grbovnik, u to doba živjeti; megju tijem imade tu grbova takovih familija, kojima oko 1340. nije još ni traga bilo.

Od onih plemićkih familija, čiji su grbovi u grbovnik uvršteni, jedva je koja prije 15. vijeka postala, a od kneževskih familija spomenućemo samo Kristiće, Balšiće, Kastriotiće i Crnojeviće, kojima su utemeljitelji tek u XV. vijeku živjeli.

U opće valja istaknuti, da u Bosni prije XV. vijeka obiteljsko ime nije bilo još čvrsto ustanovljeno, a samo u kraljevskim dinastijama nalazimo ideju krvnog našljedstva, po začetniku obitelji nuz tradiciju i u imenu izraženu. U plemićkim obiteljima toga nije bilo, već je sin po ocu naslijedio ime. Kao primjer uzmimo jednu od najznamenitijih obitelji, Pavloviće, koja je za tri generacije triput ime promijenila. Radin Jablanić ostavio je sinu Pavlu ime „Radenović," a Pavao svojoj djeci ime „Pavlović". Tek kad se uslijed provale Turaka većina plemićkih porodica iselila, ponesoše uz tradiciju i ime, a jedno i drugo lakše očuvaše u tugjinstvu nego kod kuće.

Nema dakle sumnje, da je — ako i ne knjiga sama, a to bar naslov joj apokrifan i da je pop Stanislav Rupčić po svoj prilici fingirana osoba. Grbovnik

[1]) Ovu vijest vadim iz pisma, što mi ga je pisao naš vrijedni Fra Ante Knežević.

ako i nije, kako mnogi hoće, tek u XVII. vijeku nastao, jamačno ne siže do godine 1340, već je postao ili za same ili nešto poslije propasti bosanskog kraljevstva.

* * *

I po sadržaju i po tehničkoj radnji sličan je fojnički grbovnik drugom jednom heraldičkom spomeniku, koji se našao u Bosni, a to je rodoslovje bosanskih i srpskih vladara. Original ovog rodoslovja, lijepa listina na pergameni, izragjena u bojama, čuvao se u manastiru sutinskom, a u novije doba došao je u ruke preuzvišenom biskupu Strossmayeru, pa je smješten u zbirci slika jugoslavenske akademije.

Ovom rodoslovju bio je začetnik potomak stare bosanske plemićke porodice po imenu Petar Ohmučević. U samom rodoslovju nalazi se slijedeći pasus, koji govori o radu njegovu:

Petar Istie Ohmučevića sin
po starini Bošnjanin
a radi nevolnoga razmira
i pogube Bosanski pričastja
negovi starieh
sad je Dubrovčanin
koji za milos njegove
stare gospode
složi i postavi ovo rodoslovje
za spomen i slavu Bosansku
i svakoga vridna Bošnjana
dokoli Bog bole dopusti
i njegova sveta vola
izvrši. Pisano
lita Hristova
na 1482.

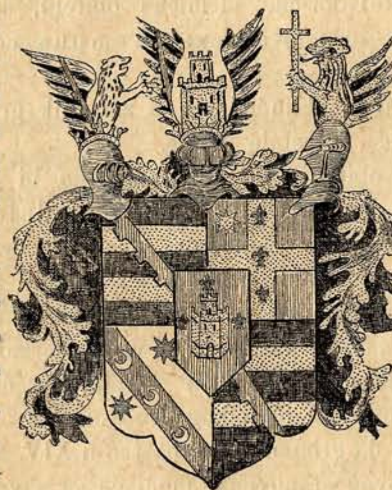
Ohmučević spojio je heraldički svoje obiteljsko ime uz taj spomenik, te je desno pod samim rodoslovjem smjestio grb obitelji Ohmučevića. U originalu taj je grb vrlo oštećen, ali Fra Martin Nedić sačuvao nam ga je u jednom prijepisu, načinjenom god. 1842., dok je spomenik bio još bolje očuvan.

Taj grb identičan je sa grbom Ohmučevića u fojničkom grbovniku.

Nu sve to nebi nam dalo podataka o začetniku fojničkog grbovnika.

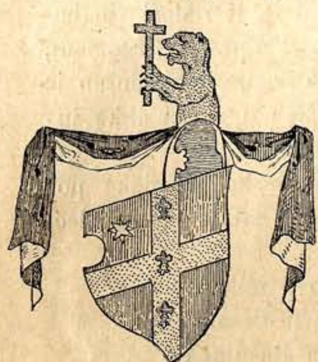
Razlog, zašto bi ja fojnički grbovnik pripisao upravo Ohmučeviću je osim tehničkih ovaj: Na zadnjem listu nalazi se kao i na prvom listu veliki grb, složen od više drugih, a taj grb pripada obitelji Ohmučevića.

Iz priložene slike razabire se, da je grb složen od više obitelj-skih grbova; dotične obitelji složiše se u jednu ili brakom ili našljedstvom. Pojedini grbovi pripadali su slijedećim obiteljima; srdašce (Herzschild) je Vukovića, desno gornje i lijevo dônje polje je Ohmučevića, desno dônje Kovačića, a lijevo gornje Radmilović-Gjanovića.

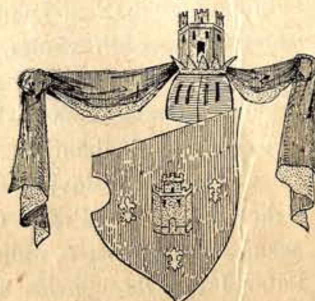

Grb Ohmučevića zauzimlje najodličnije mjesto (desno gornje i lijevo dônje polje), a emblemi toga grba opetuju se na sve tri kacige, kojima je veliki grb okrunjen, što ima heraldički označiti: da obitelj Ohmučevića imade prvenstvo megju ostalim i da zastupa glavnu porodičnu liniju.

Taj veliki grb Ohmučevića ne bi bio u grbovniku kao završno slovo na mjestu, da nije obitelj Ohmučevića bila sa začetnikom grbovnika u kakom tješnijem odnošaju, a ako bi se grbovnik već imao završiti kojim velikim grbom, mogao je to biti grb znatnije, vladalačke obitelji. Ja bih dakle rekao, da je tu, — kao što i u rodoslovju, — grb na zadnjem listu potpis i signatura začetnika grbovnika.

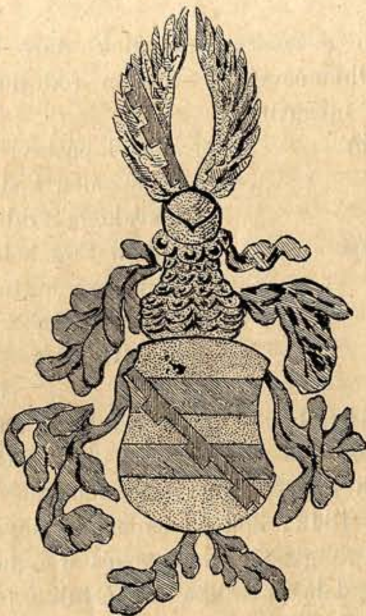
Grb Radmilović-Gjanovića.

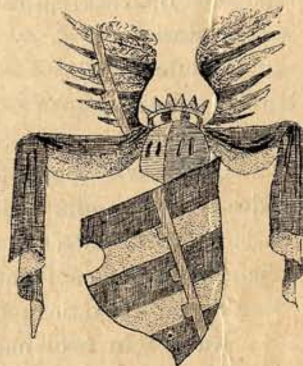
Grb Vukovića.

Grb Kovačića.

Grb Ohmučevića.

Grb Ohmučevića.

Drugi razlog, za što Ohmučeviću pripisujem grbovnik jest taj, što grbovnik nije dovršen. Nad svakim grbom nalazi se naslikana vrpca, na kojoj je imalo biti napisano geslo (Motto) dotične plemićke obitelji, ali to geslo fali; samo na str. 26. nalazimo na grbu rečenicu: „Tempus restavit", taj grb je opet grb Ohmučevića.

Iz ove okolnosti valja zaključiti, da je začetnik grbovnika vrlo dobro poznavao obitelj Ohmučevića, a ostale manje.

Da on nije bio toj obitelji vrlo blizu, sigurno bi se najprije informirao za heraldičke potankosti važnijih, prije svega vladalačkih obitelji, a tek onda bi se potanje bavio nižim plemstvom. Ja dakle držim da su Ohumčevići na grbovnik fojnički direktno uplivisali, da su mu bili intelektualni začetnici.

Ako se još uzme u obzir, da se u toj obitelji nalazio član, koji se bavio heraldikom, s čije ruke nam je ostao drugi važni heraldički spomenik — rodoslovje — ne ćemo pogrješiti, ako toj obitelji, naročito Petru Ohmučeviću pripišemo: da je slikao original fojničkog grbovnika.

Iz toga bi slijedilo, da grbovnik nije nastao u XIV. vijeku, nego pod konac XV. vijeka. Polazeći s ovog stanovišta, moći će se s vremenom naći i historička podloga ovom zanimivom spomeniku.

Dr. Ćiro Truhelka.

Два римска натписа у Гламочу.

I.

I · O · M ·
AEL · TITYS
EX · PROTEC
TORE
V · L · S ·

Чита се: Jovi Optimo Maximo. Aelius Titus ex protectore votum libens solvit.

(„Најбољему и највећему Јупитру, извршио је драговољно завјет као заштитнику Elij Tito".)

II.

I · O · M
C · IVL · ROGA
TYS... COS
LEG · XI. CLA · ET
C · IVL · ROGATV
IVNIOR
LIBEN · P ·

Чита се: Jovi Optimo Maximo. Cajus Julius Rogatus proconsul legionis XI. Claudiae et Cajus Julius Rogatus junior libentissime posuerunt.

(„Најбољему и највећему Јупитру, драговољно поставише Кајо Јулије Рогатус, проконзул 11. легије Клаудијеве и Кајо Јулије Рогатус млађи.")

Оба ова натписа нађена су преклане на **Градини** код **Гламоча**, гдје се нашло више римских останака, особито архитектонских фрагмената. Нема сумње, да ти останци потичу од негдашњег храма, посвећена Јупитру. Судећи по оно мало останака, био је тај храм архитектонски производ боље руке и бољега времена. Ми ћемо у своје вријеме опширније описати те споменике.

Оба натписа припослао је котарски предстојник госп. **Иван пл. Марковић**; нека му је и овдје изречена срдачна хвала!

Др. Ћиро Трухелка.

Razlièito. — Различито.

Нова предхисторијска насеобина код Сарајева

Мјесеца маја 1888. ископавајући некоје биљке на сјеверном окомку Требевића наиђох испод литица а изнад пашњака Собунара на један прешљен од глине и на неколике судовне црјепове. Примитивна техника њихова навела ме је на помисао, да би овдје могло бити земљиште какве предхисторијске насеобине. На неколико мјеста испод споменутих литица под ријетком травом опазио сам земне слојеве с јаким хумусом (црницом) и трухловином, међу којима бијаху многи црјепови од истога типуса а мјестимице и раструњене кости.

Децембра 1888. опазио сам на источном крају вијенца од литица, гдје води пут на доминантну висораван, у стјеновитој партији „Вранеш" одроњену земљу. Разгледавши изближе нађох повеће судовне крхове гдје слободно леже по земљи, а што је још важније, ја могох да размотрим за метар дебео отвор културнога тавана.

Потраживши одмах овај слој у обиму од своја три квадратна метра равнине поради констатовања слојних односаја, ово сам нашао:

На слој траве и црнице у дубини од просјечно два дециметра прислања се културан слој са црјеповима, артефактима, дјелићима костију и пуно угљена у дебљини од 80 центиметара до 1 метра. Скоро непрекидан слој црвено печене глине завршио је овај мноме дојако отворен таван на овом мјесту.

Испод овог слоја глине бјеше наслагана жута иловача у промјенљивој дебљини без икаква трага од артефакта а за тијем вапнена стијена.

Од нађених предмета хоћу понајпрво да опишем укратко судовне црјепове. На њима нема никаквијех трагова од лончарског кола, сви су рађени слободном руком. У свему могах по материјалу разабрати два типуса.

Дебљи и сировије обрађени комади, обично не графитовани, рађени су из иловаче, помијешане са зрневљем бјелутка; свиколици су јако жежени, у облицима не показују толико елеганције, колико технику за практичну употребу.

По сачуваним остатцима могу се распознати трбушати жарасти судови, чиније у промјеру до 4 дециметра, плоснате шоље без ушке и неколико обликова од крчага. При томе боде у очи вазда унутра посувраћена ивица, грба и стремен мјесто ушке, уз то немају никакве орнаментике, до нешто мало декорација утискивањем врхова од прстију по ивици и грбини.

Друга врста судова разликује се од ове прве не само по материјалу већ и по декоративној техници. Глина је фино очишћена, мање мијешана пијеском бјелутка, с двора и изнутра је графитовано и сасвијем слабије жежено. Судови су тањи, брижније изглачани и у неколико декорисани. Но и ови су свеколици слободном руком рађени. И у овијех је ријетка орнаментика, и састоји се од тракавих, успоредним пјегама и цртама сачињених пруга, у трокутима у равнини успоредно су мрешкани (шрафирани) и у ређем мотиву јелове гране.

Ушке варирају разнолико, сабрао сам до 20 разнијех облика. Масивни стремени имају најређе рупе за провлачење врпце.

Дна од судова имају већином мален промјер, често се находе полуокругли облици без равнога дна.

Од глине грађено нађено је дојако 15 прешљена без шаре, неколико бобаца од глине, једно округло коло и један малешан јако графитован суд у облику тигања.

Од алата и накита нађено је досад мало.

Нађена су два коштана шила изрезана из ножних костију једне врсте преживара, једна лијепа коштана игла, један комад срнећег рога обрађен за алат, неколико коштаних стругача и једна кост ишарана успоредним тракама од греботина.

Од каменитих алата нашао сам два ножа од кремена, неколико кременова (Nuclei), одломак од камените брадве, многе алате од триасног вапна и шкриљца, неколико полираних каменитих плоча (можда брусеви). Два комада громаче показују облик и трагове употребе; јамачно су служили за тућање коштица или као каменови за тесање.

Од метала нађох само малешно коло од бронце, превучено мавизеленом патином.

Од животињских остатака нађено је досад ово: комад јеленског рога, судећи по збијеном облику руже припадаће брдском племенитом јелену; многи комади од вилица, зубови, нарочито зубови од дивљих крмака, са огромно много костију истога рода; вилице и ножне кости од срне; вилице, зуби и ножне кости једне врсте говечета, неколико зуба сјекутића од коња и један вучји зуб.

Већи дио од цијевних костију преломљен је попреко, а то доказује, да се срч употребљавала за храну. Досад нијесам нашао костију уздуж разломљенијех.

По овом градиву у малој множини ја засад не могу ништа поуздано да закључим о релативној старости и о културној епоки овога мјеста.

Но могу да закључим, да је ово припадало или истом културном степену као и Златиште на сјеверо-западном окомку Требевића, што га је др. Трухелка открио, или да је још старије.

Судовни остатци веома су слични онијема на Златишту нађенијем; но оскудица у бронци, као и релативно многобројни алати од костију и камена упућују ме да закључим, е је ова ново откривена предхисторијска насеобина још старија.

Иста се протеже поприлично дуго испод многих литица, што окружују пашњак Собунар у простору од неколико стотина квадратних метара.

Систематичким истраживањем могао би се добити драгоцјен, научан материјал о најдревнијој културној епоки Босне.

Фрањо Фиала.

Tertibi-ziba u Dalmaciji.

Gosp. A. Glamuzina s Kune (na poluotoku Pelješcu u Dalmaciji) darovao mi je knjigu tertibi-ziba za moju zbirku starina.

Spomenutu je knjigu napisao muftija Hafiz Mahmud efendija, iz Vardara, te je spremio, biva sa svoje strane, u Stambol, a da se metne u knjižnicu po imenu Sivasi-zade-efendi.

Spomenuta je knjiga napisana u Vardaru godine 1054. po hidžretu (1644 god. po sadanjem kalendaru), te joj je na ravno 252 godine, jer je sada godina 1306. po hidžretu.

U cjelokupnoj su knjizi izreke iz kurana, biva tu je naputak kako će se naći u kuranu svako poglavje i svaka pojedina izreka, pa onda dotična izreka u kojemu je poglavju, a što je najznamenitije, u spomenutoj je knjizi najmarljivije dotjerano, u kojemu je poglavju i u kojoj izreci svaka pojedina riječ, t. j. u kojoj suri (glavi) i u kojemu ajetu (izreci).

Knjigu sam bio poslao na ocjenu g. Ristu Ivaniševiću, trgovcu u Mostaru, te se eto on dobrostivo zauzeo, da je ocijeni učen Muhamedovac u Mostaru, pa mi je odmah i dostavio navedenu prosudu.

Ovo je tačan indeks vjerozakonske knjige (kurana) Muhamedovaca, te je u toliko knjiga znamenitija, jer je pisana god. 1054. u Vardaru, a i ime nam je pisca naznačeno.

Knjiga je najtačnije i najpravilnije napisana, te je pravi uzor toga pisanja.

Uvezana je tvrdo, biva hrbat joj je pokriven crnkastom kožom, a korice su bile popeljene zelenkastijem papirom, te se vide i sada sa svake strane, po tri oveća gjula.

U knjizi ima u svemu 156 listova, svaki list ima po dvije strane, a samo prvi i pošljednji po jednu. Prvi je prosti list pirlitan crvenijem ornamentima, a bio je i pošljednji.

Knjiga je napisana na uglagjenu lanenu papiru, te svaka stranica ima široke rubove do $6^1/_2$ cm. sa strane (t. j. od desne put lijeve), a u dnu i u vrhu do 4 cm.

Knjiga je u koricama visoka $21^1/_2$ cm.; široka 16 cm.; debela 2 cm.; a bez korica visoka $21^1/_2$ cm.; široka 16 cm.; debela $1^1/_2$ cm.

Ovo je samo materijalni opis spomenute knjige, a kad se sastanem s kakvijem orijentalistom, navešću iz iste pogdješto, barem iz uvoda.

Vid Vuletić-Vukasović.

Љељени у Босни и Херцеговини.

Најпослије је убио љељена[1]) 1814. године Махмуд-ага Хаџиалић у Херцеговини у љубушком котару, у селу званом Отока.

У том мјесту прича народ, како је речени Махмуд-ага клањао ићиндију на једној хумци покрај села, кад у исто доба натјерају вижлад из љубушког луга једнога љељена, којега он клањајући смотри. Предавши селам, одмах зграби дугу пушку, која је лежала крај серџаде, па опали на љељена и ту га убије. За то се и сада зове речена хумка „Љељенова главица“.

[1]) У Босни-Херцеговини говори народ већим дијелом „љељен“ (јелен).

Даље прича се, како је 1865. године убио један спахија у власеничкоме котару једног љељена, али се сумња, да је исти љељен прешао из Србије. Тај случај јавише онда у тадањим босанским службеним новинама, званим „Босна“.

Истина, има више година, од како се не виђају љељени нигдје у Босни и Херцеговини, те би могао неко помислити, да их није никад ни било. Нема ипак сумње, да су некада љељени у великој множини обитавали по свим бос.-херцеговачким планинама и луговима, особито у Посавини око Дрине и средином травањског окружја око Купреса, па у планини Црнојгори на домак Кулен Вакуфа и Петровца.[1])

Имаду два темељитија доказа, да је било мноштво љељена у нашему вилајету. Први је знак то, што се и данас свугдје по свим великим шумама и луговима у земљи налази и изорава из земље љељенових рогова, од којих је већ до сада много стављено у земаљски музеј.

Други је знак то, да се многа мјеста, шуме и планине у Босни и Херцеговини зову „Љељеновац“, „Љељеновача“, „Љељенов кланац,“ „Љељенова главица,“ „Љељенова пољана“, „Љељенче“, „Љељен“ и т. д.

Међу народом некоји људи мисле и причају, да су с три узрока изгинули љељени у Босни, а то:

1. Ради нередовитог лова;

2. што је прије некад дошла велика болест, од које су изгинули листом сви љељени; коначно

3. што је прије 100—150 година била за неколике зиме велика студен и ванредни снијег, те ушљед тога да су се љељени у Босни замели.

Ја мислим ушљед другог и трећег узрока да се нијесу искорјенили љељени у нашем вилајету; већ да је прави и најпрви узрок био, што се није знао лову ред, већ је ишао сваки и у свако доба у лов, како је ко хотио, те и убијао мушко, женско, мало и велико.

Мислим да се није заборавило, како је од старине био у Босни лов: ту је био у свој земљи скоро свако ловац; у опће се носило оружје, гађао се нишан, а лов је био као прва и најзнаменитија народна светковина. Може се рећи, до у очи окупације да је носио оружје свако, само ако је могао велику пушку носити. Није дакле ни чудо, што су љељени искоријењени у Босни и Херцеговини. Надајмо се, да се нађе у монархији који племенити доброхотник, па да из свог звијерњака пошаље у наше планине бар неколико љељена и кошута! Ја држим да би се кроз неколике године опет заметнуло сјеме, те се љељени плодили, као што и прије. Дакако да би требало бар за двадесет година забранити лов на љељена.

Мехмед бег Капетановић-Љубушак.

[1]) Прије кратког времена казиваху сељаци из неких села на окрајцима лијепом шумом обрасле планине „Црне Горе“, сјеверно од гламочког поља, да су чешће видјели звијерку са големим роговима, коју не познају. По описивању био би то јелен. Ми не мислимо, да ће ово приповиједање бити основано. Та сељак наш свашта баје и прича!

Darovi zemaljskom muzeju.

Za mineraloško-geološku zbirku:

C. kr. prirodoslovni dvorski muzej u Beču: Bogatu zbirku cephalopoda ljušturnog vapna iz Han-Buloga kod Sarajeva; dalje gospoda: J. Černik, T. Dragičević, H. Jedlička, Iguman Hristifor Mihajlović, F. Richter, H. Struschka (Kromjeriž).

Za botaničku zbirku:

Gospoda: O. E. Brandis, ustupivši veću partiju od česti veoma rijetkih biljaka iz centralne Bosne, F. Fiala, koji je položio temelj budućem zemaljskom herbariju, darovavši preko 1200 tačno terminovanih biljaka kotara sarajevskog, dr. M. Hensch partijom većinom rijetkih biljaka iz Hercegovine.

Za zoološke zbirke:

Gg. K. W. Alter, V. Billik, Dr. C. Brancsik (Trenčin), darovavši lijepu kolekciju dijelom u Bosni i Hercegovini sabranih conchylija, J. Braun, G. Černy, A. Demarcsek, J. Deyl, Tomo Dragičević, E. Eichler, darovavši krasni bosanski jelenski rog, E. Elleder, L. Fischer, O. Freitag, A. Geschwind, R. Geschwind, L. Grensó (sada u Pragu), E. Grossmann, Dr. A. Hensch, potonji je darovao svekolike dublete svojeg višegodišnjeg sabiranja conchylija iz južne Hercegovine, E. Herzel, J. Hlawati, Ed. Hodek sen. (Amstetten), darovavši svoju bogatu kolekciju grabljivih ptica, C. Hoffmann, R. Holley, R. Janiczek, D. Jellovac, J. Jud, L. Karaman, M. Katić, O. Kaut jun. G. Keller, J. Kellner, N. Knežević, L. vit. Kokotović, V. Kostić, E. Kozlik, St. Križan, E. Kwasnička, O. Larisch, Dr. J. Makanec, R. Meltzer, A. Metz, M. Miller, J. Oršolić, J. Ostermann, J. Pammer, W. Pely, J. Petraš, F. Pribik, J. Sattler, J. Schlabitz, R. Seehars, R. Sladaček, M. Sonnewend, J. Sperlbauer, J. Szczesniak, O. vit. Tomasini, A. Valentić, A. grof Vay, J. Warosch, St. Zanko, Th. Zarboch, J. Zitzmann.

Dopisi uredništva. — Дописи уредништва.

Госп. др. Владану Ђорђевићу, уреднику „Отаџбине", Београд. Благодарим на пажњи. I. и II. књигу „Гласника" шаљем Вам заједно са I. књигом „Народних пјесама."

G. Vidu Vuletić-Vukasoviću, Korčula. Sretan sam, što Vas vidim u kolu Glasnikovih suradnika. O pečatima pisaću Vam za nekoliko dana.

Пречешњејшему госп. игуману Тимотију Витановићу. Радоваћу се, ако ми до скора пошаљете још који опис из Вашег краја. Да сте ми здраво!

G. Petru Mirkoviću u Bihaću i Gjorgju Svitliću u Sanskom-mostu. — Na cijenjena pisma odgovoriću do skora.

Пречешњејшему госп. игуману X. М. — Други чланак о „Попову" стигао ми је за II. књигу Гласника прекасно. Уврстићу га у III. број.

G. Mustafi Hilmi eff. Obečani članak o mostarskoj ćupriji drage ću volje uvrstiti III. knjigu. Mahsuz selam!
